

Onze Taal. Jaargang 14

bron

Onze Taal. Jaargang 14. Genootschap Onze Taal, Amsterdam 1945

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa014194501_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

[Nummer 1]

Over de schrijftaal van Nederlandsche philologen.

□ Een klaagzang, eene 'Jeremiade' over dit onderwerp is of schijnt, helaas, niet geheel overbodig, noch hier misplaatst. Men zou meenen te mogen, zoo niet eischen, dan toch hopen, vertrouwen, verwachten dat alle Nederlandsche beoefenaars der Nederlandsche taal- en letterkunde niet alleen oog en aandacht voor de wetenschappelijke nasporing en verklaring der door hen bestudeerde historische feiten, maar ook oog, en ooren, vooral, hart! zouden hebben en metterdaad toonen voor hun eigen dagelijksch, niet alleen alledaagsch, maar ook wetenschappelijk gebruik van het voorwerp hunner studie: de Nederlandsche (immers ook hunne eigene moeder) taal!

En dit geldt niet alleen of zoozeer van de Nederlandsche 'classici', de beoefenaars der Latijnsche en Grieksche taal- en letterkunde, en van de orientalisten, die zich bezighouden met de studie der talen en litteraturen van het, nabije of verre, Oosten; die allen door de gestadige kennisneming van wetenschappelijke geschriften in velerlei, oudere en jongere, al dan niet Europeesche, talen aan tal van, onderling zeer verschillende, invloeden blootstaan; maar ook wel degelijk - nogmaals: helaas! - van de wetenschappelijke beoefenaars der Nederlandsche taal- en letterkunde, de, in tegenstelling met de 'classici', met een weinig fraai bastaardwoord, zoogenaamde 'neerlandici'. Dezen zijn, weliswaar, niet aan zoovele, verschillende, invloeden blootgesteld; doch daarentegen door de, uiteraard nauwe, betrekkingen der Nederlandsche met de Duitsche philologie, nog meer dan classici of orientalisten aan dien éézijdigen, Duitschen, invloed onderhevig: zij lezen, nog veel meer dan andere Nederlandsche philologen, zoo niet alleen, dan toch vooral Duitse boeken en tijdschriften. Wat wonder dat de invloed dier gestadige lectuur eener nauwverwante taal zich ook in hunne eigene geschriften doet gelden, zich vertoont door een, soms niet gering, aantal 'germanisme'! Ik weet wel dat Duitsche vakgenooten dezen term niet begrijpen, daar immers de Noord- zoowel als Zuidnederlanders - met uitzondering trouwens van het lang niet geringe getal van Fransche, Engelsche en andere 'inkomelingen'! - allen 'Germanen' zijn! Maar laat ik niet afdwalen naar het altijd (maar thans wellicht meer dan ooit) 'netelige' vraagstuk van het Nederlandsche eigen 'volksbesef' en 'taalbesef'. Ik wilde slechts herinneren aan den plicht van de Nederlandsche wetenschappelijke beoefenaars hunner moedertaal om ook door hun eigen voorbeeld mede te werken aan het behoud eener 'van vreemde smetten vrije', Nederlandsche schrijftaal. Waaraan, dunkt mij, hier en daar soms nog wel een en ander ontbreekt; gelijk uit het volgende moge blijken.

Daarin zijn - op een héél enkele uitzondering na, waar ik geen eigenlijke 'aanhaling' uit een gelezen geschrift te mijner beschikking heb, maar mij toch stellig herinner het gewraakte 'barbarisme' aldus ergeens ooit gelezen of gehoord te hebben - al de hier volgende 'taalmonsters' (in tweeërlei zin!): inderdaad aanhalingen uit door mij

gelezen (of, soms, gehoorde) 'wantaal'. Doch daarbij is geen enkele naam genoemd van de schrijvers, de bedrijvers, dezer 'taalzonden'; uit eerbied of hoogachting voor de (meestal ook reeds overleden) personen, meestal zeer verdienstelijke philologen.

Mijne 'verbeteringen' ('emendaties') heb ik alleen met een enkel 'l.' (lees) ingeleid, zonder nadere toelichting of verdediging (die veel te veel plaats zou hebben ingenomen), en ook zonder vermelding van de vreemde, veelal Duitsche, woorden of zegswijzen, die in des schrijvers of sprekers herinnering lagen, en hem door die 'bijgedachte' op een dwaalspoor brachten.

Ten slotte waan ik geenszins dat de door mij, wel ietwat 'pedant-schoolmeesterachtig', 'vóórgeschreven' (in tweeërlei zin), of liever voorgestelde, woorden of zegswijzen de éénige, noch ook de beste, meest juiste, zin en doel treffende plaatsvervangers van het gewraakte 'monster' zouden zijn. Weten anderen betere, het zal schrijver dezes verheugen en zijn taal, onze dierbare moedertaal, verrijken!

De *aanname* van een praefix -ot: l.: onderstelling, gissing. - Een ambt *aantreden*, *ambtsaantreding*; l.: aanvaarden, -ing. - De *aldaagsmensch*; l.: gewone mensch. - De (opgezette) dieren worden *bestemd* en gecatalogiseerd; l.: bepaald, (h)erkend, benaamd. - Een nauwkeurig onderzoek *berechtigt* mij beide beweringen beslist te *ontkennen*; l.: geeft mij het recht om enz. (doch gerechti gen, vooral gerechtigd zijn is vanouds gebruikelijk, zie Ned. Wdb. IV 1636-7).

- De *betreffende* plaatsen (in een boek); l.: des betreffende, of betrokken (zie a.w. II 2246, III 2434). - Ook waar de m(anu)s(cripten)... sporen van oude woorden *betuigen*. - Ook bij de leren is het uitzetten van een boot een *veel betuigde zede*; l.: vaak, herhaaldelijk, of velerwegen en gestaafde, aangetroffen, opgemerkte. Deze mythe is behalve in oude bronnen ook in het bijgeloof... van andere volken *genoeg betuigd*; l.: voldoende gestaafd. - Een courantenbericht *dementeer*; l.; logenstraffen. - Een *dolkoene* streek; l.: roekeloze, lichtzinnige. - Het stuk is iets geheel *eigens* geworden; l.: eigenaardigs, bijzonders. - Dat *gelooven* wij *hem gaarne*; l.: aanvaarden... op zijn gezag, uit zijn mond. - *Aan de hand van* dit beeldje zullen wij die houding bestudeeren; l.: naar aanleiding van, in vergelijking met dit beeldje, m.d.b. voor oogen. - Besten dank voor uwe oratie, die *vragen lost* en *vragen wekt*; l.: vraagstukken oplost, en vragen te berde brengt. - Waar het *vragen* geldt van dien aard, moeten wij somwijlen *met twee derden*... van een bewijs voor lief nemen; l.: somwijlen twee enz. - De eerste dezer regels (van een gedicht in een hs.) is blijkbaar *ontsteld*; l.: mischreven, bedorven. - In een... *onderzoeking onderneemt* X. het, de *onderlinge verhouding* der hss... en tot haar bronnen te bepalen; l.: gaat (of: tracht, poogt)..., beproeft..., betrekking, zoowel onderling als tothunne voórschriften. - Haar eenige *doorlopende bron* is...; l.: De bron is doorgaand, doorlopend. - De Keizer kon het *opgebod* van 't volk niet onderteekenen; l.: opontbod. - Dat is de *reine* kruidenierspolitiek; l.: echte, (klink)klare, bloote, loutere, zuivere; ofwel: enkel, alleen, niets dan. - Het eerste 'Heft' bevat als inleiding de *samenstelling* der uitingen des dichters over

de rijmen; l.: bij een (ver)zameling, -stelling. - Dat niet zelden *ten dezen opzichte* beide uitgaven niet *met elkander stemmen*; l.: in dit opzicht, op dit punt, in dezen..., overeenstemmen, samen kloppen. - Deze vorm *gaat terug op* blz. (x); Misschien is die vergissing op een schrijffout in des auteurs manuscript *terug te voeren*; Dan is al wat overblijft op een bron *terug te voeren*, *wier* voorstelling enz.; l.: (onderscheidenlijk) voor is: moet, dient; voor wier: welker; voor terug gaan, - te voeren; herleid te worden) tot. - *Tot W.*, p. 85 heb ik op te merken; l.: Bij, Over, Omtrent, Naar aanleiding van, Met betrekking tot. - In *warme toeneiging* en dankbaarheid (bij de opdracht van een boek); l.: hartelijke genegenheid en dankbare vereering. - Met zijnforsch, maar snel bewegend lichaam *van* gezonden man; l.: als, van een (> fr. *de* (zonder lidwoord)). - H. *verbracht* zijn jongensjaren onder den druk van enz.; l.: bracht... door. - De *verhouding* van $\omicron\nu\mu\alpha$ tot $n\bar{o}$ men is niet helder; maar terecht *stelt* men die vormen *samen*; l.: (onderlinge) betrekking; en: vergelijkt, brengt bijeen. - Hoe *verhoudt zich* nu deze heidensche dichter tot het Christendom; l.: in welke houding staat... tegenover, hoe gedraagt zich. - De sporen van de oudheid tot op onze tijd te *vervolgen*; l.: na te gaan, na te vorschen, na te sporen. - Eene *volstandige* elegie van 100 verzen; l.: volledige, geheele. - Dat is een kwestie *voor zich*: l.: een (heel) andere, zelfstandige (of: echte, ware?) qu(a)estie, (ge)heel iets anders. *Zich melden*, in absoluut gebruik; l.: al dan niet opgeroepen voor de betrokken (militaire) overheid verschijnen.

Ten slotte verwijs ik gaarne naar de geestige parodie, in het, ondanks den herdruk in 1883, thans niet meer, als bij zijn eerste verschijning in 1842-3, bekende, beroemde maar ook beruchte, gevreesde 'tijdschrift heel in rijm', Braga, blz. 289:

HET ONGELUKKIGE VROUWENTIMMER...

(Vrij naar het Hoogduitsch.)

- Zij sprak den pfarheer aan,

Een grijze, wiens vernuft veelzijdig was ontwikkeld:

'God groet u, edel heer! door toorn en gram geprikkeld,

Vlood ik uit 't droevig huis van mijnen gade voort.

Ach, 'k zie den tempel van mijn zaligheid verstoord,

Mijn hoop in puin gerukt. De zoete honigweken

Des huwlijks zijn daarheen'.

Hij die voorheen meer rijk zich schatte dan een koning,

Wanneer wij heimelijk nabij mijn aanheers woning

Ons zagen, of als hij, versted, in 't nachtelijk uur

De heimat omsloop; mij aan 't venster 't liefdevuur - *enz.*

En eindelijk enkele woorden van bemoediging tot de wèlgezinde, doch mis m oedig geworden puristen of 'taalzuiveraars'; die, teleurgesteld door de geringe uitwerking hunner pogingen, geneigd zijn tot 'werkstaking': de herinnering aan vroegere wèlgeslaagde 'kruistochten' tegen allerlei 'barbarismen'. Vooreerst die van het einde der 16e eeuw: van de mannen der 'Twe-spraak': Coornhert en Spieghel, en later Stevin, Hooft e.a. tegen de uitheemsche (toen vooral *L a t i j n s c h e* en *F r a n s c h e*) woorden; en, op kleiner schaal, b.v. de, eveneens welgeslaagde 'drijfjacht' in de 19de eeuw door Van Lennep e.a. tegen een, toen zéér gebruikelijk, *g e r m a n i s m e* als *daarstellen*, thans in volslagen onbruik en zelfs vergetelheid geraakt, waarschijnlijk alleen nog aan sommige, oudere, taalkundigen bij overlevering bekend.

Prof. dr. G.S. Overdiep. †

Sedert het verschijnen van onze vorige aflevering heeft Onze Taal een groot verlies geleden: het lid van zijn Raad van Deskundigen Professor Overdiep is ons door den dood ontvallen.

Ons genootschap heeft in Professor Overdiep een toegenegen vriend verloren, een vriend wien het nimmer te veel was ons zijn hulp te verlenen en die ons zijn kritiek niet spaarde.

Onze Taal zal zijn nagedachtenis in hooge eere houden.

Zeer

□ Naar aanleiding van O.T. Nov. 1944 over *erg* = heel, *zeer* vestig ik ook de aandacht op laatstgenoemd (cursief) woord, mnl. *seere*, dat immers oorspronkelijk beteekent: pijnlijk > hard > krachtig > (o.a.) snel (h a r d) lopen: 'je moet zeere gaan', (De Bo, Westvl. Idiot. ² 1219-20, ook zelf te Brugge aldus gehoord).

Ver-

□ Met '*vervolmaken*' te vergelijken zijn andere werkwoorden met dergelijk overtollig voorgevoegd *ver-*, vooral in 'volkstaal': *veramuseeren*, *verdiverteeren*, *verobligeeren*, e.a., vooral vreemde woorden op *-eeren*.

Geslagen

- Bilderdijk was van meening dat een 'volslagen gek' eigenlijk een 'geslagen' gek behoorde te zijn, zooals Huygens het uitdrukt, in navolging van: een geslagen (= wettig erkende) ridder.

Het is waar dat 'geslagen', in den zin van 'in het hoofd getroffen, verwaasd' bestaat, maar eenig verband met het 'tot ridder slaan' valt moeilijk te aanvaarden. Eerder zou men geneigd zijn te denken aan 'de slaande hand Gods'. 'Godt (heeftse)eyndelick in hare eygene lichamen geslagen.'

Het slaan in 'tot ridder slaan' heeft een geheel andere gevoelswaarde; dit was een hooge ceremonie. De waardigheid van ridder werd zoo hoog geacht, dat alle edellieden haar als den hoogsten trap van eer beschouwden. Niemand werd ridder geboren; de plechtige 'ridderslag' moest zelfs den koning daartoe verheffen.

Weer een ander 'slaan' hebben wij in: een geslagen vijand, d.w.z. een onverzoenlijke, gezworen vijand. Hier heeft slaan de beteekenis van ons 'verslaan'; omdat de vijand, die verslagen is, in het bijzonder is te duchten. Langzamerhand is de oorspronkelijke beteekenis verflauwd tot het algemeene begrip: heftig, verbitterd. 'Dat katten, muizen en rotten, hoe geslaagen vyanden ook, zig aan elkanderen kunnen gewennen.'

Gelden.

G e l d e n was vroeger een bedrijvend (overgankelijk) werkwoord en beteekende, in het Mnl. en ook later nog, in de 17de eeuw: b e t a l e n (omgekeerd bezigde men niet zelden 'betalen' in gevallen, waar wij thans 'gelden' gebruiken). Vgl. de bet. in vroegere tijden van g e l d (afgeleid van gelden): got. belasting, schatting; ohd. vergelding, vergoeding, belasting, schatting; mhd. vergelding, betaling, inkomsten,

geld; ags. vergelding, vergoeding, offer; de. schuld. Ons tegenwoordig 'gelden' is een onzijdig (onovergankelijk) werkwoord, ook al heeft het een bepaling in den vierden naamval bij zich: een prijs, een doel gelden; een lijdende vorm 'gegouden worden' is naar ons hedendaagsch taalgebruik onbestaanbaar. 'Betalen', met een persoon als onderwerp, drukt het begrip uit, dat men voor iets zekeren prijs, zekere waarde geeft; en zeer natuurlijk laat zich dus het latere gebruik van 'gelden' als onz. ww. verklaren, met een zaak als onderwerp gebezigd, om te kennen te geven, dat de zaak zoo en zooveel 'geeft', zulk een prijs oplevert, zulk een waarde opbrengt, waaruit dan vanzelf voortvloeit, dat zij die waarde heeft, zooveel waard is.

Als Hooft Tacitus' 'quia praevalent illicita' weergeeft met: om dat het ongeoorloofde meest geldt - dan bedoelt hij met gelden: beteekenen, gezag, kracht of invloed hebben; evenals Vondel, als deze zegt: Hier is de wijsheyd ongeacht; Hier geldt geen adel, staet nocht pracht.

In 't bijzonder bezigen wij dit gelden ten aanzien van wetten, regels, rechten, bewijzen, meeningen; van uitspraken, gezegden, opmerkingen enz. Van handelingen, wier uitslag in rekening wordt gebracht, t.w. in een wedstrijd, in het spel enz: waarde hebben, van kracht zijn in het aanwezige geval; meerekenen, meetellen. Vooral in het ontkennende: niet gelden. 'Overtikken geldt niet'. Doen (laten) gelden, zijn macht, zijn gezag, zijn invloed: ze doen erkennen, ze feitelijk doen gevoelen. Rechten, eischen enz. doen (laten) gelden: ze doen erkennen, eerbiedigen; of wel alleen: zich er op beroepen, er gebruik van maken. Iets laten gelden ('laten' i.d.b.v. 'toelaten'): iets, een bewijs, een reden enz. (door een ander bijgebracht) als wettig erkennen, als gegrond aannemen.

Met een bepaling, oorspronkelijk in den 3en naamval (vgl. hd. 'der Spott gilt mir; wem gilt das?'), maar thans in den 4den, den persoon of de zaak aanwijzende, voor wien of voor welke iets ernst is, voor wie het er op aankomt, wier belangen er mee gemoeid zijn, t.w. als de prijs, die er bij op 't spel staat. In verzwakte opvatting, van handelingen, gezegden, gesprekken, uitingen enz., met een persoon in den 4den naamval: hem tot voorwerp hebben, hem bedoelen, betreffen, raken, aangaan. 'Geldt uw bezoek mij?'.

Manhaft

- Een van onze leden is het niet eens met den recensent, die in de krant een schrijver aanviel, omdat deze gesproken had van *m a n h a f t*, en hij roept uit: een epitheton ornans uit de dagen van Piet Hein!

Ja, uit de dagen van Piet Hein, maar die zijn voorbij; en ons lid had ter staving van zijn opvatting zelfs wel recentere voorbeelden kunnen aanvoeren. Da Costa, bv., die sprak van: Een manhaften blik.

Maar wij gevoelen wel iets voor dien recensent; waarom dit manhaft? 'Manhaftig' is een woord, dat wij wel eens gebruiken, maar dan in ironischen zin; wij zouden het bijv. op de vroegere Amsterdamsche schutterij kunnen toepassen, die wel eens niet al te martiaal optrad. Maar anders...; waarom niet manmoedig, dapper, kloek? Wij hebben over dit punt al meer gehandeld; ons lid weet, dat hij ons aan zijn zijde vindt, als het er om te doen is oude Nederlandsche woorden in bescherming te nemen. Maar laat ons toch blijven afwegen en overwegen en niet een woord aanvaarden alléén, omdat het 'in de dagen van Piet Hein' in gebruik was.

Weet ons lid, dat wij vroeger 'even' gebruikten in den zin van hd. 'eben', in zinnen als: Das ist es eben; eben dadurch? 'Doch, even hierdoor heeft zijn dichtwerk...' V. d. Palm. 'Dan vindt men, dat Marcus... even daardoor, dat hij...' V. Oosterzee. En toch zal wel niemand van ons willen staande houden dat dit woord, in deze beteekenis, tot onze tegenwoordige taal behoort.

Reservaat

- Een van onze leden wijst op de uitdrukking *r e s e r v a a t b o s s c h e n*, die hij in zijn krant heeft gevonden en hij vraagt zichzelf en ons af, of het woord reservaat niet een verwerpelijk germanisme is.

Wat zou ons lid er dan voor willen zeggen? Reserve- zal toch moeilijk gaan. En Duitsch? Reservaat is niet méér Duitsch dan resultaat, praeparaat, surrogaat, praecipitaat en dgl.

Toegespitste 'pointe'

- '..., vertellingen die op één moment uit dit leven zijn *t o e g e s p i t s t*. Zij hebben dan ook een "pointe", deze verhalen....'

Eenduidig

- Het Wb. der Ndl. Taal kent dit woord niet. Wouter Lutkie pr. heeft eens geopperd, als tegenstelling tot 'dubbelzinnig': *e n k e l z i n n i g*. Geen kwaad woord dunkt ons.

Interessant

- Is 'belangstelling wekkend' voor 'interessant' niet overdreven puristisch? vraagt een lid. Wij zouden zeggen van niet; 'belangstelling wekkend' is voor ons even gewoon als 'verbazing wekkend'.

Plaatsvinden

- 'Het huwelijk... vond in 1939 plaats.' Plaatst vinden is een stoplap, die langzamerhand overal dienst doet. Een huwelijk wordt aangegevan of gesloten.

V-k

Baldadig, niet bald-(boud)dadig, maar gevormd van mnl. *baeldaet, 'booze daad'. Het eerste lid is ohd. balo, 'slechtheid, verderf', ags. bealu, 'slechtheid, rampspoed' (eng. bale). Het Gotisch heeft balwa-wesei, 'slechtheid'.

Balkon. Verklaring voor hen die van exotische woorden houden: uit Perzisch balachaneh, bovenvertrek. Andere verklaring, dichterbij huis: het germaansche woord balk, zoldering; hiervan it. balco, palco, 'stallage', balcone; waarvan fr. balcon.

Stallage. Van 'stellen', met den bastaard-uitgang '-age'. Dit -age hebben wij uit het Fransch, daar ontleend aan lat. -aticum, een onzijdige znw.-vorming, naast bnw. op -aticus (aquaticus, fanaticus; viaticum, pontaticum). Deze '-aticum'-woorden werden in het Middeleeuwsch Latijn zeer gewoon. Door het wegvallen van de toonlooze i werd het at'cum, vervolgens -atge, dat in het Fransch tot -age verliep. Dit -age is een der meest gebruikelijke suffixen geworden in het Fransch. Wij kenden deze woorden op -age goed: bagage, courage, equipage, menage, passage, personnage, en vonden het gemakkelijk het achtervoegsel ook te bezigen bij stammen van werkwoorden die niets met Fransch te doen hebben. Op deze wijze kwamen wij tot vormingen als: tuigage, vrijage, stallage, lekkage, slijtage, e.a.

Deftig. Denklijk van een indogermaansche basis 'dhabh-', passen, samenvoegen; het Gothisch had 'ga-daban', betamen, gebeuren. (Ons 'dapper' heeft waarschijnlijk denzelfden stam.) Angelsaksisch 'gedéfe' en 'gedaeft', passend, vriendelijk, eng. 'deft'. Laat mnl. (holl.) 'ondaft', onbetamelijk gedrag, 'ondeeft', oorspr.: ongepast, later: heel veel; oud-mndl. 'ondieft', ongepast, buitengewoon, aardig, mooi, lief. Een reeks van beteekenissen. Het Wb. d. Ndl. Taal geeft bij 'deftig' citaten, die de volgende bett. toelichten: 1) zich rekenschap gevend van zijn daden; met overleg te werk gaand; verstandig en bezadigd; tegenwoordigheid van geest bezittend, bij de hand. 2) zedig, ingetogen. 3) plechtig, statig; van geschriften: ernstig. 4) van een ingetogen schoonheid, schoon en statig; van spreuken enz.: schoon en toepasselijk, zinnig. 5) van een zedelijke schoonheid; edel verheven. 6) voor zijn taak of bestemming berekend; degelijk; deugdelijk; geschikt. 7) van aanmerkelijke beteekenis of omvang; aanzienlijk. 8) waar veel mee gemoeid is, gewichtig. 9) van aanzienlijken maatschappelijken stand, en thans inzonderheid: door waardigheid en statigheid van voorkomen en manieren een aanzienlijken stand verradend; de manieren of het voorkomen hebbend van iemand van aanzienlijken stand. 10) in minder gunstigen zin: meer dan natuurlijk is bezorgd voor zijn uiterlijke waardigheid; plechtstatig, afgemeten en stijf.

[Nummer 2]

Oosterlingen

Wij hebben kennis gemaakt met woorden uit den vreemde tot ons gekomen, uit Frankrijk in het bijzonder en uit Latium; ook met enkele uit verdere streken, uit Arabië en Perzië. Echte Arabieren en echte Perzen; maar ook met pseudo-Arabiëren, Latijnen of Grieken, die op hun reis om de oude wereldzee zich in Arabië een inheemsch jasje lieten aanmeten en zich daarin aan ons hebben vertoond.

Alchimie, zooals wij gezien hebben, is er zoo een: het Grieksche 'chumeia', afleiding van 'chumós', sap, door de Arabieren vervormd tot 'kîmjâ', of, met het

lidwoord, 'alkîmîjâ'. - A b r i k o o s ook; de 'vroegrijpe perzik' der Latijnen, *Persicum praecox*, meervoudsvorm: *praecocia*; door de Grieken overgenomen met 'praikókkia', waarvan het enkelvoud *prai-* of *prekókkion*. In het Arabisch overgebracht: *barkôk*, of: *berkôk*, of, met het lidwoord *alweer*: *al-berkôk*. - K a r w i j , lat. *careum* (gri. *káron*, in het Arab. *karâwiâ*, Sp. *alcaravea* en *carvi*, bij onzen *Dodonaeus*, *Cruydt-Boeck*, *carwi*).

Professor Dozy heeft een groot aantal echte 'Oosterlingen' voor ons verzameld; een schilderachtige stoet. Er zijn er bij die duidelijk het stempel hunner vreemdelingschap dragen: *bazaar*, *brons* (Perzisch *boerindj* of *pirindj*), *gember* (Arab. *zendjebîl*), *giraffe* (Arab. *zerâfa*, *zarâfa*), *jakhals* (Turksch *djakâl*), *kamfer* (Arab. *kâfoer*), *kandij* (Perzisch-Arabisch *kand*), *karwats* (Turksch *karbâdj*, *bullepees*, *kameelpees*), *katoen* (Arab. *koton*. Het mnl. *acotoen*, het *wambuis* dat de ridders onder het *harnas* droegen en dat van binnen met *katoen* gevoerd was, is ook het Arab. *alkoton*), *mousseline* (van Arab. *al-Maucîl*, de stad aan den *Tigris*, die in het Fransch *Mosul*, *Mossoul* of *Moussel* heet), *saffraan* (Perz.-Arab. *za'farân*), *sjaal* (Perz. *sjâl*), *sjorren* (Arab. *djarra*, *trekken*, *voortslepen*), *sofa* (Arab. *zoffa*), *suiker* (Perz. *sjakar*, in de uitspraak der Arabieren *soekkar*), *taf*, *taffetas* (Perz. *tâftah*, verl. deelw. v.h. werkwoord *tâften*, *twijnen*, *weven*), *talk(steen)* (Arab. *talk*), *tamarinde* (Arab. *tam(a)r hindî*, Indische *dadel*).

Laat ons nog eenige woorden bezien. A l c o h o l . Arab. *al-cohl*, *al-cohol*, het zwarte, vlugge poeder van loodzwavel, waarmede de Oostersche vrouwen hare oogleden verven. - A l g e b r a , in het Arab. *al-djebr*: het vereenigen van deelen, de herleiding van breuken tot een geheel. Komt gij in Arabische kringen te land en wilt gij spreken over de wetenschap die wij *algebra* noemen, zeg dan: 'ilm *al-djebr wa-'l-mokâbala*, d.i. de wetenschap der herleidingen en vergelijkingen.

A l m a n a k . Niet van den wortel *manaha*, die 'tellen' zou beduiden, want ofschoon *manah* in 't Hebr. die beteekenis heeft, in 't Arab. komt het niet voor. Onwaarschijnlijk ook is de onderstelling dat het woord van *minha* (geschenk) komt, want de Arabieren plachten op Nieuwjaarsdag elkaars lessenaars niet met kalenders te overstroomden. Dat het woord van

Egyptischen oorsprong is, is meer aannemelijk, want in een plaats van Porphyrius, aangehaald door Eusebius, wordt van Egyptische 'almenichiaká' gesproken. Vandaar denkkelijk Arab. manâk, plur. manakî, dat de Spaansche Arabieren in den zin van almanak bezigden.

A m u l e t. Van het Arab. hamâil. De wortel van dit woord, hamala, beduidt: dragen, en hamâil, een meervoudsvorm, beteekent draagband, n.l. een band die over den rechter schouder hangt en dient om het zwaard te dragen. En bovendien beteekent het dat wat wij thans met amulet aanduiden. - **A r a k** is zoo uit het Arab.

overgenomen, en beteekent in die taal: zweet; 'Arak at-tamr, het zweet der dadels.

- **A r s e n a l** is ontstaan uit het Arab. dâr-as-san'a, of: dâr-as-sinâ'a. 'Dâr' is huis, 'as' is het lidwoord, sana'a is: maken, dus: het huis waar (iets) gemaakt wordt, 'iets', b.v. marokijn, maar ook: schepen gebouwd, krijgstuig gemaakt (en bewaard!). -

A t l a s is een soort satijn, een gladde stof; in het Arab. beteekent atlas ook: glad, effen. Als de Arabier zich goed heeft laten scheren, zegt zijn vrouw dat hij 'atlas' is.

A v a r i j, averij of haverij is bij ons: zeeschade. De Arabieren hadden 'awâr: sil'a dzât 'awâr, d.i. koopwaar, die een gebrek ('aib) heeft, dus schade heeft geleden.

Wij hebben het woord van de Italianen, bepaaldelijk de Genueesen en Pisanen; als zij koopwaar uit Arabië, althans van Arabieren ontvingen, en zij constateerden een 'aib, dan verzekerde de verkooper met klem dat het goed in beste conditie was verladen en dat het die 'aib onderweg, op zee, had opgelopen (schade gedurende het transport was n.l. voor ontvangers rekening). Vandaar dat 'aib van eenvoudig gebrek, schade, bepaaldelijk: zeeschade werd.

A z u u r (of lazuur). Komt uit het Perzisch: lâjoeward, lapis lazuli oftewel lazuursteen; met een î er achter is het een adjectief; wat de kleur van lazuursteen heeft, blauw. In het Arabisch werden deze woorden: lâzoeward en lâzoewardi.

B e r g a m o t is een peer, bij de Turken: beg armoedi (of armôdi). 'Beg' is heer en 'armoed' - de volksuitspraak voor amroed - is peer: heerenpeer. De Italianen zeiden bergamoto, denkkelijk met de gedachte aan de stad B e r g a m o .

C i j f e r komt van het Arab. cifr, dat 'ledig' beteekent, en als zelfstandig naamwoord gebruikt, de nul. Het Spaansch, het Portugeesch, het Italiaansch hebben 'zero' voor nul, dat is dus het Arab. woord minus de f, evenals het Fransch: zéro.

(Wordt vervolgd)

Dr. L.M. Metz †

Op nieuw heeft Onze Taal een verlies geleden: het lid van ons bestuur Dr. L.M. Metz is ons door den dood ontvallen. Van het eerste begin af is hij bij ons geweest en tot het einde van zijn leven heeft hij belangstelling behouden voor ons werk; ons blad was zijn laatste lectuur. Wij zullen dezen goeden vriend niet vergeten.

Beroep, bedrijf, vak.

Wij hebben groenteboeren, melkboeren, die geen boeren meer zijn en geen vak meer uitoefenen; het zijn 'venters' en de dochter des huizes zou nooit zeggen: mijn vader is groenteboer, ofschoon hij zichzelf onder dit geroep aanmeldt. Een melkboer mist elke vak-bekwaamheid sinds hij de melk rondbrengt van de R.M.I., de U.M.I., of een andere M.I. Hoe betitelen wij zoo'n man? Loopknecht, melkslijter? Venters resp. slijters veronderstellen meestal nog menschen te zijn die voor eigen rekening handelen.

Ik miste onder Uw hoofd 'zaak'. Men had een groentenzaak, een melkzaak enz. Zaak is het woord dat alle vakbekwaamheid uitsluit en daarom voor zulke lieden

meer toepasselijk is dan bedrijf. Bedrijf is echter het modewoord geworden. Vroeger was men tevreden met loodgieter, smid, bakker, groentenboer... thans leest men op alle winkelruiten: loodgietersbedrijf, levensmiddelenbedrijf, groentenbedrijf, timmerbedrijf, 'smederijbedrijven', schildersbedrijven.

Groothedswaanzin?

v. L.

Verhoudingen

- 'Hij leefde in bescheiden verhoudingen'. Een voorbeeld alweer van klakkelooze, onnadenkende 'vertaling' uit het Duitsch. Zoo gemakkelijk, nietwaar? 'Verhältnis' is 'verhouding', dus 'Verhältnisse' is 'verhoudingen'. Het is heelemaal niet waar; hd. 'Verhältnisse' (in bv.: er lebt in dürftigen, gedrückten, ärmlichen Verhältnissen) wordt in onze taal weergegeven met 'omstandigheden'. 'Seine Verhältnisse erlauben ihm solche Ausgaben': niet zijn 'verhoudingen' (de verhouding van de lengte van zijn neus tot die van zijn armen, bv.) veroorloven hem zulke uitgaven, maar zijn omstandigheden.

Omgekeerd: als wij onze 'bescheiden omstandigheden' in het Duitsch willen vertalen, moeten wij ons vooraf even goed rekenschap geven van de waarde, in dezen zin, van dit 'bescheiden'. Het is niet het 'bescheiden' uit 'Erentfeste, vroomme, voorsienige, seer bescheidene Heeren' of uit 'Ghy Heeren...., wilt met bescheyden reden Verdelghen dese twist'; ook niet het 'bescheiden' uit 'Gy huysknechten zijt met alle vreesse onderdanigh den heeren, niet alleen den goeden ende bescheydenen, maer oock den harden'; evenmin is het ons bescheiden, in de beteekenis van: geen te hooge gedachten van zich zelf hebbende, en

zich dienovereenkomstig gedragende, niet te vrijmoedig, zonder eenige aanmatiging. Neen, dit bescheiden is een euphemisme, een verzachtende uitdrukking voor: armelijk. Kent het Duitsch 'bescheiden' in deze beteekenis ook? Duden wel; die spreekt van: bescheidener (geringer) Lohn; bescheidenes (einfaches) Essen; in bescheidenem Masse; - maar lang niet overal in Duitschland kent men bescheiden ook deze beteekenis toe. Het is dus opletten; opletten bij het vertalen uit het Nederlandsch in het Duitsch, dat het geen gek Duitsch wordt (hoewel een vreemdeling uiteraard veel vergeven wordt), oppassen vooral bij het vertalen uit het Duitsch in onze taal, dat het geen gek Nederlandsch wordt. Want dat is voor een Nederlander onvergeeflijk!

Beugel

- Wat verstaat men eigenlijk onder een beugel, vraagt een lezer.

§§ - Een 'gebogen' (beugel: buigen = sleutel: sluiten) - meestal metalen - voorwerp, waarvan de uiteinden elkaar niet raken. Kiliaen vertaalt 'beugel' met *h e m i c y c l u s*, *s e m i c i r c u l u s*, *c u r v a t u r a s e m i c i r c u l a r i s*; een o p e n kromme dus. Toch schijnt beugel ook wel toegepast te worden op een gesloten kromme: een baggerbeugel b.v. is een ijzeren r i n g, waaraan de baggerzak is vastgemaakt. Met beugel duiden wij ook aan: een houten of ijzeren ring, als maat voor een omtrek, inzonderheid van den buik van vaten, en vandaar ook m a a t in ruimeren zin: 'Dat alle Tonnen ofte heele Vaten (t.w. voor het bier)..., ghemaect sullen moeten werden op den beugel van Dordrecht, soo in de mate vanden Bodem, als de lenghte.' (Groot Placaatboek, a^o 1622). 'IJzeren beugels,... in den vorm van een vierkant gesmeed.' Kompasbeugel: koperen ring, waarin de kompaspetel met twee stiften of assen hangt.

De uitdrukking: niet door den beugel kunnen, vindt oogenschijnlijk haar gereede verklaring in hetgeen wij in 'n vroegere afl. daarover schreven en hierboven daaraan toevoegden. Toch geraakt men in twijfel wanneer wij lezen: 'Ghy sult nochtans door den boghel springen', in den zin van: gij zult toch mijn zin moeten doen, gij zult er aan moeten gelooven. Bij Verdam vindt men: 'Ghy moet duer den buegele, u macht is tegen ons te clene' (Wb. d. Ndl. Taal, II, 2266). Moeten wij hier denken aan: onder het j u k doorgaan, een uitdrukking ontleend aan een bij de oude Romeinen bestaand gebruik om overwonnelingen, tot een vernederend teeken van hunne onderwerping, onder een gestel van drie lanssen, twee opstaande en een liggende, j u g u m, juk genoemd, gebukt te doen doorgaan?

Becritiseeren

- Vroeger sprak men van: een boek, een tooneelstuk, een persoon critiseeren. Toen werd het in de spreektaal b ecritiseeren en thans kan men dezen zoner ook in kranten vinden.

Research.

Het woord research wordt meer en meer gebruikt voor economische onderzoekingen of wetenschappelijke nasporingen. Mij dunkt onderzoek, opsporing, nasporing kunnen als Ned. woorden volstaan.

C.

Efficient, efficiency.

Het bijv. naamw. is te benaderen met: doeltreffend of doelmatig, maar daarmee komen wij nog niet tot een bruikbaar zelfst. nw. Het 'Instituut voor Efficiency' bestaat een jaar of 15, 20 en ik zal met iets beters moeten komen dan: 'Instituut voor Doelmatigheid' om in de kringen, die efficiency nastreven, kans van slagen te hebben met een Nederlandsch woord.

C.

Accountant, accountancy.

Het Nederlandsche Instituut van Accountants werd opgericht in 1895 en het is wel jammer dat men blijkbaar in die halve eeuw nog geen bruikbaar Nederlandsch woord heeft kunnen vinden. Begonnen als 'boekhoudkundige' zijn accountants thans veelal 'bedrijfsdeskundige' in meer algemeenen zin. Ik twijfel er aan of een dergelijk woord ingang zou vinden, hoewel in een bedrijf waarop ikzelf invloed kan oefenen, de door commissarissen aangestelde accountant wordt aangeduid met 'deskundige', omdat deze term gebruikt wordt in het W.v.K.

C.

(Wij zullen bovenstaande opmerkingen in handen stellen van de Centrale Taalcommissie voor de Techniek, tot welker terrein zij behooren. Wanneer inmiddels onze lezers hun gedachten over de opgeworpen vragen willen laten gaan, kunnen wij de C.T.T. misschien eenig waardevol materiaal aan de hand doen. Red.)

Ik heb een lijstje aangelegd van fraaie stijlbloempjes, aangetroffen in reisgidsen en op plaatsbewijzen van tramweg- en autobusondernemingen. Misschien wilt U enkele daarvan in Uw blad opnemen.

W.v.H.

Rijwielen, bagage en pakketten reizen buiten onze verantwoordelijkheid. - Bij reisonderbreking is dit biljet waardeloos. - Per collo iedere 30 K.G. is f 0,25 verschuldigd, ongeachte den afstand. - Passagiers gelieve er op te letten dat het te reizen traject ook geknipt wordt. - De chauffeurs zijn verplicht in tegenwoordigh. der reizig. tegen inlev. van een spook. dit controlebewijs af te scheuren en die te verstrekken. - De Directie is niet aansprakelijk voor vertragingen of het mislukken van aansluitingen. - Bagage zonder geleide per colli 30 ct. mits deze niet te zwaar of te groot zijn, ter beoordeeling aan de dienstdoende chauffeur. - Onze autobussen stoppen alleen aan de halte borden voor zooveel deze geplaatst zijn.

[Vragen]

'Is de uitdrukking 'ten deze' ('A. Jansen, Notaris te... en ten deze domicilie kiezend...') goed? En hoe is te verklaren het gebruik van het bepalend lidwoord 'den' voor het aanwijzend voornaamwoord 'deze'? Kn.

§§ - 'Deze' is hier 3e nv. van 'dit' in zelfstandig gebruik. 'Ten' staat oorspronkelijk inderdaad alleen voor te + den (bv. ten huize = in het huis), maar analogisch treedt het wel eens in de plaats van 'te', dat grammaticaal juist is te achten. Langdurig gebruik kan zoo iets dan min of meer wettigen; dat hangt af van de algemeenheid en oudheid van het verschijnsel. Op het stuk van taal kan men niet alles met grammaticale beredeneering afdoen; de taalhistorie spreekt ook een woordje mee.

Zoo leest (en hoort) men vaak: ten uwent, ten mijnent, waar men met het adjectivische *m i j n* te doen heeft, waarbij de datief 'huize' weggelaten is. Wij zouden ook nog op het ouderwetsche, en dialectisch nog levende 'de(n) deze' kunnen wijzen, al geloven wij niet dat wij in de formule, waarnaar gevraagd wordt, te denken hebben aan een voorafgaand: het dit. Wel zouden wij willen opmerken dat wij vele uitdrukkingen met ten hebben, waarin voor het algemeene taalgevoel het lidwoord niet (meer) noodig schijnt, hoe zeer het grammaticaal-historisch daar wel aanwezig geacht moet worden: ten onrechte, ten gerieve, ten bate, ten voor- of nadeele, ten overvloede, ten anker, ten nutte, ten pleiziere, ten profijte, ten gebruike, ten slotte, ten name enz., enz. (Zie het art. 'te' in het W.N.T.!) Men voelt in zulk 'ten' niet veel anders dan een variant van 'te', dus een gewoon voorzetsel, als tot, met, enz. Want men zegt daarnaast: tot voordeel, tot nadeel, tot groot gerief, te baat nemen, te recht, voor anker, tot nut, tot profijt, tot plezier, tot gebruik, tot besluit, op naam, enz. Dit heeft stellig de analogische uitbreiding van 't e n' in de hand gewerkt.

In het W.N.T. vinden wij voor 'ten deze' alleen een voorbeeld van Groen van Prinsterer in dit opzicht. En een voorbeeld van het - toch wel wat ongewoon klinkend - 'te dezen' (in deze zaak, materie) van J. Walch, die daarbij zal willen hebben aansluiten bij: na dezen, voor dezen.

'Wat moet men schrijven: 'U kunt zich wenden tot den Secretaris der Commissie, den Heer X', of: '... de Heer X.'? Ik zou hier willen schrijven: den Heer, maar een ander is van oordeel dat hier 'de Heer' geschreven dient te worden. Hij zegt dat een onderwijzer van de lagere school - nu bijna 50 jaar geleden - hem heeft geleerd dat de door mij verdedigde vorm in de Deutsche taal gebezigd moet worden, maar niet in het Nederlandsch, en wel omdat wij hier te doen hebben met een verkorten zin. 'De Heer X' staat in de plaats van 'dewelke is de Heer X'. Ko.

§§ - Er is geen twijfel: de vierde naamval is hier vereischt voor deze bijstelling bij een vierden naamval. Indien 50 jaar geleden een onderwijzer van een lagere school heeft geleerd dat dit een verkorte zin was, heeft hij aan een destijds nog veel voorkomende neiging om in legio gevallen ellipsen aan te nemen op eigen gelegenheid wel bovenmatig toegegeven. Ging zijn redeneering op, dan zou e l k e bijstelling altijd in den eersten naamval moeten gesteld worden.

Hoe lang is het nu al geleden, dat Prof. Van Ginneken in zijn studie getiteld *Ellipsomanie te velde* is getrokken tegen de neiging altijd en overal ellipsen te zien. Geen enkele zin of het is een ellips! Elke conjunctief in den hoofdzin een ellips! Elke titel, elk opschrift een goudmijn van ellipsen! Een jaar of dertig, veertig, geleden is het zeker wel. En wat werkt zoo'n neiging toch lang door!

‘In Uw artikeltje over de herkomst van het woord baron schrijft U: “Niet prettig voor onze baronnen; maar ja, de wetenschap houdt zich niet op met prettig of onprettig enz.” Dit “maar ja” is een fout, die in de spreektaal nog al eens gemaakt wordt; het woordje “maar” geeft aan dat een tegenstelling volgt, dus zou men moeten zeggen: maar neen.’ Ro.

§§ - Wij kunnen de aanmerking van dezen inzender niet aanvaarden. ‘Maar’ zegt in deze zeer gewone verbinding dat men nog niet overtuigd is, nog niet beslissen kan, nog onzeker is, nog bezwaren gevoelt. En ‘ja’ (gerekt, en den begonnen zin afbrekend), dat men nog overwegen moet. Dat ja is een gedeeltelijke toestemming: ik hoor het wel, denk er wel over, zou er wel iets voor voelen, begrijp je wensch, enz. Indien inz. dat met ‘ma a r n e e n’ wil uitdrukken, is hij de plank bezijden. Er is niets tegen deze verbinding in te brengen; ze teekent den gegeven toestand keurig.

‘U schreef: “... maar of de betrokken fabrikanten deze uitdrukking...”; zou hier niet beter op zijn plaats zijn: de desbetreffende fabrikanten, of: de daarbij betrokken fabrikanten?’ Vo.

§§ - ‘Desbetreffend’ zouden wij hier liever niet bezigen; dit woord gebruiken wij bij voorkeur in den zin van: daarop betrekking hebbend, en niet van: daarbij betrokken zijnd. Of ‘betrokken’ het niet zonder ‘daarbij’ stellen kan? Ons dunkt deze bijvoeging overbodig, het spreekt vanzelf dat een betrekking bij het te voren gezegde bedoeld is. Het W.N.T. geeft een aantal citaten waarin ‘betrokken’ voorkomt als door ons gebezigd.

‘U hebt het over “wij voor ons”; moet dit niet zijn: “wij voor ons zelf”, of wellicht nog beter alleen “wij”?’ Vo.

§§ - Het is het schrijvers-meervoud, dat wij in ons blad gaarne bezigen, en dat het licht wat stuitende, zoo erg ‘ikkerig’ klinkende ‘ik’ vervangt; in dit geval uitgebreid tot de formule ‘ik voor mij’, d.i.: ik, mijn individueele, licht wat subjectieve meening uitsprekend. ‘Zelf’ hoort niet in deze uitdrukking.

‘Dezer dagen hoorde ik uit den volksmond een mooi woord, nl. “z i f t i g”, voor: poreus. Het ging over een fietsband. Het woord geeft m.i. zoo mooi aan: doorlaatbaar als een zift (zeef).’ Gr.

§§ - De vergelijking met een zift, in geval van poreusheid van een fietsband zou niet licht bij ons opkomen; eer bij lek zijn, en dan nog op vele plaatsen: zoo lek als een mandje, of, als men wil, als een zeef. Laten wij poreus maar houden.

‘Moeten wij schrijven: in het gevlei komen, of: in het gevlij?’ v. B.

§§ - Wij moeten schrijven: in het gevlij, met een lange ij; het heeft niets te maken met vleien. Men tast over dit vlijen dikwijls in het duister, zelfs taalkundigen schijnen op dit punt weleens onzeker te zijn. De redacteurs van het groote Woordenboek zelf, schrijvende s.v. ‘plasdankje’, zeggen: dank, dien men verkrijgt door iemand te believen, hem in het g e v l e i te komen.

‘Een der regels van de tegenwoordige schoolspelling luidt: De naamvalsuitgang -n bij lidwoorden, voornaamwoorden, bijvoegelijke naamwoorden of daarmee gelijkstaande verbuigbare woorden wordt, behalve in staande uitdrukkingen, slechts gebruikt enz.

Wat moeten wij nu schrijven: voor de(n) dag komen, goede(n) dag, bij de(n) dag leven, met nieuwe(n) moed beginnen, uit de(n) brand helpen, met de(n) mond vol tanden staan, enz.?’ v. S.

§§ - Met n zouden wij zeggen; zoo worden ze ook doorgaans gezegd. Bij tweërlei gebruik verdient het o.i. voorkeur de staande uitdrukking met n te behouden. Zij geven kleur aan de taal; nivelleering moet men niet met geweld najagen.

'Is rechercheur-in-burger een pleonasme?' v. S.

§§ - Het zou een pleonasme zijn, indien een rechercheur n o o i t in uniform verschijnen kan (mag); hetgeen wij betwijfelen.

[Nummer 3]

Oosterlingen (slot)

D i v a n is het Arabische diwân, uit het Perzisch gekomen, waar het zoiets als 'register' beteekent. Vandaar: de plaats waar de beambten die de registers houden - de mannen van den fiscus - bijeenkomen; de kanselarij, de audientiezaal, de staatsraad. Later ook bij de Arabieren: het tolkantoor, omdat ook daar registers gehouden werden. Vandaar het fransche 'douane'. 'Divan' in onze beteekenis van sofa is voor de Oosterlingen een neologisme. Degenen die den 'divan', de vergadering bijwonen, zitten in de rondte op kussens, op een zeer groote sofa.

E l i x i r is Arab. el-iksîr, in de goudmakerskunst de steen der wijzen. Of het oorspronkelijk Arabisch is, wordt betwijfeld; er zou een door de Arabieren veranderd Grieksch woord achter kunnen schuilen.

H o r d e. In het Turksch oerdoe, kamp, daaronder begrepen al degenen die met het kamp meetrekken, zooals de kooplieden, de handwerkers enz. Vandaar gebruiken wij 'horde' (de h is overtollig) in den zin van: zwerfende stam Tartaren of Turken, en men doet verkeerd als men het op andere volken, b.v. op de Arabieren, toepast. Het schijnt dat Voltaire, in zijn Orphelin de la Chine, 'J'ai vu de ces brigands la horde hyperborée...', het woord in het Fransch bekendheid heeft gegeven en waarschijnlijk is het hier eerst in gebruik gekomen toen het in Frankrijk gewoon geworden was.

I s l a m, eigenlijk islaam, van het werkwoord 'aslama', = zich overgeven, onderwerpen, namelijk aan den wil Gods. 'Moslim' (muslim) is daar ook een vorm van. In het Perzisch is moslimân het meervoud van dit woord, maar hetzelfde, uitgesproken als musulmân, is in die taal, evenals in het Turksch, ook een enkelvoud; vandaar fr. musulman, ons muzelman.

K a r a f zal onze weergave zijn van Arab. garrâfa, oorspronkelijk blijkbaar de naam van een hydraulisch werktuig - aan het woord ligt de beteekenis van **s c h e p p e n** ten grondslag -; later, door de Spaansche Arabieren, gebruikt in den zin van karaf. - **K o f f i e** komt van Arab. Kahwa of Kahwé, langen tijd een van de vele namen voor wijn. De wortel beduidt: een afkeer hebben (van spijs n.l., omdat het gebruik van wijn gezegd wordt den eetlust weg te nemen). Toen men in de 15de eeuw koffie begon te drinken, paste men kahwé ook daarop toe, omdat koffie wakker houdt, een afkeer van slaap doet ontstaan.

L a k. De Arabieren en de Perzen kenden 'lakk', de Indiërs 'lâksjâ', en verstonden daaronder verschillende verfstoffen, die met elkaar de roode kleur gemeen hebben; het sap van een plant, ook de gom, de hars, van een boom.

M a g a z i j n. Ons woord voor Arab. machzen, machazen, van het ww. chazana, bewaren: de plaats, het gebouw, waar men iets bewaart. Een betrekkelijk jong woord voor ons; Kiliaan heeft het niet. - **M a t r a s**. Van Arab. matrah, afgeleid van het ww. taraha, dat 'van zich afwerpen' beteekent. Zoo'n matrah was niet bestemd om er op te slapen, maar om er op te zitten: men w i e r p het neer waar men plaats wilde nemen.

O r a n j e a p p e l . Perzisch narandj of nârang. Vandaar sp. naranja, venet. naranza, milan. naranz, mgri. nerántzion, ngri. nerántzi, port. laranja, ital. arancio; daar zit dus nog niets oranjeachtigs in. Kiliaan schrijft aranie-appel; Dodonaeus, Cruydt-Boeck, arangien, arangieboom, arangieappel, in het Latijn noemt hij den boom malus anarantia, de vrucht malum anerantium of anarantium - maar hij voegt er bij: 'van sommige oock aurantium: van anderen aurengium, nae de goutgeele verwe, die de schorssen van deze appelen hebben'. Het woord is dus door invloed van het lat. aurum bedorven; vandaar fr. orange, ons oranje.

R i e m , pak papier van twintig boek; van Arab. rizma. Het wortelwerkwoord razama wordt van kleederen of stoffen gebruikt, die te samen in één kleed of in één stuk stof worden gebonden. Rizma is dus zooiets als bundel, baal. Dat wij het woord riem bepaaldelijk op een pak papier toepassen, is te verklaren uit het feit dat wij langen tijd ons katoenpapier van de Arabieren ontvingen; eerst tegen het eind van de 13de eeuw liet Alfons X van Kastilië papierfabrieken oprichten.

S c h a a k s p e l . De koning in het schaakspel heet in 't Perzisch sjâh; schaakspel is koningspel. Als wij dus zeggen: de koning staat schaak, zeggen wij eigenlijk: de koning staat koning. Schaakmat is samengesteld uit Perz. sjâh en het Arab. werkwoord mâta, vulgair mât, hij is dood, dus: de koning is dood. - **S t r o o p .** De Arab. wortel sjariba beduidt: drinken; het substantief sjarba of sjerba: een teug, hetgeen men in een slok drinkt; dit is de klassieke beteekenis, die later gewijzigd of uitgebreid is. De Perzen bezigden dit sjerba, met een wijziging in den uitgang, als sjerbet, in den zin van ons sorbet. Een verwant Arabisch woord is sjarâb, drank, bepaaldelijk wijn of koffie, later ook: stroop. Dit sjarâb is onveranderd in het Spaansch overgegaan: xarabe, Sp. en Port. xarope (jarope), mlat. syrupus, sirupus, syrappus; Ital. sciropo, sciloppo, siropo; Fr. syrop, sirop, bij ons siroop en, bedorven, stroop.

T a r i e f . Arab. ta'rîf of ta'rîfa. De wortel 'arafa beteekent 'kennen'; 'arrafa: doen kennen, bekend maken; hiervan de infinitief ta'rîf en ta'rîfa, het bekend maken, bekendmaking. - **T u l b a n d .** Perz. dulband, of dôlband. Wij duiden de tulp met dezen naam aan, omdat de bloem, als zij wijd openstaat, eenigszins op een tulband gelijkt.

Gunnen.

Een woord dat in den loop der tijden een belangrijke uitbreiding der beteekenis heeft verkregen. Gunnen (soms ook: junnen), een jongere vorm naast: gonnen, jonnen; met het voorvoegsel gevormd van het na de middeleeuwen niet meer voorkomende 'onnen'.

G u n n e n hangt ongetwijfeld etymologisch samen met gunst, genadeblijk; het grondbegrip in gunnen moet dus zijn: van een genadige, goedertieren, welwillende gezindheid (jegens iemand) zijn, of: zoodanige gezindheid toonen, ofwel: uit zoodanige gezindheid handelen.

Uit pure goedheid, uit louter genade schenken, toestaan, verleenen (van een meerdere of sterkere ten opzichte van zijn mindere gebezigd). Inzonderheid met betrekking tot voorrechten enz., die overheden aan hunne onderdanen verleenen. 'Waeromme.... Wy (Maximiliaan) uyt onse eyghe propren wille... verleent, gegunt, ende gegeven hebben, verleenen, gunnen ende geven met desen onsen Brieve, de selve onse Stede van Amsterdam, dat sy... haere Wapen... bekleeden... metter Crone van onsen Rijcke' (Handvest van Amsterdam).

Genade gunnen. 'De genaede Die min sijn dienaers jont' (Hooft). Nog meer in 't bijzonder: met betrekking tot genadeblijken, de gaven die God, een god, de goden,

of andere bovennatuurlijke machten aan stervelingen schenken. 'Klaer zijn haer saken, soo de Fortuyn heur dat jont' (Hooft). 'De Goon... 't loon u nae verdienste ionnen' (Vondel). 'God gunne! (dat): God geve, gehenge, beschikke (dat).

In zwakkere beteekenis: zonder wrevel of tegenstreving, met goedwilligheid, en vandaar: met een welwillende, een vriendelijke gezindheid schenken, verleenen, toestaan, bewilligen. 'Onze verdraagzaamheid, onze zucht om... alle richtingen een spreekzaal... en een kathedr... te gunnen, grenst enz.' (Gorter). Iemand zijne liefde gunnen. 'Ick wil u genadig zyn, en uw mijn liefde jonnen' (Cats). Verlof, oorlof, vrijheid gunnen; iemand zijn wensch gunnen, hetgeen hij wenscht toestaan; de (of: een) eer gunnen; iemand een genoegen gunnen; een blik gunnen op iets. 't Is u gegund: het is of wordt u niet onwillig geschonken, toegestaan; soms niet veel meer dan: het wordt u niet geweigerd, gij moogt uw gang gaan, het zal u niet worden belet.

Soms beduidt: iemand iets gunnen, zooveel als: toedenken, toewenschen (het hem in gedachte schenken, toebedeelen). 'Hoochloffelijcke vrouw, die... Soo diepe weelde baert in mijn, als jck u jon' (Hooft).

Bij uitbreiding: geven, schenken, verleenen, toestaan, in het algemeen, zonder het bijbegrip van: met goedwilligheid. "'t Geen [uit de klassieken]... by geluck Geberght, elck wort gegunt door Haerlems letterdruck' (Vondel).

Rust, verpoozing gunnen: schenken, toestaan, veroorloven. Plaats gunnen: toestaan, afstaan. Iemand (al of niet) den tijd gunnen: geven, laten. Gun; gun mij; men gunne mij: (men) sta (mij) toe, veroorlove (mij). 'Gunt gij 't, dat een vrind,... U ook zijn meening met oprechtheid moog verklaren?' (v. Lennep). Indien het mij gegund is: indien men mij toestaat, veroorlooft. Ik gun, dat...: ik gedoog, ik laat toe; maar in de bepaalde opvatting van: ik heb er vrede mee, ik verzet mij er niet tegen, het is mij goed of onverschillig, (dat...). 'Doch 'k gun dat ieder zich op zijne wijs verlustig' (Bilderdijk).

Gunnen: zonder nijd of spijt schenken, afstaan, toekennen (inzonderheid met betrekking tot het genot of het bezit van iets). 'Ik heb sommige mijner meubelen zelfs te lief om ze [bij testament] aan mijn neef te gunnen' (Hasebroek). Zich zelven niets gunnen: zich, b.v. uit vrekkingheid, zelfs de eerste behoeften of geriefelijkheden des levens zoo goed als ontzeggen.

Bij uitbreiding: iemand zonder gevoel van spijt of nijd in het genot of het bezit van iets zien of kunnen zien; vandaar soms: iets gaarne aan iemand laten of overlaten. Iemand het beste (geen kwaad) gunnen: mogen lijden, ja zelfs wenschen, dat het hem goed, voorspoedig, niet kwaad zal gaan. Iemand (de) rust, (den) slaap gunnen: hem het genot van de rust, den slaap niet (b.v. uit spijtigheid of leedvermaak, of ook uit zelfzucht) betwisten. Het bijbegrip van 'zonder nijd of spijt' wordt soms nog versterkt door een bijvoeging als: van harte, uit het hart, uit een goed hart. 'De pais werd meede zou trouwlyk niet onderhouden, nochte de vryheit van den Godsdienst uit zoo goedt een harte gegunt,' (Hooft). Men zou het hun zoo (van harte, oprecht) gunnen: men zou hun die of die zaak, als men er het geven of het zeggen over had, zoo van harte gaarne doen erlangen. Bij verdere uitbreiding: iemand (al of niet) iets gunnen: soms ook: iemand (al of niet) het recht op het genot of het bezit van iets toekennen; vandaar: van oordeel zijn dat het bedoelde genot of bezit iemand naar recht of billijkheid (al of niet) toekomt.

Met betrekking tot een koop, een leverantie, de uitvoering van een werk en derg., als term in den koophandel, in het bouwvak enz. Gunnen, toewijzen.

Zooals wij, ironisch, een onaangename zaak niet wijten, maar 'danken' aan iemand of iets, zoo 'gunnen' wij iemand ook datgene, wat wij zelf versmaden of niet begeerlijk achten 'Jong, wa'n weertje! Overheerlijk! - Zoo! Heerlijk! 'En zon die moar niks duut as stêken! Ik gun ze oe.' (Cremer).

Ook bezigen wij in dezen zin 'gunnen', wanneer wij iemand een onaangenaam ding toewenschen. 'Zulk onzeglijk lijden mag een Christenmensch zelfs niet aan de vijanden zijns vaderlands gunnen'. (Conscience). (Wb. d. Nedl. Taal V, 1273)

Gallicismen.

Een van onze lezers zendt ons een oud krantenknipsel waarin, in een klein bestek, een heele verzameling vreemde woorden is samengebracht, voor een groot deel woorden aan het Fransch ontleend.

Het befaamde tooneel-e n s e m b l e , dat zich gedurende zijn eerste l u s t r u m onder de katholieke bevolking van onze stad terdege heeft ingeburgerd, legde ons dezer dagen het c o n c e p t - p r o g r a m m a voor van het nieuwe seizoen, waaruit blijkt, dat het onder zijn nieuwen voorzitter, den heer Felix Heijnen, van de oude beproefde paden niet wijken wil doch integendeel naar grooter i n t e n s i v e e r i n g van het vereenigingsleven streeft.

Het seizoen opent op 22 dezer, dus Dinsdag de volgende week met een 'bal-varié' in den foyer van de Doelen, voor welken avond, die tevens bedoeld is als besluit van het vorige seizoen, de loopende lidmaatschapskaarten geldig zijn.

Op 27 October volgt een kleinkunstavond in den Tivolischouwburg, waarop waarschijnlijk Molières 'Belachelijke hoofdsche juffers' zullen paraisseeren. Medio November een 'bal-antique met cabaret', begin December een bridge-drive, welke begin Maart wordt herhaald.

Op 29 December een oudejaarsbal met variété in den foyer-Doelen, op 8 Februari het gebruikelijke Carnaval in Pschorr.

Als datum voor de tooneeluitvoeringen in Tivoli gefixeerd 22 Januari, terwijl verder voor medio April een avond in petto is gehouden.

Het rijke program wordt begin Mei 1937 besloten door een lente-bal met variété.

Wij willen stellig al deze woorden niet in bescherming nemen, maar wijzen er toch op dat sommige er van, zooals 'foyer', en 'variété' (om niet te spreken van 'datum!') òf reeds burgerrecht hebben verkregen, òf moeilijk anders dan schoolmeesterig vertaalbaar schijnen.

Men heeft er ons een verwijt van gemaakt, dat wij eens het woord animositeit hebben gebezigd, maar waardoor zouden wij dat vervangeen? Men zegge daarvoor niet: vijandigheid of verbittering of wrok - woorden die Herckenrath aangeeft ter vertaling van fr. animosité -, want daarmee zou men aan de schakeering tekort doen. Vroeger gebruikte men in de rechtstaal gaarne het woord 'actief' ('een faillissement werd opgeheven wegens gebrek aan actief'); daarvoor zegt men thans veelal 'baten'.

Maar 'getuige à charge, à décharge' is nog in gebruik; zou men daarvoor willen zeggen: ter belasting, bezwaring, ter verdediging, ontlasting? ('Verdediging' lijkt ons hier niet het juiste woord, een getuige 'à décharge' verdedigt niet; hij 'strijdt' niet, maar geeft slechts feiten waarop een verdediging gebouwd kan worden. Ontlasting geeft het begrip beter weer, maar zou men dat willen invoeren?)

'Conducteur', zou men dat willen vervangen door (trein, tram) geleider?

Voor 'Directie' (van een handelszaak) kunnen wij zeggen: bestuur; maar bij 'bouwdirectie', dus architect (bouwmeester) en opzichters, hapert

het. 'Bauleitung' zegt men daarvoor in het Duitsch, maar 'bouwleiding' zouden we liever niet willen invoeren. En voor 'Directeur', zullen wij daarvoor, met onze broeders uit het Zuiden, 'bestuurder' gaan zeggen?

Dit zijn slechts enkele voorbeelden om aan te toonen dat ook bij de bestrijding van gallicismen een zekere matiging niet gemist kan worden, omdat ook daarbij het 'gevaar voor overdrijving en eenzijdigheid' te duchten is.

Neemt men die matiging in acht, dan kan stellig ook op dit gebied nuttig werk worden verricht.

Tarifeeren of tarifieeren.

'Waar die tweede i vandaan komt, is mij een raadsel; niet uit het Fransch volgens mijn woordenboek. In litteratuur over bedrijfsleer is tarifieeren echter zeer gebruikelijk.'

- Wij vinden in (ouder of nieuwer) Nederlandsch drieërlei werkwoorden op -ieeren, t.w. 1) naar Fransch op -ier: harmonieeren, verifieeren, justifieeren, remedieeren. 2) naar die op -ir: demolieeren, convenieeren. In het Wilhelmus: obedieeren (tenzij dit uit het Latijn kwam). 3) door valsche analogie naar de werkwoorden die terecht -ieeren vertoonden: zoo vond men wel eens festieeren, bombardieeren. Ofschoon nu in het Oudfransch de werkwoorden op -ier veel talrijker waren dan in het latere en hedendaagsche Fransch, zal 'tarifer' betrekkelijk jonge vorm zijn, waaraan nooit een 'tarifier' vooraf ging. Het zal dus tot de *d e r d e* groep behooren.

Maar er zal hier nog een bijzondere factor gewerkt hebben. In het Fransch zijn de werkwoorden op -ifier talrijk; het is een levende vormmogelijkheid naar den Latijnschen uitgang -ificare. Van substantieven maakt men er werkwoorden mee in het Fransch, onafhankelijk van het al of niet bestaan van zoo'n werkwoord in het Latijn. Bv. codifier, personifier, russifier, terrifier. En de uitgang van tarif leidde tot aansluiting bij deze vorming, bij de Nederlanders. Juist zou echter alleen zijn en blijven: tarifeeren.

Beschikken en vervoegen

- Wij kennen het ww. beschikken, in: Gesloten zijnde, beschikke men zich hiernaast. Wij kunnen een werkwoord beschikken, d.i. regelen naar wijzen, tijden en personen. De ouderen onder ons zullen zich herinneren dat wij hier vroeger 'vervoegen' voor bezigden; wij 'vervoegen' ons ergens, - werkwoorden werden eveneens 'vervoegd'.

Wij gebruiken dit 'vervoegen' nog wel, maar dit juist weer waar wij vroeger 'beschikken' bezigden. 'Soms droomt hij terug naar schoone dagen, toen hij naar vrijen wil en welbehagen vervoegde over al het zijne.'

Zullen wij maar terugkeeren naar de schoone dagen, toen wij de woorden in hun juiste beteekenis gebruikten en er geen ratjetoe van maakten?

Prof. dr. J.W. Muller †

Opnieuw heeft Onze Taal een verlies geleden: bij het afdrucken van deze aflevering bereikt ons het bedroevende bericht, dat de Nestor onzer Neerlandici, Prof. Dr. J.W. Muller, in den ouderdom van 86 jaar van ons is heengegaan.

Een nieuw en groot verlies. Veel heeft Onze Taal aan Professor Muller te danken gehad; steeds kon ons werk op zijn belangstelling en hulp rekenen en menigmaal is hij, als onwelwillende critiek geoefend werd, met zijn gezaghebbend woord voor ons in het krijt getreden. En onvermoeid, ondanks den last zijner jaren, kon hij, de

medewerker van Matthijs de Vries, zich te weer stellen, als opnieuw 'het onmetelijk heir der germanismen' onze taal dreigde te schaden.

Ons Genootschap zal de herinnering aan dezen vriend en beschermer in eere houden.

[Vragen]

'Wij debatteerden over de uitspraak van sommige woorden van vreemde afkomst, zooals politiek, politie, document, populair, productie, enz. Den event. Griekschen of Latijnschen oorsprong laat ik buiten beschouwing, omdat slechts weinigen van die klassieke talen iets afweten. Ik spreek de "o" van deze woorden kort uit, zooals de Franschen, omdat ze aan het Fransch ontleend zijn; anderen maken er een lange "o" van, zich aansluitend aan de regelen van het Nederlandsch. M.i. is dit laatste minder logisch, omdat wij toch ook den klemtoon op de laatste, of, bij politie en productie, op de voorlaatste lettergreep leggen. Dat is toch ook onnederlandsch. Gaat men logisch te werk, dan zou men in tragedie, manifest, comédie, paraplù, enz. de "a" of de "o" ook lang moeten uitspreken.

In België denkt geen Vlaming er aan, bij woorden als document, politiek, enz. bij de uitspraak een lange o te gebruiken. Ik zou nog kunnen opmerken dat ik aan de radio vaak door academisch gevormde personen de woorden religie, reconstructie enz. met een lange "e" hoorde uitspreken, wat ik ook niet fraai vind.' Ro.

§§ - Bedoelt inz. met 'kort' en 'lang': 'volkomen' en 'onvolkomen', of, zooals men in de klankleer pleegt te zeggen 'gesloten' en 'open'? Dat bij de eene uitspraak de duur van de 'o' langer zou zijn dan bij de andere, kan men niet zeggen.

Inz. zegt dat hij den event. Griekschen of Latijnschen oorsprong van de gegeven woorden buiten beschouwing laat. Ja, maar gaat het wel aan den eeuwenlangen uitspraak daarvan plotseling van onwaarde te verklaren? En daarbij, elke taal neemt zich het recht de klanken van vreemde talen in overgenomen woorden min of meer aan te passen aan de eigene. En wij kennen in 'open lettergreep' geen ò (behalve voor ch, en in een paar andere gevallen).

In België, waar het Fransch zooveel grooter plaats inneemt in het volksleven dan bij ons, zal allicht de inwerking van de Fransche uitspraak levend blijven.

Dat s p r e k e r s de 'e' van reconstructie en dgl. wat aanzetten, zal bedoelen zich duidelijker te doen verstaan; onze familiäre uitspraak nadert heel dicht de stomme e, of valt daarmee geheel samen. Overigens, de radio-uitspraak bij ons is bij lange na niet altijd te aanvaarden als norm van beschaafde klankvorming.

'Is er verschil in beteekenis tusschen "sinds" en "sedert"?'

§§ - Neen; 'sinds' en 'sedert' zijn synoniemen, of juister gezegd, wij hebben hier te doen met twee vormen van één woord: 'sinds' is maar een variatie van 'sedert'. Die 't' is er later bijgekomen; de oude vorm is: seder, sîder.

[Nummer 4]

Ont-

Het voorvoegsel ont- duidt een begrip aan dat men in het algemeen kan uitdrukken door t e g e n , t e g e n o v e r i e t s , overeenkomende met gri. anti, lat. ante. Uit dit begrip zijn twee tegenovergestelde beteekenissen ontstaan, nl. die in een richting naar iets toe, en in een richting van iets af.

Ont- in den zin van nadering komt weinig voor; wij kennen het o.a. in ontbieden: iemand ontbieden (bieden = bekendmaken) = hem laten weten dat hij komen moet.

Ont- in den zin van verwijdering daarentegen treffen wij veelvuldig aan; woorden als ontglippen, ontlopen, ontnemen, ontrukken zijn in dagelijksch gebruik. Vele ww. met ontzijn navolging van het Latijn of het Fransch: ontaarden (lat. degenerare, fr. dégénérer) beteekent: zich verwijderen van den aard (van zijn geslacht); onthalzen (lat. decollare) is: (het hoofd) van den hals afnemen; ontwortelen (verg. lat. eradicare, fr. déraciner) is: een gewas met wortel en al uit den grond rukken. Wij zien 'ontvluchten' wel eens gebezigd i.d.z. van 'vluchten': 'uit de gevangenis ontvlucht'. Daar ont- dus reeds het begrip verwijderen (van of uit iets) te kennen geeft zeggen wij: de gevangenis ontvlucht, of: uit de gevangenis gevlucht.

Uit het begrip: verwijderen van of uit iets is ontstaan dat van: scheiding van hetgeen tot dusverre verbonden was; ontbinden is: de deelen, die tot dusverre verbonden waren, van elkaar losmaken; ontleden (lat. dimembrare): tot dusverre verbonden leden van elkaar losmaken.

Uit deze bet. ontwikkelde zich een andere nl. die van het tegenovergestelde van hetgeen het grondwoord aanduidt: 'ontbinden' werd gevoeld als tegenovergesteld aan 'binden' en in overeenstemming hiermede werden gevormd ww. als ontladen, ontdekken, onthullen, ontknoopen enz. En eenmaal zoover gekomen was er geen bezwaar ww. met ont- te vormen van naamwoorden, en wel ter aanduiding van het begrip ontneming of verlies. Zoo bv. ontadelen, ontbladeren, ontbolsteren enz.: ondoen van adel, van blad, van bolster enz.

Dit ont- wordt wel eens, in navolging van het Hd. gebezigd in den zin van: gedeeltelijke ontneming, vermindering. Ten onrechte; entwertung kan uitdrukken: vermindering van waarde, devaluatie; 'ontwaardig' - stel dat wij zulk een woord zouden willen vormen - kan dit begrip niet weergeven, het zou slechts kunnen uitdrukken: volslagen ontneming van waarde.

In enkele gevallen bezigen wij ont- om het begin eener handeling aan te duiden, zooals: ontbijten, ontbranden, ontgloeien, ontslapen enz.

Tenslotte hebben wij een aantal werkwoorden met ont- waarbij de bet. van het voorvoegsel niet duidelijk blijkt: ontledigen bv., dat geen andere beteekenis kan hebben dan: ledigen. Het verschijnsel beperkt zich niet tot onze taal: het komt in vele talen voor: du. entleeren, fr. dévider. Ook in het Latijn vinden wij deze zonderlinge vorming: wanneer wij zeggen dat een stad geëvacueerd wordt, volgen wij het Latijn, dat spreekt van evacuare (naast het oudere: vacuare), leegmaken. Misschien een gedachtelooze aansluiting bij woorden waarin dit e- (in den zin van: ontdoen van) terecht werd gebezigd: emedullare, 'het merg (medulla) uit iets halen', enervare, 'ontzenuwen' (gevormd van 'nervus').

Ring, kring, cirkel.

Een lid schrijft: 'De Rijkstelefoon kent, voor de kosten van intercommunale gesprekken, bepaalde "tariefkringen". Welnu, ik geloof, dat dat woord het Germanisme is voor "zônes", en dat het Nederlandse woord "tarief r i n g e n" zou moeten luiden. Een kring is in het Ndl. een cirkel (vgl. keerkringen, een kringloop), terwijl het in het Hd. óók het cirkel-oppervlak, of een oppervlak in het algemeen kan betekenen (vgl. Regierungsbezirk Aachen, Kreis Langheim). Zo'n oppervlak heet bij ons in de wiskunde een r i n g (andere oppervlakken, delen van cirkeloppervlakken zijn de sector en het segment).'-

Volgens ons lid zouden dus in het Ndl. c i r k e l en k r i n g aanduidingen zijn van een lijn, een vlakke, gesloten kromme, en zou het oppervlak, begrensd door zulk een cirkel of kring, heeten r i n g of c i r k e l - o p p e r v l a k . Laat ons zien wat het Wordenboek er van zegt.

C i r k e l : Eigenlijk. Het platte vlak dat ontstaat, wanneer men een rechte lijn om een harer uiteinden doet ronddraaien; - ... het vierkant van de cirkel; - de omtrek van een cirkel (de cirkel i s dus hier geen lijn, geen omtrek, maar h e e f t een omtrek - Red.). Cirkel is ook de vertaling van hd. kreis. 'Gemerckt selfs dat dit Land, met der Graefschap van Bourgondien een circkel maecken des Heyligen Rijcks'. De lijn, waardoor de cirkel begrensd wordt, heet cirkelomtrek. Doorgaans in niet-wiskundigen zin: kring, ring.

Tot zoover cirkel als v l a k . Te zelfder plaatse vinden wij echter voorbeelden voor cirkel als l i j n , omtrek dus. 'Onder alle kromme lijnen, is de cirkel... de merkwaardigste'. 'een aan alle zijden omsluitende grenslijn'. 'een lijn, waarvan begin en einde samenvallen'. (W.N.T. III, 2042 vv.)

K r i n g : Een gesloten gebogen lijn die geheel of ongeveer een cirkelomtrek is (W.N.T. VIII, 272). Een ruimte die - werkelijk of denkbeeldig - door een kring omsloten wordt. Bij uitbreiding. Datgene wat binnen een omtrek of grens besloten ligt, een zeker gebied, een district en derg. Verboden kringen (ibid. 274 vv.)

R i n g : Cirkelvormig voorwerp. Een anderen beginmedeklinker heeft het in beteekenis nauw verwante k r i n g . (W.N.T. XIII, 491).

Ook hetgeen zich voor ons oog afteekent als een ring. In dit geval zeer dicht staande bij, en nagenoeg synoniem met k r i n g , waardoor het dan ook vaak vervangen wordt. Een r i n g is hier een k r i n g (cirkel) van min of meer dikte. Een ring om de maan; thans in N.-Nederl. een kring om de maan. (W.N.T. XIII, 504).

Ring: De cirkel of kring beschouwd in betrekking tot hetgeen hij - werkelijk of denkbeeldig - omsluit. (Cirkelvormige) omtrek. Bij uitbreiding van deze bet.: De ruimte die - werkelijk of denkbeeldig - door een kring wordt omsloten (ibid. 507) - Een (administratieve) eenheid van staatkundige indeeling gedurende het tijdvak van de Bataafsche Republiek en het Koninkrijk Holland. Een onderdeel van een departement (provincie).

Uit het bovenstaande volgt dat in het taalgebruik c i r k e l , k r i n g en r i n g afwisselend gebezigd worden voor l i j n (omgrenzing) en v l a k .

Gerust.

'Men heeft er aanmerking op gemaakt, dat ik schreef "Dat kunt ge rustig doen"; het moet zijn: "Dat kunt ge gerust doen". Ik ontken niet dat dit laatste goed is, maar ik acht mijn uitdrukking ook niet verkeerd.' Ne. - Wij gelooven dat het beter is hier maar g e r u s t te schrijven; de bedoeling is toch uit te drukken: dat kunt ge vrij, veilig doen, onbekommerd, onbezorgd; met de zekerheid en het vertrouwen dat het geen

gevaar oplevert; en dat drukken wij immers bij voorkeur door 'gerust' uit. Wel is waar zal iemand, die iets g e r u s t doet, het r u s t i g doen. maar dit laatste zal dan het g e v o l g zijn van het eerste. 'Weest gerust' is niet hetzelfde als 'weest rustig'!

Helaas vinden wij in dezen het W.N.T. niet aan onze zijde. Dr. R. van der Meulen, in Dl. XIII, kol. 1914, geeft als een der bett. van iets 'rustig' kunnen doen: iets zonder vrees voor gevaar, zonder gevaar, veilig kunnen doen, en vermeldt ten bewijze daarvan een citaat van Quack: 'Wees daarvan verzekerd, dat... Gij veilig Uw spionnen kunt ontslaan, Gij rustig Uw lijfwachten in de kazernes kunt achterlaten en Uw galgen kunt verbranden'. Dit citaat is van 1886 en het is het eenige dat het Wb. voor deze toepassing geeft. Het komt ons echter voor, dat het voorbeeld van Quack geen navolging verdient. Als wij moeten vertalen 'Du kannst ruhig mitkommen', of 'Man kann ruhig sagen, dass...', bezigen wij zonder aarzelen g e r u s t en niet 'rustig'.

Stellig liggen de begrippen 'gerust' en 'rustig' dicht bij elkaar en in oude teksten vloeien zij dikwijls in elkaar over. Als Vondel lat. 'loca turbida' vertaalt met 'ongeruste plaetsen': 'Wat ongeval jaeght u om deze... ongeruste plaetsen te bezoeken', dan bedoelt hij wat wij thans met 'onrustig' uitdrukken. En als Huygens spreekt van 'ongeruste steden' en Cats dicht: 'En legt niet op den rug als gy den slaep verwacht, Dat maeckt u menigmael een ongeruste nacht', dan hebben wij hetzelfde geval.

Het begrip 'onrustig' omschrijft het W.N.T. o.a. met: 'Niet kalm, hetzij ongedurig, woelig, hetzij gejaagd, angstig.' Zeker, wie angstig is, wordt onrustig, maar angst is niet onrust. Wie 'gerust' is, onbekommerd, onbezorgd, zich vrij en veilig gevoelt, heeft geen reden om onrustig te zijn. 'Gerust' wordt, zegt het Wb., o.a. gebezigd in den zin van: in een rustige, kalme stemming verkeerende, rustig, lat. tranquillus; wij zouden geneigd zijn tranquillus, evenals: quietus, sedatus, placidus en zulke woorden weer te geven met: rustig, kalm, ongestoord, bezadigd, vreedzaam - maar niet met 'gerust'. Vondel schrijft: 'Gelijck een duif... gerust en stil, in de lucht omzweeft, en op haar vlugge pennen hangt'; wij zouden thans denkkelijk zeggen: rustig en stil. 'De wijze (zit) gerust in zijn cel, en vermeerderd zijne schatten' (V. d. Palm); 'Ik heb hem daar, om gerust te kunnen schrijven... naar zyn kantoor gestuurd' (Wolff en Deken) - voorbeelden van zinnen, waarin 'gerust' staat voor ons 'rustig'. 'Willems spreuk mag de uwe zijn: "Gerust te midden van de baren".'; hier weer het tranquillus: '(saevis) tranquillus in undis', dus naar ons begrip: rustig. Iets anders zou het zijn als de spreuk luidde: securus in undis, of zooiets; dat zou zijn: zich veilig gevoelen, onbekommerd, g e r u s t.

Aantal

Men vraagt ons met een enkel woord het verschil tusschen 'aantal' en 'getal' aan te geven. Ziehier dan dit 'enkele woord'.

Het Wb. d. Ndl. Taal zegt s.v. 'aantal': Het woord is bij ons van jongere dagteekening; het schijnt eerst in het midden der vorige eeuw in gebruik te zijn geraakt. Blijkbaar is het, evenals deensch en zweedsch 'antal', uit het Hd. overgenomen: het is niet, gelijk alle overige znw. met 'aan', van een ww. gevormd, en de verhouding van 'aan' tot het tweede lid 'tal' is hier eenigszins gewrongen.

Het hd. woord wordt door Grimm aldus verklaard: 'Anzahl, numerus, nnl. aantal, verhält sich zu zahl, wie antheil zu theil, und will nicht die volle zahl, nur eine bestimmte zahl, "pars rata", ausdrücken... Zahl bezeichnet den gesamten inbegriff einer geringen oder groszen menge; anzahl nur einen theil davon.'

Die uitlegging strookt echter slechts met de door Grimm uitgedachte voorbeelden, niet met de door hem aangevoerde bewijsplaatsen, waar 'anzahl', bijna overal zeer kennelijk, een onbepaalde totaliteit aanduidt. Zij kan dus de ware niet zijn. Het onderscheid tusschen 'anzahl' en 'zahl' is blijkbaar hetzelfde als tusschen ons 'aantal' en 'getal'. Het eerste beteekent een hoeveelheid, die onbepaald is, wier grenzen niet scherp zijn getrokken; daarom heeft anzahl, evenals aantal, geen meervoud. Zahl en getal duiden getelde, dus volkomen bepaalde hoeveelheden aan, en zijn daarom ook in het meervoud in gebruik. 'Aan' moet hier derhalve anders opgevat worden dan in antheil, ons aandeel; het is hier gebezigd in den zin van: nadering, of van: nabijheid, om te kennen te geven, dat het t a l slechts bij benadering bepaald is. 'Aan' heeft derhalve in dit woord dezelfde beteekenis als in aenlijck, assimilis, en aenlijcken, similem esse, bij Kilaen, hd. ähnlich, ähnlichen, mnl. aengelijc, got. analeiks, d.i. niet volkomen gelijk, maar tot de gelijkheid naderende.

Aantal, Getal, Hoeveelheid, Menigte, Tal, Veelheid. - De genoemde woorden moeten in twee klassen onderscheiden worden: getal en hoeveelheid hebben steeds een bepaalde-, aantal, menigte en veelheid steeds een onbepaalde beteekenis; terwijl tal tot beide klassen behoort.

Hoeveelheid, de algemeene uitdrukking voor quantiteit, is alleen in zóóverre synoniem met de overige woorden, als het, gelijk deze steeds doen, een samenvatting van gelijksoortige of als gelijksoortig gedachte afzonderlijke eenheden

aanduidt (b.v. een hoeveelheid graankorrels), en niet gebezigd is voor iets, waarvan de deelen samenhangen (b.v. een hoeveelheid graan, meel, olie, enz.). Het is eigenlijk een wetenschappelijk of technisch woord, en ziet op de juiste grootte der quantiteit, die, wanneer de quantiteit geteld is, door een *g e t a l* wordt uitgedrukt. Een 'getal', in het afgetrokkene genomen, is de naam eener getelde 'hoeveelheid'. Voegt men bij de hoeveelheid, die *v i j f* heet, d.i. waarvan het 'getal' *v i j f* de benaming is, de 'hoeveelheid' *v i e r*, dan verkrijgt men de 'hoeveelheid' *n e g e n*. 'Getal' wordt slechts zelden concreet genomen voor de eenheden zelve, die dan gerekend worden geteld te zijn. 'Ik heb de appelen uitgezocht; een klein getal was aangestoken'.

'Tal' heeft in den regel dezelfde bepaalde beteekenis als getal in concreto; men zegt daarom onverschillig: bij het tal, en: bij het getal verkoopen. 'Getal' is, behalve in: getallenleer en getalssterkte, in samenstellingen niet in gebruik; met 'tal' laat zich, streng genomen, van ieder bepaald telwoord een concreet znw. vormen, als: tweetal, drietal, enz.; en zoo ook: talhout, eigenlijk hout, dat bij het tal gesleten wordt.

Aantal, menigte en veelheid hebben steeds een onbepaalde beteekenis, d.i. zij stellen een 'hoeveelheid' voor als onbepaald, als niet geteld, zoodat het juiste 'getal' onbekend is. 'Aantal' duidt doorgaans een vrij aanzienlijke hoeveelheid aan, doch kan ook van een geringe gezegd worden; intusschen zal men twee, drie of vier niet licht een aantal noemen. 'Menigte' beteekent steeds een volstrekt, 'tal' en 'veelheid' een betrekkelijk groot aantal. Men kan zoowel spreken van een klein als van een groot aantal, maar niet van

een kleine menigte, een kleine veelheid of een klein tal. Men kan wel zeggen een groote menigte; maar tal en veelheid nemen geene dergelijke bepalingen bij zich. Menigte en veelheid zien altijd op de totaliteit der bedoelde dingen; aantal en tal worden ook van gedeelten gebezigd. Menigte sluit alle denkbeeld van tellen buiten; de drie andere onderstellen althans de mogelijkheid, en nemen daarom alleen meerv. znw. bij zich; achter menigte kan ook de enkelv. 2de nv. van volk gevoegd worden. Een menigte volks. Een ontelbare menigte. Een onoverzienbare menigte nieuwsgierigen gaapte het schouwspel aan. Door de veelheid der getuigen duurde het verhoor lang, en toch was er een aantal weggebleven. Hij voerde een tal van verontschuldigen aan, maar de veelheid zijner redenen deed hem meer kwaad dan goed.

Etymologie.

B a k b e e s t. Een welbekende term ter aanduiding van een lomp gevaarte en ook wel van een plomp mensch. Vercoullie verklaart het eerste lid als 'bake', zijde spek, en vergelijkt bakbeest met westvl. 'bakzwijn', ontuchtig mensch, wellusteling.

'Vercken en te backe loopende' worden bij Stallaert vermeld als varkens die niet meer gezoogd worden, en men komt daardoor tot de vraag, of 'bakbeest' misschien aanvankelijk kon aanduiden een varken dat aan den bak wordt gevoederd, dat reeds volwassen is. Doch indien men met bakbeest mag gelijkstellen bakzwijn, dan vervalt die onderstelling, want dit laatste is, naar het schijnt, een verkorting van bakeswijn, voorkomende bij Stallaert. Hier kan het eerste lid niet het woord 'bak' zijn: men kan er niets anders in zien dan bake = spek; waarschijnlijk beteekende bakezwijn een vetgemest varken. 'Bakbeest', 'bakvarken' en 'bakzwijn' mag men houden voor synoniemen.

B e w i m p e l e n. 'Wimpel' wordt hier gebezigd i.d.b. van 'sluier'; bewimpelen dus: met een sluier of doek bedekken. Vroeger werd bewimpelen ook in eigenlijke beteekenis gebruikt: het aangezicht bewimpelen; thans alleen in die van: iets eenigermate bedekken, niet ronduit zeggen of erkennen.

B u r g e m e e s t e r. 'Der burgheren meester', zooals Hooft het uitdrukt, 'burgermeester' dus (met r). In de 14de eeuw komt voor 'burgimagister', waaraan beantwoordt de oudtijds in België gewone term 'burchmeester', verfranscht tot bourguemaistre (reeds in 1309), waaruit dan weer ons burgemeester (zonder r).

D o o r t r a p t. Thans alleen gebezigd in ongunstigen zin: sluw, valsch, gemeen, inzonderheid: zeer ervaren, zeer slim in het kwaaddoen. Vroeger daarentegen niet alleen neutraal - slim, bij de hand -, maar ook in beslist gunstigen zin: doorkneed, zeer kundig, zeer ervaren. '... een man van kloek vernuft, hooghe geleertheit, doortrapt met lange ervaarenis' (Hooft).

D r u i p s t a a r t e n. Een dier dat in angst verkeert, laat den staart slap neerhangen, het 'druipstaart'. 'Het vosken druyptstaert, dat den wijnberg heeft geschent, En sijnen staert soo fier te krullen was gewent' (Vondel). Vandaar van personen: doen als een in angst verkeerend dier, zich verslagen voelen, zijn houding verloren hebben.

G e k. Thans: van het verstand beroofd, in zijne verstandelijke vermogens gekrenkt; van zinsverbijstering blijken gevende; zinneloos, onwijs. Van een oorspronkelijk Nederduitsch werkwoord, m.d.b.: zich heen en weer bewegen, met armen en beenen

spartelen, waggelen, schommelen; figuurlijk opgevat: beuzelen, zich dwaas aanstellen.

G e m e l i j k. Thans: misnoegd, knorrig, ontevreden over alles, zonder dat er een eigenlijke reden voor bestaat, althans meer dan redelijk is. De oudste beteekenis echter - zij het dat deze in onze taal niet is aan te wijzen - is die van: lustig, vroolijk, uitgelaten, dartel, met het bijdenkbeeld van: speelsch, snaaksch, grappig, boertig, kluchtig. Uit deze begrippen ontwikkelde zich die van: wonderlijk, raar, vreemd, zonderling. 'Ghemelichede', vreemde dingen. 'Een wonderlic dier ende een gemelic' (lat. animal mirabile et monstruosum). Uit die van wonderlijk, zonderling, ontwikkelde zich de bet. van: ingewikkeld, lastig te ontwarren. Als Huygens spreekt van 'Het gemelick verhael van Staetsche vodderyen' zal de dichter bedoeld hebben: het ingewikkelde, verwarde verhaal, of misschien reeds het 'verdrietige' verhaal, in onze bet. van verdrietig, knorrig, onvergenoegd. De verbinding: 'zonderling' en 'misnoegd, knorrig' is reeds oud.

H a r l e k i j n. De Arlecchino van de Italiaansche Commedia dell'arte, een vroolijke baas, een koddig personaadje. De Italiaansche naam schijnt ontleend te zijn aan ofra. Hellequin, Herlequin, Herlekin, een middeleeuwsche duivelnaam, misschien van Germaanschen oorsprong.

H e i n d e (e n v e r). 'Heinde' is het tegengestelde van 'ver', dus: in de onmiddellijke nabijheid. Het is de 3de naamval enkelvoud van het znw. hand en drukt letterlijk uit: bij de hand.

L a n g w e r p i g. Een langwerpige voorwerp is aanmerkelijk meer lang dan breed, in de lengte uitgestrekt. In het Mnl. luidde het woord 'lancworpel(t)', 'lancwarpel(t)', 'lancworpel(t)'; een samenst. afleiding denkelijk van 'Lang' en 'Werpen'. De oorspronkelijke beteekenis zal dan geweest zijn: zoodanig als bij een worp in de lengte ontstaat, lang uitgeworpen, of iets dergelijks.

[Nummer 5]

Vormveranderingen in den taalschat.

'Tempora mutantur, et nos mutamur in illis', de tijden veranderen en wij veranderen met hen. En met ons verandert de taal die wij spreken. Wij zijn niet meer wat wij vroeger waren, de taal die wij thans spreken is niet de taal waarvan wij ons vroeger bedienden. Vele en velerlei zijn de verschillen die aan den dag treden wanneer wij onze hedendaagsche taal vergelijken met de vroegere, en deze verschillen worden grooter naarmate wij verder in het verledene teruggaan. Soms valt het moeilijk de oorzaak der vormverandering van eenig woord na te speuren; in andere gevallen kunnen wij zonder moeite die oorzaak aanwijzen. Daar is b.v. onze neiging het ons gemakkelijk te maken bij de uitspraak - die te vereenvoudigen. Wij komen er licht toe toonlooze of weinig bekleemde klinkers weg te laten; uit 'correct' vormden wij al sprekende gemakkelijk krek, uit 'koleur' vormden wij kleur, uit 'belok' (ohd. 'biloh') blok. Wij voegden gaarne een verbindingsklank tusschen twee onmiddellijk op elkaar volgende spraakklanken, wanneer die met verschillende organen worden uitgesproken, zooals b.v. de 't' tusschen 's' en 'r', in stroop voor 'sroop' (uit 'siroop'), astant voor 'asrant' (uit 'assrant', en dit uit 'assurant'). Wij voegden een 'd' tusschen 'n' en 'r', tusschen 'n' en 'l', tusschen 'r' en 'r': 'Henric' werd Hendrik, 'zinnelijk' werd zindlijk, zindelijk; ook voor: durer, daler, diener, zwarer, kregen wij vormen met een

ingevoegde 'd'. Wanneer de verkleiningsuitgang 'je' voorafgegaan werd door een 'm' plaatsten wij er gaarne al sprekende een 'p' tusschen: bloempje, raampje, enz.

Wij lieten een deel van een woord afslijten: van 'gemaat' maakten wij maat (makker), van 'ampul' (mnl. ampulle, lat. ampulla) pul, van 'despijt' (ofr. despit; fr. dépit) spijt. In de uitspraak lastige medeklinkers wierpen wij uit: 'kerkmis' en 'kerkspel' werden kermis, kerspel, 'koopmannij' (winkel) werd koomenij. 'Ambet' (uit 'ambacht') werd ambt, 'Franksch' werd Fransch. Of wij maakten medeklinkers aan elkaar gelijk en zeiden: spillen en hellen, voor 'spilden' en 'helden'; en horretje voor 'hordetje'.

Behalve deze veranderingen is er nog een van groot gewicht en wijde strekking, nl. het verlies of in onbruik raken van buigingsuitgangen, de 'deflectie'. Vergeleken met die uit een vroegeren tijd zijn onze verbuigingsvormen slechts weinig in aantal; in de meeste gevallen geven wij de betrekkingen, die vroeger door naamvallen werden uitgedrukt, thans door voorzetsels weer. Wij zeggen: de vruchten v a n den boom; vrees, eerbied v o o r ; verlangen n a a r ; herinnering a a n ; liefde t o t of j e g e n s ; vertrouwen o p , enz.

Ook in verschillende andere gevallen heeft het gebied van den 4den naamval zich uitgebreid ten koste van den 2den: een menigte werkwoorden, die in het mnl. den 2den naam-

val regeerden, worden thans met den 4den verbonden; zoo b.v. de ww. vreezen, nalaten, vermijden, sparen, eindigen, belijden. loochenen, verzaken, missen, ontberen, vermoeden, vergeten, beginnen, smaken, genieten, gebruiken, misbruiken, gevoelen, afwachten, begeeren, verlangen, verzoeken, vragen enz. Ook bij verscheidene bijv. naamwoorden heeft zich dit proces voltrokken: kwijt, moede, zat, deelachtig, zeker, bewust, machtig, schuldig, indachtig, waard - zij regeeren thans alle in het gewone taalgebruik den 4den naamval.

Ook van den datief is de positie zwak geworden; wij gevoelen niet meer of er bij verschillende onpersoonlijke werkwoorden als: hongeren, dorsten, verwonderen, gruwen, lusten, dunken, een 3de of 4de naamval van den persoon staat.

Vergelijken wij onze tegenwoordige taal met een Oudgermaansche, dan valt het in vele gevallen moeilijk in het moderne woord den oorspronkelijken vorm te herkennen. Door den regel van het latere Germaansch, dat de klemtoon ligt op de eerste lettergreep - het oorspronkelijke Germaansch had tot na de klankverschuiving nog het vrije accent, dat o.a. ook eigen was aan het Sanskrit - hebben de uitgangen der woorden aan een groote afslijting en inkrimping blootgestaan; zoo zelfs dat in het tegenwoordige Nederlandsch een woord van slechts één lettergreep soms beantwoordt aan een oud van drie, vier of vijf lettergrepen.

Door deze veelsoortige vormveranderingen zijn ook herhaaldelijk de woorden van een en dezelfde familie van elkaar vervreemd: zij zijn ieder hun eigen weg gegaan, hebben hun eigen lotgevallen gehad, en herkennen elkaar na korteren of langeren tijd niet meer als verwanten: men kan dit noemen het verzwakken van den familieband in de taal. Niemand zal meer, tenzij hij zich met de studie der taal bezig houdt, bij 'gerucht' denken aan 'roepen', bij 'schuld' aan 'zullen' (dat eigenlijk 'moeten, verplicht zijn' beteekende, vgl. hd. 'sollen'), bij 'bruiloff' (eigenlijk 'het plechtig afhalen van de bruid') aan 'loopen', bij 'bekwaam' (eigenlijk 'wat een aangename indruk maakt') aan 'bekomen', d.i. in het Mnl.: behagen, bevallen, of zelfs bij 'sleutel' (mnl. ook 'slotel') aan 'sluiten'. Wij gevoelen niet meer de verwantschap die er bestaat tusschen 'uitbundig' (eig. 'buiten aan een pak gebonden monster van een waar', voortreffelijk, buitengewoon, bovenmatig; vgl. hd. 'musterhaft') en 'binden'; 'hand' en 'behendig' (vgl. ndl. 'bij de hand'), 'nabuur' en 'boer'. En wie voelt nog den familieband bij: boete, beter en baten; bij: bewind, wenden en verwant; bij: lijf, leven en blijven; bij: twee, twist, twijfel en tusschen? Doch het sterkste bewijs hoe dit familieleven der taal kan afnemen en verzwakken is dit, dat twee woorden, die oorspronkelijk niets anders zijn dan wisselvormen en dus uit een zelfden grondvorm gesproten, niet alleen wat hun vorm betreft elkander niet meer herkennen, maar ook twee meer of minder sterk verschillende beteekenissen aannemen. Men noemde ze vroeger *dubbelvormen* of *dubbelde*n, gevormd naar de Fransche benaming 'doublets', maar thans met den veel beteren Nederlandschen naam *tweelingwoorden*. Iedere taal heeft dergelijke dubbele stellen woorden, waarvan zij gebruik maakt om verschillende schakeeringen in de beteekenis uit te drukken. Wij onderscheiden hierbij drie gevallen: of beide woorden zijn van Germaanschen oorsprong, of een van beide, of geen van beide.

Als voorbeelden van de eerste soort noemen wij vooreerst wisselvormen met verschillende klinkers, zooals Dietsch ('middelnederlandsch'), diets (in de uitdrukking 'iemand iets diets, d.i. "duidelijk" maken') en Duitsch; schoot en scheut, dof en duf, aanrechten en aanrichten, verbreedten en verbreiden, stuwen en stouwen, boek (vgl. hd. buchstab, eig. 'beukenstafje met rune', en vervolgens 'letterteeken') en beuk; snoeven en snuiven, mest en mist, boer en buur.

In de tweede plaats noemen wij die tweelingswoorden, waarvan het eene een meer of minder samengetrokken, of toonlooze, of verkorte vorm van het andere is, zoals voorste en vorst, bastaard en basterd, teeder en teer, boedel en boel, ambacht en ambt, dienaar en diender, maagd en meid, wenkbrauw (mnl. 'wimbrouwe' uit 'winstbrauwe') en wimper, jonkvrouw, juffrouw, juffer en juf.

Of wel één woord is Nederlandsch en het andere is aan een vreemde taal ontleend, doch daarmede in oorsprong één, zoals versch en frisch (hd.), standen en stenden (hd.), hoofdman en hopman (hd.), heusch en hupsch (hd.), bolwerk en boulevard (fra.), wagen en waggon (eng.), maal en mail (eng.), wedde en gage (fra.) (vgl. ook eng. wedding en ndl. fra. engagement, verloving), enz.

Of beide zijn van vreemden oorsprong, zoals apotheek en bodéga, dubbelen en dobbelen (van ofr. 'doble', lat. 'duplus'), persen en pressen, vrucht en fruit, (ad)vocaat en voogd, kadans en kans, citer en gitaar, provoost en proost, tulband en tulp, dollar en daalder. Niet overal is de schakeering even groot, doch er is altijd eenig verschil.

Een andere soort van tweelingwoorden ontstaat door verschil in klemtoon. Zoo bij werkwoorden, die met sommige voorvoegsels zijn

samengesteld, als 'door' (dóórdringen en doordrínge), 'om' (òmgeven en omgéven), 'onder' (òndergaan en ondergáan), 'over' (óverloopen en overlóopen), 'mis' (misdóen en misdóen), 'voor' (vóorkomen en voorkómen); bij onvoltooide en voltooide deelwoorden, die door een ander accent tot bijvoeglijke naamwoorden worden gestempeld, als wàntrouwend en wantróuwend, òploopend en oplóopend, méegaand en meegáand, útgelezen en uitgelézen, òpgeblazen en opgeblázen; samengestelde zelfstandige naamwoorden, als zóutevisch naast zoute visch. blindeman naast blinde mán, enz.

Bij sommige tweelingwoorden bepaalt zich het onderscheid tot een verschil in kleur of in stijl; de eene vorm van een woord wordt b.v. uitsluitend gebezigd in den dichterlijken of verheven stijl, zoo b.v.: ure, vier, kieken, rieken, lekken, kleen, reen; de andere is de algemeen gebruikelijke of gewone vorm, ook die der omgangstaal, nl.: uur, vuur, kuiken, ruiken, likken, klein, rein. Zoo worden sommige woorden minder edel van opvatting, met minachting of geringschatting gebruikt, wanneer zij in plaats van hun oorspronkelijk geslacht in het onzijdig worden gebezigd; vergelijk b.v.: de soort met het soort, de idee en het idee, de oogenblik en het oogenblik, de mensch en het mensch, de figuur en het figuur (b.v. 'een mal figuur maken'; 'een malle figuur' is hier ondenkbaar).

Bij andere woorden gaat met verschillend grammaticaal geslacht een verschil niet in kleur, maar in beteekenis gepaard; zooals: de hof en het hof, de school en het school, de patroon en het patroon, de Schrift en het schrift, de fortuin en het fortuin; en bij verscheidene woorden op -schap, -dom en -nis. Verder herinneren wij aan eenlettergrepige begripsnamen, die vrouwelijk gebruikt worden wanneer zij voorwerpsnamen zijn, b.v. val (in 'muizenval'), gang (in een huis) trap (in 'wenteltrap'), en aan sommige woorden, die als voorwerpsnaam mannelijk en als stofnaam vrouwelijk zijn, als: koek, visch, aal, zalm, turf, e.a. Bij andere wordt hetzelfde onderscheid in beteekenis uitgedrukt door het mannelijke en het onzijdige geslacht, zooals bij doek, draad en diamant.

Wijzigingen... zonder tal. En hoe goed weet de Taal deze verschillen, wanneer zij naast elkander bestaan, tot haar verfijning en verrijking aan te wenden!

Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Taal door Prof. Dr. J. Verdam.

Etymologie.

Kroeg. Wij weten wat een kroeg is, een drinkgelegenheid van gering allooi, maar waar het woord vandaan komt weten wij niet, daar kunnen wij slechts naar gissen. Als de aanduiding ontleend was aan de 'kroeg', of kruik, die voorheen aan herbergen kan hebben uitgehangen, zou men allicht een enkele maal 'kroeghuis' verwachten, en dat komt niet voor. In het Nederduitsch vinden wij een woord 'krôch' en daaruit zou kroeg kunnen ontstaan zijn; maar veel verder brengt ons dit niet, want de oorsprong van dat krôch is geheel onbekend.

Krimp geven. Krimp is de stam van krimpen, in dit geval m.d.b. van: zich samentrekken, zich krommen, zich kleiner maken (uit ontzag, vrees enz.), achteruitkrabbelen, toegeven, zwichten. In deze toepassing schijnt krimpen alleen in deze uitdrukking gebruikelijk te zijn.

L a n g z a a m . Een denkelijk aan het Duitsch ontleend woord. Het ohd. kende 'langsam', maar met de bet.: langdurig; daarnaast bestond een woord 'langseimi', dat: traag en dgl. beteekende. Blijkbaar zijn beide woorden in het Hd. samengevallen en heeft hd. 'langsam' de bet. van 'langseimi' gekregen.

L i c h t v a a r d i g . Tegenwoordig: onbedachtzaam, onbezonnen, zich niet druk makende over de zaken, algauw en zonder overleg tot iets overgaande. Gevoeld als minder ongunstig dan lichtzinnig. Vroeger werd lichtvaardig gebezigd in den zin van: licht van beweging, gemakkelijk zich bewegende, vlug, handig; van voorwerpen: licht, niet dik of compact, niet stevig gemaakt, uit licht materiaal samengesteld, rank, luchtig en dgl.; van gereedschappen: gemakkelijk te hanteeren.

M a l l o o t . Hoogstwaarschijnlijk ontleend aan dial. fr. 'malot', benaming voor een soort van wesp of hommelmot, toegepast op een al te druk meisje. Reeds spoedig in verband gebracht met het bnw. 'mal', en dan soms opgevat als een verbastering van 'malhoot' (d.i. malhoofd), of wel als een soort van afleiding van *mal*, en dan soms uitgesproken met den klemtoon op de eerste lettergreep, terwijl hij oorspronkelijk viel op de tweede.

M i t s . Uit 'middles', d.i. het bnw. 'mid', met toegevoegde adverbiale *s*. Vroeger gebezigd als bijwoord, volgens de eigenlijke beteekenis van het woord, dus: in het midden, te midden, midden. Mids, gelijkstaande met midden, werd ook geconstrueerd alsof het een znw. was. 'De herpslagher stont int midts...' Mids als bijwoord, gevolgd door een bepaling, kreeg gaandeweg de bet. van een voorzetsel, in de eerste plaats in

den zin van: te midden van. In Z.-N. nog wel bekend zijn de bett. van mids: ter oorzaak van, of wel: om reden van; deze laatste bet. ging soms over in die van: in aanmerking genomen. In Z.-N. hoort men nog mits bezigen i.d.b. van: op voorwaarde van: mits te betalen... Andere thans verouderde bett. van mits zijn: samen met; vandaar: mitsdien, te gelijk daar mede. En mits (dat), i.d.z. van: doordat of omdat. Ook mits i.d.b. van 'zoodra als' is verouderd, evenals mits in den zin van: meteen, op dat oogenblik, daarop.

M u i t e n . Ons 'muiten', i.d.z. van: opstand onder soldaten, scheepsvolk, komt van het nu verouderde znw. muyte (muete, moyte), ontleend aan ofr. meute, nog bewaard in 'muitmaker'. Sommigen willen dit 'muiten' in verband brengen met den plaatsnaam Mutina (Modena), waar in 44 v.Chr. M. Antonius den 'opstandigen' D. Junius Brutus belegerde. Vroeger kenden wij nog andere beteekenissen van muiten, nl. morren, mompelen (murmurare, bij Kiliaan), waarschijnlijk een reeds Oudgerm. woord, en ook: verwisselen, ruilen, in den oudgermaanschen tijd ontleend aan lat. mutare.

N o o d w e n d i g . Een woord dat door velen als een germanisme wordt beschouwd. Inderdaad zullen wij het aan het Hd. ontleend hebben, maar stellig niet in den laatsten tijd, want het kwam bij ons reeds in de 16de eeuw voor. Vondel gaf aan noodwendig de voorkeur boven noodzakelijk.

O n t h u t s e n . Van H u t s e n , schudden, het grondwoord van hutselen. Vroeger in ruimeren zin gebruikt: uit zijn verband rukken, schenden. 'Verbonden te onthutsen, eeden te ontbinden, van gehoorzaamheid te ontslaan.'

O n v e r t o g e n . Van v e r t o g e n , het verl. deelw. van v e r t i e n . Vertogen werd gebezigd als dichtelijke uitdrukking voor 'vertrokken'. 'De onvertogen (onvertrokken, niet verwrongen) mond brengt zucht noch klachten voort'. (Bilderdijk) Een voorheen gebruikelijke zin van vertogen was: uitgesteld; onvertogen dus: niet uitgesteld, niet verschoven, oogenblikkelijk. 'Daar toonden zy hunnen lastbrief, met eysch van onvertooghen antwoordt' (Hooft, Ned. Hist.). Thans gebezigd in de uitdrukking: een onvertogen woord, d.i. een ongepaste, ruwe uitdrukking.

O o i t . Een uitsluitend Nederlandsch woord, waarvan de oorsprong onbekend is. Vroeger gebezigd in den zin van: te allen tijde, altoos, steeds, hetzij in onafgebroken voortdoring van tijd, hetzij telkenmale wanneer de gelegenheid zich voordoet; de twee begrippen zijn niet altijd duidelijk te onderscheiden. De thans gewone beteekenis is: te eeniger tijd.

[Vragen]

'Wat is de eigenlijke beteekenis van het woord "aanvoegen" in den taalkundigen term: aanvoegende wijs?' v. B.

§§ - Deze term staat in geenerlei verband met de daardoor aangeduide zaak. Evenmin als zoovele andere in de Nederlandsche spraakkunst en taalwetenschap; 'deelwoord' b.v. of 'onzijdig' geslacht. Het zijn vertalingen uit het Latijn: aanvoegende wijs is lat. 'conjunctivus' (letterlijk: samenvoegend); deelwoord is lat. 'participium'; onzijdig (geslacht) is gevormd naar lat. 'neutrum' (d.i. 'geen van beide', noch mannelijk, noch vrouwelijk).

Met lat. 'conjunctivus' wordt aangeduid een w i j s , gedeeltelijk overeenstemmend met onze 'aanvoegende', doch van veel uitgestrekter gebruik dan deze. De lat.

'conjunctivus' komt voornamelijk voor in bijzinnen, d.i. in zinnen die van een anderen zin afhankelijk zijn; vandaar dat zij ook 'subjunctivus' (ondervoegend) genoemd wordt. Het woord conjunctivus ziet dus op de verbinding van een bijzin met een hoofdzin. In onze taal echter wordt de 'aanvoegende' wijs meer in hoofdzinnen gebezigd dan in bijzinnen, en in deze alleen nog wanneer zij als hoofdzinnen voorkomende, toch reeds de aanvoegende wijs zouden vereischen. Het denkbeeld van *aanvoeging of verbinding* is derhalve aan onze wijs geheel vreemd. Niettemin is het raadzaam de benaming *aanvoegend* te behouden, niet alleen omdat zij de algemeen gebruikelijke is, maar ook omdat zij, in geen verband staande met de beteekende zaak, als 't ware een soort van eigenaam is geworden, die aan de opvatting niet kan schaden; iets dat met iedere andere uitdrukking, die wel iets beter, maar toch nooit volmaakt goed kon zijn, licht het geval zou wezen.

'Hoe moeten wij het woord *sowjet* uitspreken, met de klemtoon op den eersten of op den tweeden lettergreep?' v. B.

§§ - De klemtoon valt op de tweede lettergreep. En de 'o' klinkt min of meer als een a, onduidelijk uitgesproken; of als de toonlooze 'e' in het Nederlandsch.

'U schrijft: "Niemand werd ridder geboren"; moet dit niet zijn: "Niemand werd als ridder geboren"?' Vo.

§§ - Hand. 22, 29: En Paulus zeide: Maar ik ben zelfs een Romein geboren. - Bogaers dichtte: Neen! ben ik beedlares geboren...; en elders: Elk voelt zich haar vazal geboren.

'U hebt gezegd dat het woord *apostel* afgebroken wordt als volgt: *apos-tel*. Komt dat woord niet van het Grieksche *apo-stello*, en is het dus niet *apo-stel*?' Me.

§§ - Wanneer wij het woord uitspreken als *gri. apostolos* zouden wij het afbreken na *apo-*; maar nu wij het uitspreken *apos-tel* moeten wij het ook zoo afbreken. (Of anders de moeilijkheid uit den weg gaan. Wat dikwijls beter is.)

'Hoe is de uitdrukking 'Ik heb hem eens ongezouten de waarheid gezegd' te verklaren? M.i. is die fout. Me.

§§ - Inz. zou de voorkeur geven aan 'gezouten' de waarheid zeggen? denkend aan ongezouten, flauwe en gezouten, hartig smakende boter? Maar met ongezouten is in onze uitdrukking denkelijk bedoeld een uiting, niet 'cum grano salis', waarvan dus het minder aangename niet door een aardige wending werd verzacht. (vgl. een aanhaling bij Littré: 'La vérité demande un peu de sel'.)

'In de afl. van Januari lees ik: "... de studie der talen en litteraturen van het nabije of verre Oosten...". M.i. is de uitdrukking "het nabije Oosten" foutief, want "nabij" is een bijwoord.' Vo.

§§ - De opvatting dat nabij slechts als bijwoord gebezigd mag worden, vindt geen steun in het W.N.T.; dit gezaghebbende werk noemt dit woord: bijwoord, voorzetsel en bijvoeglijk naamwoord - al geeft het toe dat het 'eigenlijk' ('eigenlijk' hier blijkbaar i.d.b.v. 'oorspronkelijk') een bijwoord is, ontstaan door koppeling van 'bij' met het bepalende lidwoord 'na'. Het gebruik van 'nabij' als *bnw.* is niet van vandaag of gisteren; in de 17de eeuw werd het, inzonderheid bij dichters, attributief als verbuigbaar woord gebruikt, derhalve als *bnw.* R. Ansló (1713) dichtte: 'Dien dichtnabyen gloet'. In de taal der jongere letterkundigen van onzen tijd vindt men diezelfde constructie.

[Nummer 6]

Na vijfmaal twaalf maanden...

Vijfmaal twaalf maal hebben wij van Onze Taal maandelijks met elkaar gesproken over datgene, wat ons reeds zoovele jaren heeft vereenigd; zestig maal hebben wij ons moeten zetten tot het schrijven van ons maandblad; vijf lange jaren zijn verlopen, alvorens de last van ons werd afgenomen, die steeds knellender drukte, de beklemming, die ons dreigde te verstikken.

Een tijd van rampspoed en ellende; van achteruitgang op schier elk gebied; van verliezen zoo groot, dat wij huiveren bij de gedachte er aan. Veel is onherstelbaar verloren; we denken aan de velen, die alles in de waagschaal stelden in dienst van de goede zaak en die wij niet zullen weerzien. Veel ook, in geld en goed, is zoo gekneusd en gebroken, dat geen menschenleeftijd toereikend zal zijn om herstel te brengen. Maar ongebroken, ook thans, is onze wil dat bezit te beschermen, welks waarde niet in geld is uit te drukken, maar zonder hetwelk een volk niet kan bestaan.

Vijf jaar geleden hebben wij de belofte afgelegd niet af te laten van onze liefde tot ons geboorteland, zijn volk en zijn taal; van het besef van innige verbondenheid aan zijn aard, zijn bestaan, zijn levenswijze en zeden; zijn oorsprong, geschiedenis en aanleg. Wij hebben om kracht gevraagd die liefde en dat besef te bewaren, en onze taal getrouw te blijven, ook in de tijden van druk die ons wachtten.

Die kracht is ons gegeven en die belofte hebben wij gehouden. En die belofte hernieuwen wij thans, wij van Onze Taal, die begonnen zijn met enkele tientallen, die zijn uitgegroeid tot duizenden en, zoo ons werk een verder leven beschoren zal zijn, in aantal mogen toenemen, en in kracht om ons doel na te streven.

Zoo zij het.

Verouderde en verouderende woorden en uitdrukkingen.

Het gaat met de woorden als met de menschen: zij worden geboren, leven en sterven; sommige hebben een lang leven, andere een kortstondig bestaan; sommige hebben een schitterende loopbaan, andere leven in een vergeten hoekje, aan de meesten onbekend; sommige worden in een onaanzienlijken stand geboren en maken carrière, andere dalen uit hun verheven rang en komen eindelijk in de achterbuurten of in keuken of kinderkamer terecht.

Dat onze taal vele woorden herbergt die nog slechts in een vergeten hoekje leven, blijkt als wij onze hedendaagsche taal vergelijken met het Middeleeuwsch, of zelfs met de taal van de 17de eeuw; wij ontmoeten dan een reeks van woorden die wij nauwelijks meer verstaan. Wij ontwaren naast aanhoudenden groei een gestadig afsterven; het volgende geslacht heeft nooit g e h e e l denzelfden woordenschat als het vorige; woorden, die bij het ééne nog in ieders mond waren, kunnen bij het volgende geslacht reeds minder gezien zijn, en òf beperkt worden tot de schrijftaal òf tot de omgangstaal van bepaalde streken, d.i. tot den eenen of anderen tongval.

Tot op zekere hoogte en voor een deel van den taalschat is dit te verklaren; want de begrippen wijzigen zich of verouderen, en daarmede vermindert de behoefte aan het woord dat ter aanduiding er van diende. Verschillende spelen en voorwerpen raken in onbruik; munten, meubelen, werktuigen, vervoermiddelen worden door andere vervangen; zeden en gewoonten, gebruiken en plechtigheden moeten voor andere plaats maken, en met de hier genoemde zaken geraken ook de benamingen er van op den achtergrond, en worden vaak na langeren of korteren tijd geheel vergeten. Het is niet meer dan natuurlijk dat de 'klopper', die bijna overal door de schel of huisbel vervangen is, voor velen een onbegrepen term is geworden. Niet minder begrijpelijk is het, dat men vergeet wat eigenlijk een 'klepper' beteekent; ook het met klepper in beteekenis overeenkomende woord 'ratelwacht' dreigt hetzelfde gevaar, nu zoowel klep als ratel, de vroegere beroepsteekenen van den nachtwacht, in een groot gedeelte van ons land zijn afgeschaffd. Zoo is het met 'baker', dat op weg is door 'pleegzuster' verdrongen te worden; met 'zwavelstok', dat bijna overal door 'lucifer' is vervangen; met den 'snuiter' en den 'domper' van een vetkaars, de 'kaarselade', de bewaarplaats van vetkaarsen, het 'loddereindoosje' van een kerkgangster, den 'hondenslager', die aangesteld werd om loslopende honden dood te slaan en wiens naam werd overgebracht op den kerkeknecht die ze uit de kerk moest weren; de 'lubben' of den kanten kraag en manchetten eener lang vergeten mode, de thans onbekende 'tootlamp' en het 'spaarlampje'. Zoo is het met namen van spelen, als het verouderde 'kolfspel', den 'schietspel', het 'kooten' e.a.; zoo is het met namen van munten, als: stooter, zestalf, dukaton, gouden rij(d)er, en andere, te vinden in Beets' 'Na vijftig jaar', gedeeltelijk een woordenboek van verouderde termen uit zijn 'Camera Obscura' (1839). En zoo is het op ieder gebied, waar door het opkomen van nieuwe begrippen en het toenemen der beschaving oude gebruiken of voorwerpen op den achtergrond worden gedrongen en door andere vervangen.

Een tweede oorzaak van het verouderen en verdwijnen van woorden is het streven om zich van onnoodige ballast te ontdoen. Wanneer in de taal hetzelfde begrip op verschillende wijze, d.i. door verschillende woorden, kan worden uitgedrukt, kan het gebeuren dat die woorden als het ware elkander onbewust den voorrang betwisten en het eene woord het wint en blijft leven, het andere het onderspit delft of in onbruik geraakt.

Zoo is b.v. van de drie Germaansche woorden voor 'man', nl. (gotisch) 'manna, guma en wair (spr. wèr)' het eerste overwinnaar gebleven, terwijl 'guma' slechts in

één samenstelling, nl. 'bruidegom' (eigenlijk 'bruidsmán'), voortleeft, en het derde, 'wair', alleen een herinnering aan zijn bestaan heeft nagelaten - behalve in het woord 'weerwolf' en misschien ook in het bij een vroegere rechtsbedeeling behorende 'weergeld' (d.i. 'zoengeld voor het verslaan van een man') - in het znw. 'wereld', dat in zijn oorspronkelijke beteekenis 'mansleeftijd, duur van het menscheijk leven' ons niet meer duidelijk is. Het Germaansch had eveneens drie woorden voor 'huis', nl. (gotisch) 'gards, hûs' en 'razn'. Van deze is het laatste in onbruik geraakt, terwijl het eerste het gewone woord is gebleven in de Noordgermaansche talen, en 'hûs', dat in het Gotisch weinig werd gebruikt, in het Westgermaansch de uitsluitend gebruikelijke term is geworden.

Zoo had onze oude taal verschillende begrippen voor 'nauwlettende aandacht', nl. 'goom, acht, gade, ware'. Geen dezer woorden heeft zich als het gewone voor dit begrip kunnen handhaven. 'Goom' was reeds in de middeleeuwen aan het uitsterven; 'acht' is alleen blijven leven in enkele uitdrukkingen ('acht slaan, acht geven; in acht namen'), 'gade' alleen in 'gadeslaan'. 'Ware' heeft in de uitdrukking 'ware nemen' (de hedendaagsche koppeling 'waarnemen') zijn beteekenis tot die van 'oplettendheid, opmerkzaamheid van het oog', bepaaldelijk 'van het geestesoog' gewijzigd, en het begrip 'zorg' is op den achtergrond gekomen. Alle vier hebben zij het veld moeten ruimen voor een in deze beteekenis jonger woord, n.l. 'zorg', dat in de middeleeuwen nog bijna uitsluitend 'vrees' beteekende (vgl. ndl. 'bezorgd').

Een derde oorzaak voor het in onbruik geraken van woorden is gelegen in de omstandigheid dat hun vorm een bijgedachte zou kunnen wekken, die aan den indruk van het woord schade zou doen. Zoo zou men zich kunnen voorstellen, dat door de bepaalde beteekenis van onze verbloemde uitdrukking 'een zekere plaats', er allerlei gevallen kunnen zijn, waarin men haar liever door 'een bepaalde plaats' zal vervangen. Vroeger spraken wij van: duivelsch, helsch, hemelsch, engelsch; de eerste drie woorden hebben wij behouden, maar 'engelsch' in den zin van 'engelachtig' is geheel in onbruik geraakt, alleen ten gevolge van de mogelijkheid der bijgedachte aan het van den volksnaam afgeleide adjectief. 'Achterdeel', het vroeger uitsluitend gebruikelijke woord voor 'nadeel', is door dit jongere woord vervangen, waarschijnlijk ook omdat het de in de middeleeuwen nog niet bekende beteekenis 'achterste van een dierlijk wezen' begon aan te nemen.

Dit zijn slechts enkele oorzaken die tot het verouderen of afsterven van woorden hebben kunnen leiden. In vele gevallen moeten wij op de vraag naar het waarom het antwoord schuldig blijven. Mode en smaak zijn stellig hier gewichtige factoren, die echter moeilijk onder regels te brengen zijn. Woorden beginnen ouderwetsch of verheven of deftig te klinken of daarvoor gehouden te worden, en een nieuw opkomend woord, of een dat reeds lang in een vergeten hoekje of in een aanverwante beteekenis bestond, neemt er de plaats van in. Wie zal zeggen waarom 'vroed' gestorven is, en vervangen door 'wijs', dat eigenlijk op boekenkennis ziet, terwijl vroed levenswijsheid uitdrukt? Waarom is 'sponde' voor: legerstede, 'puren' (voor: halen, trekken, b.v. honing uit een bloem) thans tot de poëtische taal en den hooger stijl beperkt? Wat is de oorzaak dat woorden als: oulings ('oudtijds'), naardien, veeg (den dood nabij), dezelve, ettelijk, nademaal, bereids, overmits en vermits, verhopen en zoo vele andere voor ons ongewoon zijn geworden? En waarom is 'zede' in het enkelvoud in onbruik geraakt, en 'kunne' ('geslacht') in het meervoud? of het meervoud van 'bod' of 'daarzonder' en 'waarzonder'; of 'goelijk', d.i. schoon? De zelfde onbeantwoorde vraag kan men telkens herhalen. Zoo b.v. als men allerlei werkwoorden ziet voortleven alleen in samenstellingen, als: begeeren, betoogen, berispen, gedoogen, aanvaarden, ontginnen (en beginnen), behagen, verdwijnen, verkwisten, genieten, verslinden, vergeten en dgl.; of bijvoeglijke naamwoorden, die slechts voorkomen met ge-, als: gezwind, gezond, gedwee, gewaar, gering, genoeg; of adjectieven en deelwoorden die alleen gebruikt worden in verbinding met on-, als: onachtzaam, onbeschoft, ongerijmd, onpasselijk, onbehouden, onstuimig, onverdroten, onbewimpeld, onbeholpen en dgl.

(Wordt vervolgd)

Stapelvormen.

Onder *stapelvormen* verstaan wij die vormen, waarin één functie, of één taalkundig begrip op twee verschillende manieren wordt uitgedrukt. Zulke vormen hebben reeds den eenen of anderen aanwijzer voor het meervoud, de verkleining, de herhaling, de versterking der beteekenis, de uitdrukking van den persoon enz., die minder duidelijk herkenbaar is, en nemen dan, naar het voorbeeld der meerderheid die een ander en gewoner middel daarvoor heeft, nog daarbij dit laatste aan.

Zoo hebben b.v. de vrij zeldzame onzijdige meervouden op -er, als (mnl.): beenre, blader, hoenre, calver, kinder of kindre, cleder of cledre, lammer, enz. nog eens den meervoudsvorm 'en' of 's' aangenomen: beenderen, bladeren, hoenders, kalveren, kinderen of kinders, enz. Vele verkleinwoorden op -el hebben ook den uitgang -kijn of -tje, b.v. druppeltje, pukkeltje, stippeltje. Zoo vormt men woorden met twee

uitgangen van dezelfde beteekenis, als woestenij (vroeger 'woestene'), grietenij (van 'grietene'), waardij (van 'waarde'); zeevaardij, voogdijschap, partijschap, maatschappij, heerschappij, weddingschap; dubbele comparatieven als eerder en meerder. Dubbele meervoudsvormen heeft men in: schoenen (oorspr. enkelvoud 'schoe'), teenen (enkv. 'tee'); tweemaal ge- in gegeten (mnl. 'geëten'); tweemaal hetzelfde woord in immermeer (uit 'ie meer meer') en nimmermeer.

Hierbij behooren nog twee soorten van woorden te worden vermeld, nl. de zgn. 'tautologische samenstellingen', waarin een zelfde begrip door twee verschillende woorden wordt uitgedrukt, zooals: laaie vlam, heerleger, graftombe (fr. tombe = lat.-gri. tumba, 'graf'); brokstuk, meekrap, baliemand, doeleinde, lintworm; en verduidelijkende samenstellingen, waarin het soortbegrip met het geslachtsbegrip is verbonden, als: windhond (naast 'hazewind'; 'wind' is een oud woord voor 'hond'); damhert (lat. 'dama' = hert), walvisch (vgl. 'walrus', Russische wal), rendier ('ren' is een Noordsch woord, dat 'hert' beteekent), muildier, struisvogel, tortelduif, moerbezie, koebeest, pijnboom e.a.

Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Taal door Prof. Dr. J. Verdam.

Research.

Het in de laatste tijd hiervoor meest gebruikte Nederlandsche woord is 'speurwerk'. Ik geloof, dat dit woord nog beter dan onderzoek, of nasporing of opsporing, tot uitdrukking brengt, wat met research bedoeld is. Dat is onderzoek, waarvan wel de algemeene richting vaststaat, doch waarvan men slechts kan hopen, dat het beoogde doel zal worden bereikt.

Du.

Etymologie.

O o r b a a r . De oorspronkelijke betekenis moet geweest zijn: datgene wat uit iets gedragen, voortgebracht wordt, dus: opbrengst, een opvatting die gemakkelijk overgaat in de algemenere van: nut, voordeel. 'Nocht vaaderlyke achtbaarheid, nocht eyghen oorber, nocht recht, nocht eedt, hadden die lust naar tierannigh gebiedt kunnen lesschen.' (Hooft, Ned. Hist.). 'De gemeene oorbaar', het algemeen belang. 'Die sorgt, en waect, en slaeft, en draeft, en ploeght en sweet, En tot 's lands oorbaar vast een lastigh ampt betreed...' (Vondel).

Als bnw. opgevat, het mnl. 'oorbaerlijc', denklijk ontstaan in zinnen als: het is (mij) oorbaar, al of niet gevolgd door een nadere bepaling. Nuttig, voordeelig, dienstig, geschikt, al naar het verband. 'Alle dingen zijn my geoorloft, maer alle dingen en zijn niet oorbaar' (1 Cor. 6.12). Toen de betekenis 'nuttig, voordeelig, dienstig' niet meer werd gevoeld, werd oorbaar gebezigd in den zin van: gepast, behoorlijk, billijk, al naar het verband; welvoeglijk, kiesch, t.w. met betrekking tot woorden.

O u d r o e s t . Oud ijzer, afgedankt, roestig ijzerwerk en andere rommel. In verband hiermede wordt het woord tegenwoordig opgevat als gevormd uit 'oud' en 'roest', maar gezien de oude en dial. vormen oldrüse, (alt)reuse, altreis(ch), is het niet onmogelijk dat het woord oorspronkelijk niets te maken had met 'roest', maar in de plaats gekomen is van 'oudroes'.

O v e r b o d i g . Bij Hooft 'volbodig' en mnl. 'orbodich'. Eigenlijk: aanbiedende iets te doen; vandaar: zeer bereid of genegen tot iets, bereidvaardig. In deze betekenissen thans verouderd. Ook: kwistig, niet spaarzaam, royaal; soms ook: overdadig. Thans ongewoon. De tegenwoordige betekenis is: meer dan noodig is, meer dan vereischt wordt, overtoellig.

P a l f r e n i e r . Oorspronkelijk: iemand wien de zorg voor paarden is opgedragen, paardenknecht, stalknecht. In later tijd: Tweede koetsier, koetsbediende.

Afgeleid van mlat. 'paraverêdus', of veeleer uit rom. vormen daarvan. Een van Gallië uit verbreid woord, bestaande uit gri. 'para', bij, en gall.-mlat. verêdus, paard. Door dissimilatie ontstonden mlat. palafrêdus, ofr. palafreid, palefroid, fr. palefroi (eng. palfrey, mnl. palefroot) 'telganger'.

Het germaansche woord voor paard is r o s , naast mnl. 'ors' (hors) (lat. equus, gri. hippos).

P e n t . Is het algemeen verspreide mlat. 'panata', een afleiding van 'panis' en beteekent: broodtop of broodpap. 'Appelpent', nu gebezigd voor appelmoes, was dus oorspronkelijk hetzelfde als 'appelprol', appelen met brood gebakken.

P l o t s e l i n g . Vroeger 'plotselijk', dat nu in onbruik is geraakt. Eigenlijk: op de manier van -, met een slag, doch gewoonlijk in het bijzonder: even snel, even onverwacht als een slag.

P u i k . Oorspronkelijk de naam van een soort van Delftsch laken (door Aert v.d. Goes in 1550 tegenover de andere holl. lakensoorten gesteld, die 'alle grove lakenen zijn'). Het woord kreeg de tegenwoordige betekenis in samenstellingen als: puik-best (± 1500 reeds puik-goet), 'puike waar'.

R a s . Gekeperde stof. Wordt wel uit den Bosnischen stadsnaam Rascia of uit den naam van de stad Arras in Noord-Frankrijk verklaard. Waarschijnlijker is de afl. uit lat. *râsus*, 'geschoren'.

R a s p . Sedert de 16de eeuw; = nhd. 'raspe', eng. 'rasp'. Uit ofr. 'raspe' (fr.: *râpe*), znw. bij ofr. 'rasper' (fr. *râper*): vijlen, raspen. Deze woorden zijn weer ontleend aan het ohd. 'raspôn', bijeenschrapen.

R e d e k a v e l e n . In de 16de eeuw opzettelijk gevormd uit 'rede' + 'kavelen'; dit laatste woord i.d. bet. van: met overleg ordenen.

R o e k e l o o s . Naar de oude, in het Mnl. bekende opvatting: zonder zorg voor zijn hoogere of geestelijke belangen, zonder zorg in het zedelijke, zonder verantwoordelijkheids- of plichtgevoel, niet luisterende naar de stem van het geweten; zoowel in een sterkere opvatting: gewetenloos, snood, als in een minder sterke: lichtzinnig, wuft, zonder ernst. Naar de tegenwoordige opvatting: zonder zorg met betrekking tot de gevolgen eener handeling of een daaraan verbonden gevaar, in hooge mate onbezonnen of onberaden. 'Veelen... hielden 't voor een reukloos werk; als hebbende magtigh bezwaar in, en niet genoegh waaroms' (Hooft, Ned. Hist.). 'Hoe kort volgt smart den lust van reuckeloose min' (Vondel). (De vorm 'reukeloos' is blijkbaar een vertaling van hd. 'ruchlos', waarbij 'ruch-' door 'reuk' werd weergegeven.)

S a k k e r l o o t , ook 'sapperloot', nog niet bij Kiliaan. Het eerste lid geeft geen moeilijkheid: fr. *sacre*; de verklaring van het tweede lid is onzeker. Vgl.: sapperdekriek (*Sacre Christ*), oud-nnl.: gans sacker willigen (*Gods sacre wil*), gans sackerlysjes (*Gods sacre calice*) e.dgl.

S c h u i l e v i n k . Het tweede lid wijst niet op den bekenden vogel, maar is een verbastering van *w i n k* = hoek; schuilhoek. Schuilevinkje spelen is bij Kiliaan: schuylwinkel-spel.

S l u n g e l . Ontleend aan nnd. 'slungel', hd. 'schlingel', van denzelfden stam als 'slinger'. Iemand die lang en mager is en met eenigszins slingerende bewegingen loopt, en vandaar: iemand die lang en onbehouden is, onbenullig of brutaal.

[Nummer 7]

Etymologie (en wat er aan 'vast' zit)

Van de verschillende rubrieken in ons blad is die welke zich bezig houdt met de afkomst onzer woorden het meest in trek. Als wij een etymologisch woordenboek in handen krijgen, leggen wij het niet zoo spoedig weg, en wij willen van tijd tot tijd gaarne ook eens een duit in het zakje doen. Zeker, wij weten wel dat onze Raad het neuzen in etymologische woordenboeken voor ons, leeken, niet aanbeveelt, omdat wij die boeken toch niet weten te hanteeren. Maar toch...!

Er zit inderdaad veel aan vast en als wij zien hoe vakmensen soms moeite hebben om tot een redelijk resultaat te komen, is het wel te begrijpen dat zij tot ons, die geen studie van deze dingen maken, den raad richten: breekt U er het hoofd niet mee, laat dezen tak van wetenschap maar aan ons over.

Laat ons een voorbeeld geven: het woord *l a n g w e r p i g*. Daar zijn wij, leeken, al heel gauw mee klaar: daar zit duidelijk 'werpen' in; daar valt niet over te praten. Ja, en toch is er over gepraat, en veel ook.

Prof. Vercoullie is het met dit 'werpen' eens en zegt dat langwerpig samengesteld is met een verbaal adjectief *warpi-, dat bij 'werpen' behoort. Maar wat de betekenis van dat *warpi- is geweest zegt Prof. V. niet.

Prof. Van Wijk oordeelt eveneens dat het tweede lid van 'werpen' gevormd is, maar voegt er bij, dat het duister is, naar welke analogieën het woord ontstaan is. Dr. Heinsius, in W.N.T., aanvaardt ook dit werpen en zegt: 'de oorspronkelijke betekenis zal dan geweest zijn: zoodanig als bij een worp in de lengte ontstaat, lang uitgeworpen of iets dergelijks'. In het Mnl. kwam het woord ook reeds voor, o.a. in den vorm 'lancwerpelt'. Wie Middelnederlandsch noemt, denkt aan Prof. Verdam, en Prof. Verdam zegt ten aanzien van ons woord, dat het niet helder is: 'het verband van "-werpe", "-werpel", "-werpig" met het ww. "werpen" ... is, wat de betekenis betreft, niet duidelijk'. De schrijver geeft dan twee mogelijkheden ter verklaring, nl. òf verwantschap met 'werpel', hd. 'würfel', dobbelsteen, òf met ohd. 'hwerbal', rond.

Prof. Logeman heeft een uitvoerig artikel aan langwerpig gewijd. Dat het tweede lid de stam van 'werpen' bevat, spreekt volgens dezen schrijver vanzelf; de moeilijkheid is echter, dat werpen een transitief werkwoord is, terwijl hier een intransitief begrip wordt vereischt. Hij toont dan verder aan dat het Oudeng. 'weorpan' ook 'vallen' kan beteekenen, en dat er in het Germaansch verscheidene transitieve werkwoorden zijn die in bepaalde omstandigheden intransitief gebruikt kunnen worden. Ook heeft de schrijver een aantal werkwoorden verzameld, die in normale gevallen een begrip weergeven van verandering, maar soms gebruikt kunnen worden voor dat van rust, en ook het omgekeerde. Daar nu 'vallen' soms 'worden' en zelfs 'zijn' kan beteekenen, en 'werpen' in het Ogerm. de betekenis 'vallen' kon hebben, meent Prof. Logeman dat er geen bezwaar is om aan te nemen dat langwerpig oorspronkelijk heeft aangeduid datgene, 'wat lang is'.

Zoo; nu is de zaak van alle kanten bekeken en wij gevoelen neiging om nu maar het debat te sluiten. Maar niet aldus het lid van onzen Raad Dr. Van Lessen.

Dat een transitief werkwoord soms intransitief kan zijn, zoo oordeelt Dr. Van Lessen, is inderdaad niet ongewoon, al is een intransitief ge-

bruik van werpen in de geschiedenis van het Nederlandsch nog niet aangetoond. Maar dat werkwoorden van rust en die van beweging voor elkaar gebruikt kunnen worden, staat voor deze schr. nog lang niet vast. En daar men een combinatie van beide verschijnselen moet aannemen om tot de gewenschte beteekenis te geraken, komt het schr. voor dat de redeneering van Prof. L. niet overtuigend is. En daarbij komt nog een ander bezwaar. Langwerpig beteekent bij ons niet eenvoudig hetzelfde als 'lang', maar: 'wat meer lengte dan breedte heeft', en het is dus zeer waarschijnlijk, dat het tweede lid der samenstelling niet, zooals Prof. Logeman meent, een suffix is zonder beteekenis. Ook de opvatting dat het tweede lid bepaaldelijk verbaal moet zijn, bestrijdt schr.: het is h.i. alleszins gerechtvaardigd te denken aan de mogelijkheid van een verklaring van het tweede lid als naamwoord. En als het een naamwoord zou zijn, dan richt zij onze gedachten op een substantief dat in vrijwel alle Westgermaansche talen bestaat, waarvan de stamvorm *uarpa- moet zijn geweest en dat o.a. 'schering' beteekent, dus: de lengtedraden van een weefsel. Als wij die beteekenis aan het tweede lid mogen hechten, wordt er veel verklaard: indien iets geschikt is om twee loodrecht op elkaar staande richtingen aan te duiden, dan is het 'schering' en 'inslag'. Als 'langwerpig' nu oorspronkelijk heeft beteekend: 'waarvan de scheringdraden lang zijn, met een lange schering', dan is het licht te begrijpen dat daarmee bedoeld wordt: 'waarvan de schering langer is dan de inslag'. Het woord zou dan het eerst gebruikt moeten zijn voor een lap geweven goed. Het groote voordeel van deze onderstelling is, dat zich zoo heel ongedwongen het begrip der relatieve lengte (n.l. die in verhouding tot de breedte) laat verklaren.

Natuurlijk, zeggen wij, zóó is het en niet anders; prachtig! En wij danken de geleerde schrijfster voor... Maar ons enthousiasme bekoelt als wij den eenigszins sceptischen glimlach ontwaren, waarmede onze woorden ontvangen worden, en wij gevoelen: wij zijn weer aan het doordraven. Inderdaad, wij zijn 'plus royaliste que le roi'. Want de schr. wenscht haar conclusie volstrekt niet als definitief beschouwd te hebben; zij ontveinst zich geenszins dat er bij haar verklaring nog tal van moeilijkheden overblijven die om oplossing vragen. En als wij nu vernemen, dat Dr. Van Haeringen de verklaring, die ons zoo zeer bevredigde, wel 'zeer goed' acht, máár niettemin bezwaar maakt tegen..., en twijfel gevoelt bij..., en zich afvraagt of... - dan trekken wij ons maar stilletjes terug.

Belangwekkend, stellig, is de etymologie. - Maar voor ons 'zit er te veel aan vast'!

Verouderde en verouderende woorden en uitdrukkingen. (slot)

Wie kent nog het oude znw. 'weeg', d.i.: wand? het leeft nog slechts voort in 'weegluis'. 'Wade', kleeft, kennen wij nog slechts in 'lijkwâ'; 'vaar', vrees, in vervaard en gevaar; 'slak', d.i.: los - nog in enkele tongvallen bekend, o.a. in het Westvlaamsch - komt bij ons nog slechts voor in: slaken, ontslaken; 'oorlof' in: veroorloven en geoorloofd; 'oorbaar', nut, in: verorberen, d.i. nuttigen; 'care', zorg, nood, in: karig; 'bal', slecht, in: baldadig, baloorig en balsturig; 'doogen', lijden, in: mededoogen en gedoogen; 'stuiken', stooten, in: verstuiken; 'schaal', flauw, troebel, in: verschaald; 'star', stijf, in: staroogen, halsstarrig en staren; 'goelijk', schoon, in: vergoelijken; 'bak', rug, in: achterbaks en bakboord; 'mein', slecht, in: meineed; 'ood', ledig, licht, gemakkelijk, in: ootmoed (eig. 'goedertierenheid') en oolijk (eig. 'van weinig waarde, slecht in zijn soort'); mnl. 'hoge, höge', blijdschap, opgewektheid, slechts in: tegen heug (genoegen, zin) en meug; 'aantijgen' leeft nog slechts in het znw. aantijging; de uitdrukking 'verstand houden' (met iemand) in: verstandhouding; het werkwoord 'bewaarheiden', in rechte bewijzen, in het deelwoord bewaarheid.

Een aantal woorden leeft nog slechts in een enkele zegswijze; zoo b.v. de substantieven in de uitdrukkingen: op 'til' zijn, in 'oogenschouw' nemen, een hard 'gelag' (d.i.: lot), 'gade'slaan, buiten iemands 'voorkennis', in 'zonderheid', het 'hazenpad' kiezen, naar 'bevind' van zaken, naar 'luid' van, bij 'ontstentenis' van, buiten 'kijf', zijn 'bekomst' hebben, op 'kondschap' uitgaan, zijn 'gevoeg' doen, in 'onbruik' raken, in 'zwang' komen, tot den 'bedelstaf' gebracht, met iemand in 'besprek' zijn, tot uw 'naricht' (17de eeuw: 'narichting') dient, en 'naricht' van iemand bekomen, in 'zwijsm' vallen, ter 'sluik' (ter 'sluiks'), met der 'woon' ('metterwoon'), korte 'metten' maken, in 'omvraag' brengen, te 'berde' brengen, van 'onwaarde' zijn, 'willige' verkooping; - de adjectieven en bijwoorden in: 'boud' spreken, 'hou' en trouw, niet 'rouwig' zijn, 'minnelijke' schikking, in 'arren' moede, de 'wonde' plek, 'mors'dood, niet 'snik' zijn, 'sip' kijken, iemand iets 'kond' doen, iets 'gestand' (eig. een znw.) doen; - de werkwoorden in: laten 'betijen', laten 'geworden', niet kunnen 'gebeteren', 'aanleidende' oorzaak, mijns 'bedunkens', mijns 'erachtens', te 'bevragen' bij, e.a.

Soms is van een geheele woordfamilie slechts één enkel woord, en dit vaak nog maar in een samenstelling, overgebleven, zooals b.v. 'roeke', zorg, in: roekeloos; 'wam', lijf, onderlijf (eng. 'womb'), in: wambuis; 'ood', geluk, in: ooievaar; en de stam van een ww. '*galen' leeft

voort in de afleidingen: galm, en: nachtegaal (eigenlijk: nachtzangster).

Doch niet al de door de bovengenoemde en door andere, soms onbekende, oorzaken in onbruik geraakte woorden zijn onherroepelijk aan den ondergang prijs gegeven. Vele leven voort in bepaalde uitdrukkingen, die eigenlijk aan den vroegeren tijd herinneren, maar zij worden in overdrachtelijken zin opgevat en hebben dus weliswaar slechts een schijn van hun vroegere bestaan behouden, maar zijn door die overdracht hunner beteekenis voor uitsterven bewaard. Andere worden door een onjuiste verklaring, die ze in verband brengt met bestaande woorden van soortgelijken vorm, met nieuw leven beziel. De eerste noemt men 'taaloudheden', het tweede verschijnsel is 'volksetymologie'.

* * *

Taaloudheden, woorden die als vertegenwoordigers van een vroeger tijdperk onder het nageslacht voortleven, moeten niet verward worden met zgn. 'archaïsmen', verouderde uitdrukkingen, die men opzettelijk gebruikt, al weet men dat ze slechts door een deel der bevolking verstaan worden, zooals b.v.: kerstenen, voor: tot christen maken (waarnaast: ontkerstening); wijsdom, voor: vonnis, rechterlijke uitspraak; dading, voor: overeenkomst, transactie; bereids, voor: reeds; e.a. Taaloudheden zijn van zeer verschillende aard: men kan ze in een taalmuseum rangschikken in afzonderlijke zalen. In de eerste, de oudste bevattende, zou men kunnen plaatsen de mythologische, die, welke herinnering bewaren aan Oudgermaansche, Oudchristelijke en klassieke mythologie; in de tweede zaal zouden de folkloristische geplaatst kunnen worden, die, welke betrekking hebben op volksgeloof in zijn verschillende uitingen; in een derde de taaloudheden, die herinneren aan de vroegere rechtstaal en rechtsgebruiken; in een vierde die, waarin de namen voortleven van oude zeden, gewoonten en gebruiken; en in een vijfde die, welke ons doen denken aan niet meer bekende voorwerpen, spelen, munten enz. Bij deze verdeeling zouden de meeste taaloudheden een plaats vinden; niet alle, want wij hebben er ook nog in plaats-, geslachts- en persoonsnamen en in verschillende zgn. 'staande' uitdrukkingen.

Enkele voorbeelden van taaloudheden uit de mythologische zaal: 'din(g)sdag', genoemd naar den Oudgermaanschen krijgsgod Mars Thingsus; 'woensdag', naar *Woedan, den Nederlandschen vorm van Wodan of Odin; 'donderdag', naar: Donar; 'vrijdag' naar Fria (onr. Frigg), de Romeinsche Venus, en 'zaterdag' naar den Romeinschen Saturnus. Benamingen uit de Germaansche goden- en geestenwereld zijn bewaard in namen van planten, als: alfrank of: elfrank, alruin, marentakken; van metalen, als b.v. kobalt, genoemd naar de 'kobolden'.

Mythische voorstellingen liggen ten grondslag aan de benamingen: weerwolf, meikoning of meigrave (graaf van half vasten), aardmannetje, het zandmannetje.

Aan de klassieke mythologie herinneren de namen der goden, godinnen en halfgoden, waarnaar b.v. tal van sterren zijn genoemd. Verschillende eigennamen, ontleend aan de klassieke mythologie, zijn soortnamen geworden, als: Aesculaap, Cerberus, Atlas, Hebe.

Folkloristische taaloudheden, d.z. die, welke betrekking hebben op volksgeloof en bijgeloof, op thans verouderde voorstellingen uit het gebied der natuur en haar werking en krachten, zijn in groot getal voorhanden. Als wij spreken van: een kwaad oog (of ook: geen goed oog) op iemand hebben, moeten wij denken aan het bijgeloof, dat nijd en wangunst aan sommige menschen het vermogen verleenden om door hun blik anderen te schaden; zoo berust de spreekwijze 'onder een gelukkig (of: ongelukkig) gesternte geboren zijn' op de vroeger zeer gewone voorstelling, dat de onderlinge stand der sterren, de constellatie, den loop der gebeurtenissen op aarde

en het levenslot van den enkeling bepaalde; daaraan herinneren ook de woorden planeetlezer en planeetkijker.

Op verouderde medische voorstellingen berust de uitdrukking: mijn hart breekt, en de woorden: temperament, humeur, zinking, hardvochtig ('hard' beteekent hier: wrang, wreed), kwaadsappig en zwartgallig (lat. melancholicus), en op chemische voorstellingen: quintessens, de naam van de vijfde grondstof, zuiverder en etherischer dan aarde, water, lucht en vuur. 'Krokodillentranen', 'een ongelikte beer' en 'zwanenzang' herinneren aan eigenaardigheden van deze dieren, waaraan men vroeger geloofde.

Aan de oude rechtstaal en rechtsgebruiken herinneren de woorden: vierschaar, in de uitdrukkingen: 'de vierschaar spannen' en 'iemand voor zijn vierschaar dagen'; 'hof' voor: een rechtsprekend lichaam; 'rechtbank', waarbij van geen bank meer sprake is; 'deurwaarder', dat niet meer 'deurwachter' beteekent, enz.

Oude, thans niet meer bekende straffen leven voort in: 'brandmerken', nu hetzelfde als schandvlekken; 'de vuurproef doorstaan', dat ontleend kan zijn aan de godsoordeelen (doch ook aan het keuren van goud); 'iemand de duimschroeven aanleggen', 'het vuur aan de schenen leggen', enz.

Tal van oude gebruiken, gewoonten en zeden leven voort in onze tegenwoordige uitdrukkingen; tal van woorden, ontleend aan het ridderwezen; woorden betrekking hebbende op oude voorwerpen, die wij maar amper meer kennen. Daarover een volgende keer.

Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Taal door Prof. Dr. J. Verdam.

[Vragen]

'In een van de taalboekjes op onze school moet in de volgende zin het juiste worden ingevuld: "In het dorp woedde een hevige brand; de ros - vlamengloed was uren in de omtrek te zien". Er bestaat over de schrijfwijze van het in te vullen woord geen eenstemmigheid. Is het r o s e of r o s s e? Hieronder laat ik volgen de meningen van het onderwijzend personeel:

1) Zelf meen ik: rose. 2) Een onderwijzeres: rosse "want dat klinkt beter". 3) Rose, want het komt van 't Franse "rose". 4) Het mag allebei. "Rose" legt nadruk op de kleur lichtrood; "rosse" legt de nadruk op: het lijkt op rood; "rosse" wil volgens dezen persoon zeggen: roodachtig. 5) Rose! Want rosse is een contaminatie van rose en rossig. 6) Rosse, want 't komt van het adject. "ros" (gewezen werd op Barbarossa).

Drie stemmen dus voor "rose"; twee stemmen voor "rosse"; één stem voor "rose" en "rosse" beide. De helft plus één is hier vier. De stemmen staken dus. Reden waarom ik het onderzoek wil voortzetten, en U verzoek uitspraak te willen doen.'

Sm.

§§ - Klaarblijkelijk is hier het woord r o s bedoeld; ingevuld dienen dus te worden de letters 'se'. Ros, uit fr. 'roux', lat. 'russus'. 'De rosse gloed der vlammen' (Bilderdijk). 'De vlam die met haar rossen gloed Voor 't springend kerkraam speelt en woedt' (Ter Haar). 'Een nacht door rosse martelvuren Alleen verlicht' (Beets).

'Rossig' is: min of meer ros, rosachtig. 'Wolken van rossig zand' (Emants). 'Een rulle aarde, rossig geworden door het stoven van de zon' (V. Looy). 't Rossig graauw der duinen (bij zonsopgang)' (Hofdijk). 'De rossig gouden zuilen' (Vosmaer). 'Heur rossig blond haar' (Couperus).

'Rose' drukt een ander begrip uit: fr. 'rose', eig. 'roos', in appositie gebruikt voor: rooskleurig, rozerood, vleeschkleur. Dat woord bezigt men niet in toepassing op een woedende vlammenzee. 'Een rose marmeren schoorsteen'. 'Balkonnetjes lief, met kleurtjes rose en paars'. Rose schuimpjes. rose pudding. De bruidsmeisjes waren in het rose.

'Kunt u mij ook mededeelen wat "hakvruchten" zijn? Ik heb dit de laatste jaren vaak gelezen in de krant in landbouwnieuws. Zeker een germanisme?' Ha.

§§ - 'Hakvruchten' is de benaming voor die veldgewassen, rondom welke de grond tijdens de ontwikkeling gehakt, met de hak los en zuiver gehouden moet worden, t.w. voor aardappelen, boonen, wortelgewassen, enz. (Met 'hak' wordt aangeduid het stuk gereedschap tot bewerking van den grond, t.w. om er den akker mee om of op te hakken - om de aarde los te maken, om te wieden, enz. -; naar het meer bijzondere doel verschillend van gedaante, maar veelal den naam voor: een blad als van een spade met een (onder een hoek van 45° ongeveer) omgebogen 'huis', waarin een houten steel.)

'Wanneer het gestolde bloed het wondje afsluit, spreken wij van een r o o f j e . Waar komt dat woord vandaan, roof?' De.

§§ - Waar dat woord vandaan komt? van heel ver, zóó ver, dat wij het begin niet meer zien kunnen. Als wij Franck-Van Wijk opslaan, vinden wij verwante woorden in zoo goed als alle talen, zoodat wij wel mogen aannemen dat het zich in de grijze oudheid verliest. Het schijnt dat de bet. 'korst op een wond' zich ontwikkeld heeft uit de bet.: schurftachtige uitslag, scabies, en deze weer uit die van 'ruw'. Bij Berkhey lezen wij: 'Zekere drooge rooven, of eene soort van schurft, by den naam van Rasp bekend (aan de knie van het paard).

Een andere, nog gewestelijk bekende, aanduiding van schurft is r u i t , uit r u i d e ; vandaar 'ruitzelf', waar de volksetymologie 'ruiterzelf' van gemaakt heeft.

'Waar komt het woord "fraai" vandaan? Het doet denken aan het Fransche "vrai", maar dat beteekent toch niets anders dan "waar".' Be.

§§ - Ons fraai zal inderdaad ontstaan zijn uit lat. verus, fra. vrai, dus: waar. Het woord werd vroeger geschreven: fray, vray, fraey, vraey, en beteekende toen: waar, oprecht, flink, krachtig, mooi, pronkerig. In het Oosten des lands wordt fraai gebezigd voor: volwassen meisje, en dat gebruik heeft doen denken aan een afleiding van een ondersteld germaansch woord 'fraujo(n)-', meesteres. Maar Van Haeringen, die het supplement bij Franck-Van Wijk schreef, ondersteunt deze opvatting niet.

'Is er verschil in beteekenis tusschen "walm" en "dwalm"? Sommigen gevoelen het verschil: dwalm is volgens hen zware walm.' Pl.

§§ - Neen, volgens het W.N.T. is dwalmen een - ongewone - vorm naast walmen. Van Deysel spreekt van: 'De dwalmende en uitgaande lamp'. Er is ook een woord 'kwalm', voor: vettige rook of damp; in N.-Holl. gebezigd voor: dampen, uitwasemen. 'Koekwalm', natte kwalm, vochtige uitwaseming van het vee in den stal.

'Kan ik schrijven: "in meerdere mate" en "meerdere soldaten liepen zonder geweer" of: "hebt U een vulpen? Ja, ik heb er meerdere"?' Ke.

§§ - Wij mogen 'meerder' bezigen als - opnieuw gevormde - comparatief van 'meer'; wij kunnen dus spreken van: in meerdere mate. 'Brenge hier toe meerder licht' (Cats). 'Dat deeze reeden, met meerder heusheit dan ernst, gesproken werden' (Hoof, Ned. Hist.). Maar n i e t mogen wij 'meerdere' bezigen in den zin van; verscheidene, want dat is een vergriep tegen de taal. Wie dit niet onthouden kan, vermijde dit 'meerder' maar; men kan altijd nog zeggen: in h o o g e r e mate.

'Hoe moet men schrijven: In een andere beteekenis a l s deze of d a n deze?' Ke.

§§ - Wie, als wij, gewoon is te zeggen: even... als, en meer dan, zal van zelf spreken van: hetzelfde a l s en anders d a n .

'Welke beteekenis heeft hout in de zegswijze: op eigen houtje?' Ub.

§§ - Het beste zal zijn, met Dr. Beets in W.N.T., onder 'houtje' te verstaan; kerfstok. 'Op eigen houtje' heeft dan de beteekenis: voor eigen rekening; bij uitbreiding: op eigen risico, verantwoording, gezag; zonder er iemand in te kennen.

'Met bevreemding vond ik in het woordenboek van Koenen: "in zijn eigen zeggen"; is dat wel goed of beschaafd Nederlandsch? Kan men dan ook zeggen: "hij wascht zijn eigen", in plaats van: zich?' Rh.

§§ - Wij zouden niet gaarne alle woorden of uitdrukkingen, in woordenboeken voorkomende, als 'beschaafd' willen aanvaarden, en dat zal ook wel niet de bedoeling van de samenstellers zijn. Stellig gelden, althans in Noord-Nederland - in tegenstelling met Zuid-Nederland (België) - uitdrukkingen als de genoemde niet als 'beschaafd'.

'Een leeraar vertelde mij dat het woord "eventueel" zinledig is en overal gevoeglijk gemist kan worden. Nu las ik dezer dagen in een kookrecept: "Voeg er eventueel wat suiker of zoetstof bij", en toen leek het mij toch wel beteekenis te hebben. Wat dunkt U er van?' Ha.

§§ - 'Zinledig' zouden wij het woord niet willen noemen, maar stellig kan het 'gemist' worden. Het is het Fransche éventuel, dat uitdrukt: mogelijk, in voorkomend geval (lat. eventus = afloop). In den zin uit het kookboek zouden wij voor eventueel kunnen zeggen: zoo noodig, desgewenscht.

'U beveelt in ons blad herhaaldelijk het gebruik van de uitdrukking "ten antwoord" aan, dat beter zou zijn dan het gebruikelijke "in antwoord". Waarom is het dat?' Ha.

§§ - Omdat 'ten' in dezen zuiver Nederlandsch is; de brief strekt immers 'ten antwoord' op de ontvangen mededeeling. Dat 'in' hebben wij maar overgenomen uit het Fransch, via het Duitsch denklijk. 'En répondant, en réponse à', 'in Beantwortung'.

Dat dit 'in antwoord' niet leeft in het bewustzijn van het volk, maar een vreemde term is, leert ons de schrijfwijze van den ongeletterde, die er doorgaans 'een antwoord op' van maakt.

[Nummer 8]

'Staken'

Het nieuwe gebruik van 'staken' heeft eenige lezers naar de pen doen grijpen. 'Tot nu toe', schrijft een van hen, 'werd het ww. "staken" alleen gebruikt in gevallen, dat iemand zijn arbeid staakte, of dat de stemmen in een vergadering staken. Dat evenwel een persoon wordt "gestaakt" is wel een novum, doch het is mij onverklaarbaar, dat men in ambtelijke kringen geen beteren term heeft gevonden, om aan te duiden, dat het iemand tijdelijk niet geoorloofd is, zijne werkzaamheden voort te zetten!'

In denzelfden geest uit zich een andere lezer. Z.i. kan staken alleen een handeling tot object hebben: den arbeid, het gevecht staken. Inderdaad, een nieuw gebruik van een oud woord. 'Staken' werd oudtijds in vele beteekenissen gebruikt, van welke alleen die van: 'een eind maken aan iets waarmede men zelf bezig is, dit laten steken, niet voortzetten, met iets ophouden, er mee uitscheiden' het tot onzen tijd heeft gebracht.

Dr. Van der Meulen geeft ons in W.N.T. een reeks beteekenissen van staken, die wij thans niet meer kennen. Ten eerste die van 'vaststellen', als het ware aan een staak vastbinden, als een staak vastzetten. 'Ick heb gekent van aen der eerster uren, Dat dijn gericht is alsoo vast gestaect, Dat het gewis in eeuwicheyt sal dueren' (Marnix). Vervolgens die van: stichten, scheppen. 'Want Godt heeft het al lief dat hy hier gestaect heeft'. Ook die - en wel in tegenstelling tot het bovenbedoelde gebruik - van: aanstellen in een ambt of bevoegdheid. 'Wat princen zijnt die v staecten In ons lant erffghenamen als zij storven?'

Andere beteekenissen waren: paal en perk stellen of zetten, inperken; 'terminare' bij Kiliaan. 'Godt... die de zee tusschen haer palen gestaect hebt'. Ook: een grens stellen aan. 's Morgens, eer wy 't licht ontmoeten, Sullen wy die Godheit groeten, 's Morgens, eer de dagh ontwaect, En de Son de Sterren staect' (Huygens). Dan stuiten: tegenhouden, tot staan brengen; 'sistere' bij Kiliaan. Van een vijandelijke macht b.v. Zoo ook in: 'Een' wolck: die, vuyl en voll Van gereede Somer-plassen, Om den hoy-boer te verrassen, 't Lieve licht sijn tintel staect' (Huygens). Van macht en geweld. 'Terwyl men dit handelt, komt het gerucht op 't Raadthuys, dat de groote kerk gestormd werd. Majestraat en Predikant treden gelyklyk derwaerts, pooghen 't geweldt te staaken' (Hooft, Ned. Hist.). Van zonden, hartstochten, begeerten en verlangens. 'Hiermede mijnen yver stakende' (Hooft, Brieven). 'In alle quade saken, Daer moet een teere ziel den aenvang leeren staken' (Cats).

Evenzoo verouderd is het gebruik van staken in den zin van: stuiten, verhinderen, ergens een stokje voor steken, maken dat iets niet gebeurt. 'Voorgewende bezigheden, die den voortgank der Amersfoortsche reize staecten' (Hooft, Br.). Van: niet beginnen of ten uitvoer brengen wat men zich heeft voorgenomen. 'Ik had gedacht zelve naer Gornichem te varen, doch om 't onstuimig weder... zal ik de

reize staken en myn dienstmaegt zenden' (Brandt). 'Dat de Franschen haer dessein van naer Brussel te komen, staecken' (C. Huygens Jr.). Of van: opschorten, uitstellen. 'Maer doordien het ys, om de snee wil, vry onseecker is.... hebbe Haer Exⁿ geraeden de reys te staecken tot dat uyt-

gedoeyt is' (V. d. Goes). Een eind maken aan een toestand, dien niet doen voortduren. 'God en Coning willen staken Der gelieven tegenspoedt' (Hooft). Een eind maken aan iets waarmede een ander bezig is, dit doen ophouden. 'Oranje zond Meester Leonard Kaazenbroodt, Raadsman des Hoofs van Hollandt, en Meester Willem Bardes, Oudburghermeester van Amsterdam; die.... by manier van bevel het geschil staakten' (Hooft, Ned. Hist.). Buiten werking stellen. 'Wil men het Placaet van onsen saligen Keyser Carolus quintus alsoo modereren ende staken, soo mogen wy Catholijcken... wel naer een goet heen komen sien'.

En ten slotte geeft Dr. Van der Meulen één voorbeeld van staken in de bet.: iemand ophouden, belemmeren, verhinderen in de uitvoering van iets: 'Daer 's mergens kerckgangh my tot middagh heeft gestaeckt' (Huygens). Dit is dus het thans in geding zijnde staken.

Emaïlle, byou, Dyon...

Het opschrift doet denken aan Fransch, wat het echter niet is. Het is een soort cacographisch Nederlandsch-Fransch brouwsel, waarop zeer velen van onze landgenooten verzot zijn.

Toch hebben dezen reeds op de schoolbanken met de beide eerste woorden in den juisten Franschen vorm kennis gemaakt (t.w. émail, bijou), nl. toen zij bij hun eerste lesjes in het Fransch iets vernamen over afwijkende meervoudsvormen van sommige zelfst. naamwoorden in die taal. Hoe zijn zij dan later aan den verkeerden vorm gekomen? Denkelijk overgenomen van Duitsche fabrikanten en handelaren, die het woord 'email' - overgenomen uit Fra. émail - van een extra-syllabe hadden voorzien en het zoo, in zijn nieuwen vorm, meegaven aan het geëmaïlleerde huishoudelijke ijzerwerk, waarmede zij tegen het einde der 19de eeuw de markt overstroonden. Overgenomen, zooals wij, gedachteloos, zoo veel overnamen dat niet in onze taal thuisbehoort; en zoo gretig, dat de fabriek of winkel die ons het woord in zijn juisten vorm - émail - toont, tot de hooge uitzonderingen behoort.

Wat nu het woord bijou aangaat, is het minder gemakkelijk vast te stellen wat ons er toe genoopt heeft den juisten vorm prijs te geven voor het foutieve byou, byouterieën, of zelfs byouteriën. Zou het zijn dat naar ons gevoel de exotische y beter in dit vreemde woord past dan de i + j, door ons voor ij aangezien?

Het geval Dyon is gereedelijk te verklaren uit onze groote bekendheid met den plaatsnaam Lyon. Van dit zijde-centrum naar Dyon, il n'y a qu'un pas. Een faux-pas!
n. A.

Onze achteloosheid.

Het heeft in de afgelopen jaren niet ontbroken aan lezers die, vol verontwaardiging over het geweld dat onze taal door sommigen van ons - 'van ons', bij wijze van spreken dan - werd aangedaan, wilden strijden tegen het insluipende bederf. Wij zijn daar niet steeds op ingegaan; wij rekenden er op dat het kwaad met de bedrivers wel zou verdwijnen, en bovendien had het zijn goede zijde dat de groep van deze lieden werd gekenmerkt óók door hun taal. Wij gelooven dat wij hierin goed gezien hebben; in de algemeene taal heeft dit misbruik weinig sporen achtergelaten. Enkele mogen hier gesignaleerd worden, opdat zij des te spoediger kunnen worden uitgewischt.

Zoo bv. het woord 'lager'; de ouderen onder ons kennen het uit het Z.-Afrikaansch, maar de meesten hebben het uit het Duitsch. Wij doen goed daarvoor 'kamp' te zeggen. En zoo kunnen wij ook 'verlammen', of 'lam slaan' zeggen, in plaats van het vreemde 'lam leggen'. Voor 'kennisgeving' hoort men thans wel 'bekendmaking'; dit laatste woord is niet on-nederlandsch, maar herinnert ons wat al te zeer aan hd. 'bekanntmachung' en wij willen het daarom maar liever niet te veel gebruiken.

Hoe staat het met 'zich inzetten'? Nederlandsch Volksherstel zegt dat wij dat moeten met elkaar en voor elkaar. En hoe met de beruchte 'inreisvergunningen' die wij noodig hebben om niet te zondigen tegen het 'inreisverbod'?

Boeren 'ruimen' mijnen, zegt de krant. Wij zitten schaarsch in het papier, maar zóó erg is het nu toch ook alweer niet dat wij terwille van papierbesparing onze woorden moeten gaan snoeien. 'Opruimen' is het woord. (Van snoeien gesproken: deze kunstbewerking toegepast op munten werd oudtijds zwaar gestraft. Zouden wij niet eens...?)

Amsterdams haven 'bedrijfsklaar' - is ook zooiets moois, Laat men nu niet zeggen dat bedoeld is: Amsterdams havenbedrijf is klaar, want dat is maar een uitvlucht. Het is hier weer het Duitsch nagepraat: betriebsfertig.

Het is onze achteloosheid vaak, die ons bij het gebruik van de taal parten speelt. Als de krant spreekt van 'gezagsinstanties', van fouten die 'ons slechts betrekkelijk beroeren', fouten, die 'terug te voeren zijn' op het ontbreken van een gezagsorganisme dat in ons volk 'ingebouwd' is - dan behoeven wij er den schrijver nog niet van te verdenken zijn taal niet te kennen: hij kan wat vluchtig geschreven hebben en verzuimd het geschrevene even over te lezen. Had hij dat gedaan, dan had hij misschien ook niet gesproken van 'het (militair) gezag voor 100% (te) erkennen', maar gezegd: volstrekt, ten volle, of zoo iets.

Onbesuisd.

Ter sprake kwam het tegenwoordige verkeer en het gevaar dat den aan drukte ontwenden voetganger dreigde; men klaagde over het onbesuisde rijden der blauwe heerschers. 'Kan men eigenlijk wel b e s u i s d rijden', werd gevraagd.

Neen, dat kan men niet en de blauwe ridders zijn daarmee verontschuldigd. Als het nu eenmaal niet mogelijk is 'besuisd' te rijden, moet men wel òf niet rijden, òf het onbesuisd doen. Dat spreekt.

Een eigenaardig woord, dit 'onbesuisd'. Van 'sussen', stillen, bedaren, bezadigen - zegt Bilderdijk -, dus eigenlijk 'onbesust', d.i. onbezadigd, maar hoe dan die lange ui te verklaren? Wij moeten denken, aldus een andere uitlegging, aan 'suizen', ruischen, vanwaar 'suis, soes', bedwelming, 'soezen', bedwelmd zijn; 'onbesuisd' zou dan 'onbedwelmd' moeten heeten. Maar wie zou deze uitlegging willen aanvaarden?

Laat ons teruggaan naar het begin. Het vroegste tot dusverre bekende voorbeeld treft men aan in het 'Boeck van den Pelgherijm', gedrukt te Haarlem in 1486, waar men leest: 'Op sinen hals droech hi enen groten o n b e s u s t e n stock met beiden handen, daer hi hem op leende als hi teghens my sprac'. In de uitgave komt daarbij een houtsnede voor, waarop een man met een dikke knoestige Hercules- of wildemans-knods is afgebeeld. Hieruit blijkt dat 'onbesuust' eertijds 'vormeloos, onbehouwen, ruw' beteekende. Uit deze beteekenis van ruw, wanstaltig, eerst in stoffelijke toepassing genomen, en vervolgens op het geestelijke overgedragen, ontwikkelde zich die van 'ongepast, onbetamelijk' (vgl. 'onfatsoenlijk', zonder fatsoen of vorm, 'onbehouwen', 'onbeschoft').

Met deze opvatting van: ongepast, onbetamelijk, was nu de weg gebaad tot de beteekenis, die sedert de heerschende werd en nog de gewone is.

Accountant.

Eenige lezers hebben in onze bespreking van het woord accountant aanleiding gevonden van hunne gevoelens te doen blijken. Een lezer schrijft dat hij het 'nonsens' vindt zoo'n ingeburgerd woord te willen vervangen door een ander, waaraan wij ons dan toch weer eerst dienen te wennen. 'Vanwaar', vraagt een andere lezer, 'toch die steeds in anderen vorm terugkerende wensch tot volkomen "taalzuiverheid" te geraken? Is het niet zoo, dat een vreemd woord, dat reeds meer dan een halve eeuw tot onze taalschat behoort, nu langzamerhand geacht mag worden te zijn geassimileerd? Wie toch heeft behoefte aan een "Nederlandsch" woord voor "accountant"; waarom niet ook "Nederlandsche" woorden gefabriceerd voor bv. cargadoor, sergeant, chauffeur... (ad inf.)? Als voor dergelijke begrippen een Nederlandsch woord spontaan ontstaat, of reeds beschikbaar is, zeker dan moeten wij dankbaar zijn voor de rijkdom en vitaliteit van onze taal, die vaak nog teere plant behoeden en het gebruik van het eigen woord bevorderen. Het ligt echter niet op onzen weg om een volwassen plant (al heeft die dan nog geen vruchten gedragen) van buitenlandschen oorsprong te ontwortelen en te trachten daarvoor een min of meer geslaagde kunstplant van Nederlandsch fabrikaat in de plaats te zetten.'

Anderen daarentegen zouden het zeer toejuichen als wij er in zouden slagen woorden als accountant door Nederlandsche uitdrukkingen te vervangen. Het bezigen van vreemde woorden is immers welbeschouwd, zooal niet een testimonium paupertatis, dan toch een teeken van geestelijke luiheid. 'Temeer', schrijft een lezer, 'zou ik het woord "accountant" willen afschaffen, nu de aan het Engelsch ontleende term

heelemaal het begrip niet dekt dat die taal er aan hecht. Wat wij een “accountant” noemen, is in het Engelsch een “auditor”; de “accountant” is daar de boekhouder.’

Vreemdelingen.

Wij zijn altijd wel wat erg grif geweest bij het overnemen van vreemde termen, en dat niet alleen ter aanduiding van dingen die wij eerst met de vreemde benaming leerden kennen, maar ook - en dat kan men betreuren - ter benoeming van begrippen die ons allang vertrouwd waren en die wij dus ook reeds behoorlijk konden aanduiden; naast - en dikwijls ter vervanging - van het inheemsche woord. Een eigenaardige karaktertrek!

Onze voorouders kenden natuurlijk de kunst om groente, vleesch en visch beter genietbaar te maken door ze een tijdlang gedompeld te houden in bruisend, ziedend heet water. Den Romeinen was die kunst evenmin onbekend: zij verslonden hun vleesch en visch ook niet rauw; alleen noemden zij die kunstbewerking anders dan wij dat deden, n.l. *coquere*. Wat kan nu onze voorouders bewogen hebben hun *z i e d e n* te laten varen en *c o q u e r e* ('koken') daarvoor in de plaats te stellen?

En dit geldt niet alleen voor dit eene woord; het geldt voor een heele reeks van woorden. Wat kwam er voor op het menu van onze voorouders, naast vleesch en brood? zeker toch groente en fruit; dus zij kenden de begrippen, die wij nu met 'plant' en 'vrucht' aanduiden. Daarvoor zullen zij hun woorden gehad hebben natuurlijk. Maar waarom die dan weggedaan, ten gunste van de woorden die de Romeinen gebruikten: *planta* en *fructus*? Hadden wij geen woorden voor schotel, beker, spijs? Geen voor de dagen van de week? Leerden wij het onaangename gevoel dat een wond veroorzaakt eerst door de Romeinen kennen? Raadsels!

Cijfer.

Aan het slot van het interessante artikel in Uw Maandblad van Februari 1945 zegt de schrijver: 'Cijfer komt van het Arab. cifr, dat "ledig" beteekent, en als zelfstandig naamwoord gebruikt, de nul. Het Spaansch, het Portugeesch, het Italiaansch hebben "zero" voor nul, dat is dus het Arab. woord minus de f, evenals het Fransch: zéro.'

Ik veroorloof mij naar aanleiding hiervan het volgende op te merken: Het Portugeesch kent het woord 'cifra', dat van het Arabische 'cifr' is afgeleid en 'nul' beteekent. Inderdaad gebruiken de Portugeezen voor 'nul' veelal het woord 'zero' dat volgens mijne gegevens is afgeleid van het Arabische woord 'zéroh', dat 'cirkel' beduidt.

In het algemeen heet 'cijfer' in het Portugeesch 'Algarismo', welk woord is afgeleid van 'Al Korisme', den naam van een Arabischen wiskunstenaar.

Vo.

Vorderen.

Zouden onze lezers - en in het bijzonder de gezagdragers, onze overheid - willen bedenken dat wanneer zij spreken van 'gevorderde schepen, gevorderde voertuigen' zij een germanisme bezigen, een o n n e d e r l a n d s c h woord. Onze taal vraagt hier o p v orderen, dat uitdrukt dat iets gevraagd, geëischt wordt door iemand die hooger is - of zich hooger waant - in macht of rang, dan degene tot wie die vraag, die eisch, die vordering komt. 'Op' wil in deze gevallen nl. zeggen: 'naar boven', d.w.z. naar de plaats waar de machtige eischer zit. Zoo gaat het ook met 'brengen' tegenover o p b rengen: wie iets brengt kan dat doen aan zijn gelijke of zelfs aan zijn mindere; wie iets opbrengt niet. Evenzoo is er verschil tusschen vragen en opvragen: ik vraag hem geld (te leen bv.) en: ik vraag het geld o p (het geld waarop ik recht heb, omdat het mijn eigendom is).

Groeve contra mijn.

Ergens was het laatste nieuws aangeplakt en daar kon men iets lezen over 'kolengroeven'. De geboorte van een nieuw germanisme?

Gr.

- Inderdaad, hoewel wij vroeger naast leem-, lei-, marmer-, steen- en zoutgroeven: goud- en kolengroeven kenden, spreken wij thans met betrekking tot de vindplaats van beide laatste mineralen van m i j n : goudmijn, kolenmijn. Het schijnt wel dat wij het ndl. groeve slechts behouden hebben voor een open uitgraving, en den samenstel van onderaardsche gangen aanduiden met het vreemde woord. Vroeger beteekende 'mijn': metaal, ertsader, en spraken wij van 'mijngroeve'. Waar het woord 'mijn' vandaan komt. is onzeker; Franck-Van Wijk onderstelt een Keltischen oorsprong.

Akkerbouw.

'Landbouw', zoo schrijft een lezer, 'schijnt verdrongen te worden door "akkerbouw". Zou dat zoo zijn, of maakt men onderscheid tusschen de beide begrippen?'

Naar wij in het W.N.T. lezen is akkerbouw, als technische benaming, beperkter dan landbouw. 'Akkerbouw' ziet alleen op het bewerken van den akker, van het bouwland, en is dus een onderdeel van den 'landbouw', welke naam in meer

algemeen en zin geldt, en ook den tuinbouw, de weiderij en andere takken van het boerenbedrijf omvat.

Arbeider.

Staat het gebruik van 'arbeider' voor 'werkman' onder hd. invloed? Bij 'arbeid' niet, maar bij arbeider, arbeidersvereniging, arbeidsdag, arbeidskracht, arbeidsloon, arbeidsman, arbeidstijd, arbeidsduur, arbeidzaam verwijst het W.N.T. naar het overeenkomstige hd. woord. Hebben wij steeds gesproken van: fabrieksarbeider, veldarbeider, boerenarbeider, of is er een tijd geweest dat wij voor deze begrippen de aanduiding -werkman bezigden? En hoe staat het met samenstellingen met arbeider- als eerste lid: arbeidersklasse, -verzekering, -vraagstuk, -woning? Was de S.D.A.P. Duitsch georiënteerd ten tijde harer oprichting? België kent een 'Werkliedenpartij'. Hoe noemt een Nederlandsche bootwerker zich bij voorkeur: havenarbeider?

Van formaat

Ons kabinet - lezen wij - bestaat uit mannen van formaat. Het is duidelijk wat hier bedoeld wordt: kabinetformaat natuurlijk. Echter niet zij alleen zijn mannen 'van formaat'; zij deelen dit voorrecht met vele anderen. Maar dan moeten wij om nadere aanduiding van het formaat vragen. Salon- of visiteformaat? Folio-, kwarto-, octavo-, duodecimo-, mediaan-, miniatuur-, of oblong-formaat?

De dure 'e'.

In Rotterdam is een eethuis dat twee ingangen heeft. De eene leidt naar een eenvoudige zaal - de andere naar een zaal met wat meer luxe; daar zijn o.a. leunstoeltjes. Het eerste lokaal heet de 'cafeteria', het tweede - luxueuze - 'cafeteria': de voornaamheid - en de duurte! - wordt uitgedrukt door de 'e'!

H.

Schlager.

Kunnen wij niet van dat woord *s c h l a g e r* afkomen? Zoo er geen betere voorstellen zijn, zou dan niet 'denderend stuk', of 'denderstuk', of nog beter: 'dender' in aanmerking kunnen komen?

Cr.

Ook een manier!

'... gaarne wil ik trachten ons ledenaantal door inquisitie te vergrooten'.

[Nummer 9]

Nog eens: vormingen met ont-. (met eenige beschouwingen over woordvorming)

In ons nummer van April schreven wij over vormingen met ont-, o.a. over die met 'privatieve' functie, dus ter aanduiding van het begrip *o n t n e m i n g*; zoo bv. ontadelen, ontbladeren, ontbolsteren enz., dus: ontdoen van adel, van blad, van bolster enz. Dit stukje kwam onlangs ter sprake en men vroeg: 'Kan men zoo

doorgaan, kan men op deze wijze telkens van zelfst. naamwoorden werkwoorden vormen met de beteekenis: ontdoen van?' Ons antwoord luidde: 'Dat hangt er van af; soms wel, soms niet', waarop de vrager: 'Weer zoo'n halfslachtig antwoord! Wanneer wel, en wanneer niet? - Ontspijkeren bv.; iemand van mijn kennis bracht het onlangs ter sprake: kan dat of kan dat niet. En zoo neen, waarom niet; wat is de regel in dezen?' - En weer moesten wij zeggen: 'Dat hangt er van af; soms wel en soms niet. Een regel zouden wij niet kunnen geven; hier moet het taalgevoel den weg wijzen'.

*

Laat ons de zaak eens bezien. Dat ontspijkeren bv.: wanneer kunnen wij dat gebruiken? Wij zouden zeggen dat men het zou kunnen bezigen voor het ontdoen van spijkers als geregeld voorkomende werkzaamheid, wanneer daarvoor in bepaalden kring een afzonderlijk werkwoord noodig zou zijn. In het sloopersbedrijf bv. zou ontspijkeren heel goed een vaste term kunnen zijn.

In allerlei beroepen en kringen vindt men zulke speciale denominatieve afleidingen met ont-, ter aanduiding van het gedurig voorkomende wegnemen van iets uit een samenhangend geheel. Men vindt: ontplanken (scheepsbouw), ontbaarden, ontgommen, ontharen, onthoornen, onthuiden in verschillende industrieën; ontkurken, ontgraten in keukenbedrijf; onthoofden, onthalzen, ontlijven bij de justitie; ontbosschen, ontwouden bij ontginningen; en zoo meer.

Maar voor incidenteel gebruik zouden wij deze vorming niet willen aanbevelen: wie een kistje in elkaar slaat om zijn vrouw een brandje voor den rookduvel te verschaffen, zegt: wacht even, ik zal er eerst de spijkers even uithalen, uitdoen (men schrijft licht: het van spijkers ontdoen). Niemand zal zeggen: ik moet de plankjes nog ontspijkeren. Tenzij men droog komiek wil zijn. Schertsend zal men zoo ook iemand kunnen onthoeden, ontbeffen enz., hem verzoeken zich te ontjassen of te ontmantelen (Het bekende ontmantelen hoort weer in een vak: het militaire of het stedebouwkundige).

*

Maar een vaste regel is dit niet, want niet alle denominatieve werkwoorden met ont- die wij kennen, veelal oude vormingen, beantwoorden aan deze voorwaarde. Oude vormingen kunnen echter lang niet altijd voor het heden nog als model gelden. Wat in oude tijden productieve vorming was, hoeft het nu niet meer te zijn. Ook moet men rekening houden met het verschil van algemeene en litteraire, dichterlijke taal. En ook daarmee, dat in den loop des tijds uit litterair gebruik een woord in de algemeene taal kan over-

gegaan zijn. Het W.N.T. geeft o.m.: ontpareld (Bilderdijk), ontperuyckt (Huygens), ontprullen (Luyken); wij herinneren ons van Huygens: ontstraten. Laat ons verder denken aan woorden als ontraadselen, ontsluieren, ontvleesd, ontlommerd. (Vaak komen ze alleen als verleden deelwoord voor.)

*

Omgekeerd zal men ook niet alle vakkundige, ambachtelijke, industriele ontneming van een kleiner ding aan een grooter geheel, waarmede het eerst samenhang, kunnen uitdrukken door een van den naam van het weggenomen ding afgeleid werkwoord met ont- er voor gevoegd. Zoo 'logisch', of wel, zoo machinaal gaat het in de taal niet toe. Gelukkig maar, want het zou een eentonig, armzalig, doodschaaltje opleveren: de verschillende fabrikaten kunst- of hulptaal toonen het voldoende aan. Voor de levende taal kan men zekere algemeene regelmatigigheden aanwijzen: de regels; die zeggen hoe het vaak gaat, maar zelden hoe het altijd, zonder uitzondering, moet. Elke regel brengt zijn uitzonderingen mee. Het meest 'wetmatig' is de ontwikkeling der klanken; veel vastheid toont ook nog de vormleer; en bij alle fijnheid van onderscheidingen ook de zinsbouw; het minst te vangen in een net van regels is de samenstelling en de groei van den woordenschat; waarbij de woordvorming zulk een groote rol speelt. Wie kan bv. nauwkeurig uitleggen, waarom men soortverwante dingen nu eens benoemt met een afleiding op dom, dan op heid, een derde maal op schap, in een ander geval weer met -ij? En waarom deden nauw verwante talen hier vaak nog weer een verschillende keuze? (Bv. hertogdom, graafschap, mogendheid, abdi; ziekte, illness, krankheit, sjukdom).

*

Een zelfden dienst als deze werkwoordelijke afleidingen met ont- verrichten vaak werkwoorden van een ander type: de zogenaamde 'privatieven' (privare = berooven): doppen, villen (vel), pellen, schillen, wieden (wied = onkruid), stoffen, roomen, toppen (van planten), vlooiën (een hond), gallen (een visch), kroozen (een sloot), punten (van hoofdhaar) e.a. Verder zijn tal van niet afgeleide werkwoorden in gebruik om het begrip 'ontneming van iets' uit te drukken, elk doorgaans voor één bepaald ding. Een vogel wordt geplukt (niet ge- of ont-veerd), noten worden gekraakt (niet gedopt of ontdopt), boonen worden afgehaald (niet gepunt, ontpunt of ontdraad), steenen worden gebikt of afgebikt (niet ontkalkt of ontleisterd), men laat zich scheren (niet ontbaarden), een paling stroopt men (niet villen of ontvellen), koren want men (niet kaffen of ontkaffen). Enzovoort. En ten slotte zal men, ondanks deze verscheidenheid van korte uitdrukkingmogelijkheden, toch nog vaak de voorkeur geven aan den ietwat langeren weg der verbinding van een werkwoord, dat meer in het algemeen 'wegnemen' beteekent, met den naam van hetgeen weggenomen wordt. Ook de algemeen bekende 'ont-' afleidingen vervangt men zoo nog veelal in de algemeene omgangstaal. Men zegt zelden of nooit 'ontgrendel de deur'; maar: doe de grendels van de deur. En wat hoort men vaker: zich ontkleeden, of: zijn kleeren uitdoen?

*

Dit kunnen wij dus wel zeggen: de 'privatieve' afleidingen met ont- hebben doorgaans voor ons taalgevoel iets beroep-achtigs, of anders iets stijfs en statigs, waarom wij ze dan ook veelal reserveeren voor de schrijftaal en den hoogereren spreekstijl.

Kastelein.

Een woord dat in den loop der tijden wel erg gedegradeerd is. Oorspronkelijk onder het leenstelsel: een ambtenaar, wien de bewaring van een kasteel is opgedragen; stadhouder - van een (leen)heer; van de landsoverheid - op een kasteel; slotvoogd. Later, inzonderheid in Vlaanderen, titel van een stadhouder over een landstreek (met een (oud) leenheerlijk kasteel als zetel). 'Jehan Sloeth, Heere van Sallick, Drossaert van het Landt van Vollenhoo, ende Casteleyn vande Heerlijckheydt Cuinder' (Gr. Placaatboek).

De zetel van het rechtsgebied der vroegere Drostten van Muiden was het kasteel of slot aldaar; in verband daarmee voerden zij den titel van 'Kastelein van Muiden'. Een gouverneur-bevelhebber van een vesting, hetzij al of niet een (voormalig) kasteel, verkreeg ook den titel kastelein. Ook onder de republiek de slotvoogden van sterkten als Loevestein. 'Geweld van wallen,Beslagen poorten (enz.)... En d'onvermurwbre kasteleyn Versekerden op Loevesteyn Den Grooten Huigen...'. 'Kastelein op de Vaart' was voorheen de titel van den bewaarder, vanwege de stadsoverheid van Utrecht, van het voormalige huis Gildenborg te Vreeswijk aan de Vaart, opzichter van de sluis aldaar. 'Kastelein van den Hove' die van den bewaarder van het voormalig (grafelijk; prinselijk) Hof in 's-Gravenhage, ook belast met de verzorging van de hooge gasten voor wie bij hem in de 'kastelenij' herberg werd besteld, en verantwoordelijk voor de gevangenen (gegijselden en andere) die daarin werden opgesloten.

Met kastelein werd ook betiteld de Provoost-geweldige; gouverneur van een gevangenhuis; de bewaarder en opzichter van een adellijk of

vorstelijk lustslot. Later - wij zijn aan het afzakken! - titel voor den bewaarder (conciërge) van een burgerlijk dienstgebouw. Ook titel voor (de) waarden van de vroegere stadslogementen; vervolgens een algemeene benaming voor w a a r d , en in 't algemeen: logementhouder, hotelhouder. Bij verdere uitbreiding: herbergier, tapper, kroeghouder....

De 'kapee'.

Wij zullen het er allen over eens zijn dat het niet van beschaving getuigt vreemde woorden verkeerd uit te spreken: het instrument dat het Engelsch aanduidt met 'knife' in het Nederlandsch 'knijf' te hooren noemen, doet niet aangenaam aan; evenmin als de wedergave van Eng. to knock met 'knokken'. Het woord hoort thuis in een bepaalde omgeving; 'knokken, knokte, heeft geknokt' - vinden wij bij Koenen-Endepols -, met de bijvoeging: 'vechten, slaan'. - 'Knokploeg, groep stakers, die werkwilligen afranselt.' Een groep mannen die in onzen donkeren tijd zich zeer krachtadig te weer stelden, heeft zich met dezen naam getooid, en het woord is daardoor eenigermate veredeld. Maar is het goed dezen van gebrek aan talenkennis getuigenden term te handhaven? Het woord heeft uiteraard in breeden kring ingang gevonden, zelfs dreigt het nu tot de officieele taal door te dringen en dat, zouden wij zeggen, verdient geen aanbeveling. Bovendien, het woord doet tekort aan de verdiensten van de strijders die, met een zekere bravour - noodig in dien tijd - zich met den naam tooiden. Het mag dan door het nieuwe gebruik in rang gestegen zijn, het blijft echter, ook thans nog, de gedachte wekken aan 'het afranselen van werkwilligen', zooals Koenen-Endepols dat uitdrukt, of, voor ons, aan een groep dronken lummels, die voor hun genoegen op een kermis de boel op stelten zet.

Wij, voor ons, zouden de 'Kapee' willen eeren met den naam Strijdploeg, of een van gelijke waarde.

Eenlettergrepige begripsnamen.

Aan het slot van het belangwekkende hoofdartikel in het nummer van Mei lees ik: 'Verder herinneren wij aan eenlettergrepige begripsnamen, die vrouwelijk gebruikt worden wanneer zij voorwerpsnamen zijn, b.v. val, gang, trap'. Nu is het opmerkelijk dat dit verschil in vele gevallen wordt gevoeld en tot uiting komt in het Overijsselsch. In den regel krijgen eenlettergrepige vrouwelijke substantieven in dat dialect een toonlooze e (banke, lampe, kaste). Een trap in de beteekenis van schop blijft onveranderd, maar in de beteekenis van opgang wordt het trappe. ('Ut peerd gaf um un trap' en 'le is van de trappe evallen.') Dit zelfde geldt voor val. ('le hef un val edoan' en 'De moes zat in de valle'.)

Vo.

Sporttaal.

'Ik heb in de sport er reeds jaren naar gestreefd Nederlandsche woorden ingang te doen vinden. Men doet daarbij wonderlijke ervaringen op. Mijn naar eigen meening geslaagde voorstellen worden genegeerd, terwijl die welke ik min gelukkig acht, ingang hebben gevonden. Buiten de bezwaren welke op elk gebied gelden, komt er voor de sport bij, dat de vele weinig ontwikkelden de vreemde woorden erbarmelijk uitspreken. Kool voor goal, doel(punt); penàlty, en knockdown, knock-out (uitgesproken met duidelijk hoorbare k!) zijn hinderlijk. Ik gebruik in mijn schrifturen

reeds tientallen van jaren hiervoor “neerstoot” en “eindstoot”, maar geen verslaggever heeft deze woorden overgenomen.

De Vlaamsche koehond wordt door den Waal bouvier genoemd; voor den Nederlandschen eigenaar is het dier een baufier. Zie ik op een tentoonstelling een zeer grooten, dan vraag ik aan de heeren of die een “bouw 5” zou wezen, of is het een kleine, dan een “bouw 3”. Spot immers helpt wel eens!

To.

Het nabije oosten.

Volgens Uw mededeeling noemt het W.N.T. nabij o.a. een adjectivum, ‘eigenlijk’ een bijwoord. Welnu, ik ben van meening dat het nog steeds een bijwoord is en vind het Nabije Oosten even leelijk als het Veraffe Westen, al heb ik dat woord nooit gelezen. Kan nabij worden verbogen, dan moet dit ook het geval zijn met andere verbindingen met bij. Men zegt in den vergrootenden trap immers niet dichtbijer of nabijer, maar dichter bij en nader bij. Letterkundigen maken dikwijls woorden naar eigen smaak. Schreven de Tachtigers niet: Het beweeg harer handen? in plaats van het gebeweeg? Natuurlijk is dit laatste woord leelijk, maar beweeg...?

Resumeerende: Het Nabijgelegen Oosten lijkt mij de juiste term, al zal niemand dien gebruiken. ‘Bij’ kan niet verbogen worden, omdat het een voorzetsel is en dit verandert niet door er een ander woord aan vast te koppelen.

Vo.

Maar.

Ons m a a r is het oude ne-ware, d.i.: indien (het) niet ware, dus: tenzij. (Neware, nemare, nemaer, maere, maer, maar.) Oorspronkelijk vormt het met een volgend woord een geheelen bijzin, waarvan intusschen de inhoud meestal als werkelijk wordt gedacht, en door de opvatting van ‘maar’ als één woord wordt het evenals ‘tenzij’ een voegwoord. Even goed als door één woord kon ‘maar’ ook gevolgd worden door een bijzin met ‘dat’. Evenzoo kon het na een ontkennenden zin gelijk worden aan ‘slechts’; mnl. ‘ghine hebt der live maer een’ is eigenlijk: ‘gij hebt geen lichaam tenzij één’, d.i.: ‘gij hebt slechts één lichaam’. Zoo werd ‘maer’ ook bijwoord, evenals hd. ‘nur’ (uit mhd. newaere).

Anglicismen.

Het is meegevallen - merkt een getrouw medelid op -, de schade die de taal in de afgelopen jaren heeft geleden. 'Opmerkelijk vind ik dat inplaats van het "Ersatz" uit den vorigen oorlog, in dezen trouw "surrogaat" werd gebruikt. Voor "Ausweis" had men m.i. beter vrijstelling of verlof kunnen zeggen; thans is het vervangen door "permit" en ik vrees dat dit blijft. Maar hoe ik den Brit ook waardeer, onze talen moeten gescheiden blijven. "Baby" en "pup" zitten er muurvast in. In beide gevallen is onze taal ook daarom beter, daar zij scherper aanduidt door grooteren rijkdom. Zuigeling immers duidt bepaaldelijk een zeer jong kind aan en baby omvat veel meer. Voor luiermand hoor ik tegenwoordig "baby-uitzet" gebruiken.

Bij honden net zoo. Een "nesthond" is hoogstens acht weken; daarna spreekt men van "jonge hond". "Pup" gaat van de geboorte tot één jaar en nog wel ouder.'

Bevoorraden.

'Zeg toch eens iets over dat malle woord bevoorraden; laten wij toch trachten er van af te komen'. 'Gaan wij straks den bakker bebloemen, den kruidenier besuikeren en bekoeken? Waar is het eind; betheeën, becacaoen, bekruidnagelen?'

Aldus eenige lezers.

Wel, als het van ons afhing..., maar wij onderstellen dat de 'bevoorrade' winkelier eer van zijn voorraad zal afkomen dan wij van dit woord. Een Rijksbureau schrijft: 'de leverancier-handelaar dient, indien hij zich wil herbevoorraden...'. Dat 'her' maakt het nog fraaier.

Of bevoorraden 'fout' is? Neen, natuurlijk niet; waarom zou het 'fout' zijn? Het is een oud woord; in België kan men het nog hooren, maar bij ons is het buiten gebruik geraakt.

Voorleggen.

'Wilt U zoo vriendelijk zijn mijn opmerkingen te bevoegder plaatse voor te leggen'. Ook iets heel bedenkelijks. Wij 'leggen' iets nu eenmaal niet 'voor', zonder meer; wel kunnen wij iets a a n i e m a n d voorleggen!

Wijsbegeerte.

Hoe zijn wij eigenlijk gekomen aan het woord 'wijsbegeerte'? Is dit geen contaminatie? Moet het niet zijn 'wijsheidsbegeerte'? Hadden wij ons niet beter aan het woord filosofie kunnen houden, zooals de Franschen, Engelschen, Duitschers e.a. het ook onvertaald hebben gelaten?

Vo.

Vanzelfsprekend.

'Vanzelfsprekend blijft altijd de mogelijkheid van beroep bestaan op ons bureau...'. Een leelijk woord dat 'vanzelfsprekend'.

Uitneembaar.

Ik zou Uw aandacht willen vestigen op de 'uitneembare' woningen, van welke vermelding en bespreking tegenwoordig de Pers vol is. Nog niet één keer heb ik den juisten woordvorm aangetroffen die uitdrukt wat er bedoeld is:
u i t e e n n e e m b a a r .

Vindt men dat woord niet fraai? Ik ook niet, allerminst. Maar dat is geen reden om onzin neer te schrijven. En met een korte omschrijving is alles verholpen.
d'A.

Krant en radio.

Voor velen leveren krant en radio de voorbeelden die zij naspreken om deftig te doen. Konden we maar ontwikkelde menschen op die plaatsen krijgen! Men heeft vóór de Vrede ons dit vaak beloofd, maar regeeringsbeloften maken geen sch...^{*)}

Centrale taalcommissie voor de techniek

De C.T.T. verzoekt ons het volgende ter kennis van onze lezers te brengen:

Tengevolge van den brand op 3 Maart, die het gebouw van het Centraal Normalisatiebureau in vlammen deed opgaan, is het geheele archief van de Centrale Taalcommissie voor de Techniek verloren gegaan.

Alhoewel de alg. secretaris te zijnen huize vrijwel een volledig stel duplicaten van alle verslagen der vergaderingen van de commissies en subcommissies bezat, zoodat het inrichten van een nieuw archief betrekkelijk eenvoudig zal verlopen, zijn van het oude archief twee deelen verloren gegaan, die zonder hulp van buiten niet weer opnieuw zijn samen te stellen.

Allereerst is alle critiek, die op de reeds openbaar gemaakte ontwerpwoordenlijsten binnenkwam, verbrand. De alg. secretaris verzoekt daarom aan alle inzenders, die voor 3 Maart critiek hadden ingezonden, deze opnieuw aan het Centraal Normalisatiebureau te willen insturen. Het betreft hier de woordenlijsten:

V 5001	Fotogrammetrie
V 5002	Technische economie
V 5003	Spoor- en tramwegen
V 5004	Havens
V 5005	Drinkwatervoorziening en Sanitaire Inrichting
V 5007	Posterijen, telegrafie en telefonie
V 5008	Hout
V 5010	Wegverkeer
V 5011	Stoommachines, leidingen, pompen, ventilatoren
V 5013	Brandstoffen, stookinrichtingen
V 5014	Klimaatregeling in woon- en werkruimten
V 5016	Bouwconstructies
V 5017	Chemie

*) Een woord door de Redactie geschrapt. Onze Taal verleent geen plaats aan critiek op regeeringen! Die sch is bij vergissing blijven staan.

Ten tweede is alle correspondentie teloor gegaan. Daaronder bevond zich een aantal brieven, die nog niet waren beantwoord. Daar het absoluut niet meer na te gaan is aan wie de C.T.T. nog eenige inlichting verschuldigd is, zal de alg. secretaris het op prijs stellen als alle briefschrijvers, die nog geen antwoord ontvingen, hem een afschrift van hun origineelen brief zouden willen doen toesturen.

Het adres van het Centraal Normalisatiebureau is sedert 1 Juli: Lange Houtstraat 13a, 's-Gravenhage.

[Nummer 10]

Maatstaven

Toen - nu 13 jaar geleden - ons Genootschap, door het doen verschijnen van zijn blad, zijn werkzaamheid begon, deed zich al spoedig de vraag voor: als wij ons nu krachtig en systematisch gaan verzetten tegen het voortwoekeren der germanismen, welke maatstaven zullen wij dan hebben aan te leggen bij de beoordeeling of een woord een germanisme is of niet?

Dat was inderdaad een vraag van belang, want als wij ons gezamenlijk zetten tot bestrijding van een kwaad dienen wij het stellig eerst met elkaar eens te zijn op welke wijze wij dat kwaad zullen onderkennen, wát wij nu eigenlijk gaan bestrijden.

Een moeilijke vraag, maar een die toch beantwoord moest worden, wilde onze strijd niet voor een deel een strijd tegen windmolens zijn. Een vraag die al heel klemmend werd toen wij zagen dat een reeks van woorden, door ons voetstoots als germanisme aangemerkt, door slechts enkele leden van onzen Raad van Deskundigen als zoodanig werden erkend. Hoe komt het, vroegen wij ons af, dat in een college van zoo uitnemend deskundigen als onze Raad is, soms geen eenstemmigheid kon worden bereikt ten aanzien van de taalzuiverheid van woorden? Het antwoord is: door het verschil in maatstaf dat er, óók onder deskundigen, kan heerschen. Er zijn b.v. leden van den Raad van Deskundigen die zeggen: Wanneer een woord uit het Duitsch is ingevoerd, dan moet het worden uitgestooten...., maar er zijn er ook die niet e l k germanisme willen verbannen. Er zijn er die zoover mogelijk willen teruggaan in het leven van onze taal wanneer men op de jacht naar germanismen gaat... maar anderen willen woorden van Duitschen oorsprong die al een jaar of tien in onze taal worden gebezigd, ongemoeid laten. En er zijn leden van den R.v.D. die dezen maatstaf aanleggen: Kwam een woord reeds voor bij onze oude schrijvers (zeventiende eeuw of vroeger), dan moeten wij het ook thans aanvaarden zelfs al zou het al lang weer in onbruik zijn geraakt... waartegenover anderen vinden dat de t e g e n w o o r d i g e herkomst beslissend is.

Onze toenmalige redacteur heeft toen de gedachte gehad ook eens bij het groote Woordenboek aan te kloppen, de schepping van wijlen Matthijs de Vries, h e t gezaghebbende werk op het gebied van den Nederlandschen woordenschat, en hij heeft den redacteurs gevraagd: welken maatstaf legt gij aan bij de beoordeeling of een woord al of niet als germanisme aangemerkt dient te worden.

Het was Dr. Heinsius die deze vraag beantwoordde. Hij gaf de volgende 'richtlijnen' aan, welke de redactie van het Woordenboek bezigt bij het beoordeelen der toelaatbaarheid van woorden, in het bijzonder ten aanzien van germanismen:

1. Alle woorden of beteekenissen van overigens goed-Nederlandsche woorden, waaromtrent zekerheid bestaat, dat zij aan het Duitsch zijn

ontleend, moeten als zoodanig worden aangewezen, al ware het alleen maar om het belang er van als taalhistorisch feit.

2. Bij woordgebruik of woordvormingen waartegen uit een nederlandsch oogpunt niets valt in te brengen, maar waarvan het vaststaat (b.v. doordat men met een vertaald geschrift te doen heeft) of vermoed wordt, dat men er navolgingen van het Hd. in moet zien, is aanwijzing van den oorsprong wenschelijk maar niet noodzakelijk; in ieder geval moeten zij niet worden afgekeurd.

3. Sedert lang gangbare duitsche woorden voor begrippen waarvoor het Nederlandsch geen eigen term of althans geen gebruikelijken term heeft (b.v. *gestalte*, *gehalte*, *loopgraaf*), moeten als ingeburgerd beschouwd en zonder afkeuring opgenomen worden.

4. Woorden, meest vaktermen, die in later tijd met de daardoor aangeduide zaak uit het Hd. zijn overgenomen en

algemeen bekend en in gebruik zijn (b.v. p r i v a a t - d o c e n t , s t e k k e r bij een elektrische leiding) moeten opgenomen worden. Het ligt niet op den weg van het Woordenboek er op te wijzen dat men beter b.v. s t e k e r zou kunnen zeggen; dat woord is, in dezen zin, onbekend. Is van andere zijde getracht een Nederl. woord er voor in de plaats te geven, dan kan dit met goedkeuring vermeld worden, althans wanneer dit kans heeft in gebruik te komen (blijkens 't feit dat het hier en daar gebezigd wordt): wij behoeven niet te probeeren een doodgeboren kind tot leven te wekken.

5. Tegen woorden en formaties die volkomen overbodig zijn omdat wij voor 't begrip al een goeden en gebruikelijken term hebben, (b.v. m e e r d e r e pro verscheidene, ettelijke, v e r h o u d i n g e n pro toestanden, als in: de verhoudingen in het landbouwbedrijf zijn tegenwoordig zeer slecht¹⁾, b e t e e k e n e n pro zijn, e e r s t e n s , t w e e d e n s pro ten eerste, ten tweede enz., t e c h n i k e r pro technicus, k e e l k o p pro strottenhoofd) moet ook in het Woordenboek met kracht worden opgetreden. Zij zijn meestal een gevolg van slordigheid en gemakzucht of van gebrekkige kennis van eigen taal; veelal zijn zij door journalisten klakkeloos uit duitsche bladen overgenomen.

En wijlen Dr. Beets vulde dit op de volgende wijze aan:

Een bepaalden, nauwkeurig gestelden, voor alle leden der redactie geldenden of bindenden regel, naar welken wordt beoordeeld en beslist of een vreemd woord (of een woord van vreemde herkomst) in het Woordenboek zal worden opgenomen en of het dus als een geoorloofd bestanddeel van de Nederlandsche taal (d.w.z. de taal der Nederlanders) zal mogen worden beschouwd, heeft de redactie van het Woordenboek niet.

Haar leden, ieder zelfstandig aan een bepaald onderdeel (een eigen letter) werkende, beslissen, onafhankelijk van elkaar, over de aan elk hunner in hun werk ter behandeling zich voordoende gevallen, doorgaans alleen volgens eigen opvatting en oordeel, doch allen natuurlijk geleid door het gemeenschappelijk beginsel, dat wat, in het een of ander opzicht (door vorm, of wijze van vorming; om de beteekenis; wegens 't gebruik; als wending enz.) in strijd is met het eigene en eigenaardige van het Nederlandsch, niet - door opneming in het Woordenboek, als een verworven, rechtmatig-gangbaar bestanddeel van onze taal (als 't ware als een aangenomen kind) - behoort te worden bekrachtigd en in haar ingelijfd.

Is een woord of een uitdrukking uit een vreemde taal (of naar een vreemde taal gevormd) - voor het allergrootste deel zijn het woorden en uitdrukkingen uit het Hoogduitsch, welke de redactie beoordeelen moet: laat ons dus maar zeggen: is een germanisme - sedert langer of korter tijd in onze schrijf- of spreektaal of in een vaktaal, meer of minder algemeen in gebruik en gangbaar, en zijn er geen redenen van etymologischen, grammatischen of syntactischen aard die dat woord of die uitdrukking als in strijd met het Nederlandsch, of met het Nederlandsch onbestaanbaar moeten doen kenmerken en aanwijzen, dan neemt de

1) Natuurlijk niet v e r h o u d i n g e n in den zin van: onderlinge betrekkingen (a:b) wat goed Nederlandsch is. Hd. V e r h ä l t n i s s e heeft beide beteekenissen.

redactie het (of haar) op met de eenvoudige vermelding: Naar het Hoogduitsch, of: Uit het Hoogduitsch, of: Aan het Hoogduitsch ontleend. Zij beschouwt zulk een woord of uitdrukking als een eenvoudige, natuurlijke en - ten opzichte van het behoud van de zuiverheid der Nederlandsche taal - onschadelijke (ongevaarlijke) ontleening.

Is een ontleend woord of een ontleende uitdrukking onmiskenbaar in strijd met het eigene en eigenaardige van het Nederlandsch, maar meent (oordeelt) de redactie dat woord of die uitdrukking, als alreeds oud of alreeds zeer algemeen, in het Woordenboek te moeten opnemen, of althans er in een *A a n m e r k i n g* bij het zuiver Nederlandsche woord als een gebruikelijke afwijking melding van te moeten maken, dan stempelt zij dat woord of die uitdrukking, met aanwijzing van woord of uitdrukking in de vreemde taal waaruit is ontleend, eenvoudig als een angli-, galli- of germanisme, zonder zich uit te laten over het meer of minder wenschelijke (ten hoogste over het onnoodige) van het gebruik.

Slechts wanneer de redactie, in de literatuur of in vaktalen, gevallen tegenkomt van grove, smakelooze, soms moedwillige, overneming, zonder eenige noodzaak of behoefte, en met verdringing en verwerping van een volkomen hetzelfde uitdrukken goed-Nederlandschen term, dan voegt de redactie, indien de vermelding van zulk een geval haar hetzij wenschelijk of onvermijdelijk voorkomt, aan deze vermelding een afkeurende qualificatie toe, als bijvoorbeeld: een grof, een hinderlijk, een kras, een verwerpelijk germanisme (galli-, anglicisme enz.)

Uit het voorafgaande blijkt dat in het Woordenboek de aanduiding van een woord of uitdrukking als: (een) -i s m e volstrekt niet altijd beteekent: dit woord, deze uitdrukking moet worden vermeden (daargelaten of vermindering niet misschien mogelijk is). -I s m e n kunnen niet alleen onontbeerlijk, maar soms zelfs gewenscht zijn. Zij kunnen het uitdrucksvermogen der taal (dat wil zeggen, van haar gebruikers) beide aanvullen en verrijken. Slechts van de grove, de slordige, de opzettelijke (gewilde, moedwillige) -i s m e n geldt dit niet; die dan ook door de redactie met afkeuring aangewezen worden.

Leidend bij het onderkennen en beoordeelen van -i s m e n was en is, voor de redactie, natuurlijk in de eerste plaats, in 't groot, een gemeenschappelijk, aanstonds beslissend gevoel voor zuiver Nederlandsch bij allen; dan het persoonlijk, strenger of rekkelijker standpunt ten opzichte van (de) -i s m e n van elk der (vroegere, latere en tegenwoordige) redacteurs. Alles afdoende regels hebben zij zich nooit gesteld en zijn er niet te stellen; de goede smaak is - ook hier - ten slotte de eenige rechter.¹⁾

En wat was nu de opvatting van onzen toenmaligen redacteur zelf? Hij legt den meest straffen maatstaf aan. Hij keert zich zoo scherp mogelijk tegen a l l e insijpelen van het Duitsch in onze taal omdat - oordeelt hij - taalvormen richting geven aan onzen volksgeest en omdat die geest een zeer sterken en eenzijdig-Duitschen invloed ondergaat. Vooral op 't gebied der taal maar óók daarbuiten: door de technische wetenschappen die tegenwoordig ons leven beheerschen, door de nijverheid, den handel, maar ook door Deutsche rolprenten, Deutsche hotel- en koffiehuisbedienden en... Deutsche dienstmeisjes. Ook door de talrijke naturalisaties van Duitsch sprekende vreemdelingen. En door de stam- en taalverwantschap tusschen Duitschland en Nederland krijgt dat eenzijdige insijpelen van immers

1) Verg. A. Kluver, Proeve eener critiek op het Woordenboek van Kiliaan. Acad. proefschrift, Leiden 1884. Stellingen, nr. XVIII:

'Voor het onderkennen van Germanismen en andere verwerpelijke uitdrukkingen zijn geen alles afdoende regels te stellen: de goede smaak is tenslotte de eenige rechter'.

hoofdzakelijk Duitse methoden, Duitsch bloed, Duitse levensgewoonten, Duitsch denken en spreken iets verraderlijk onmerkbaars waardoor onze heele volksaard eenzijdig wordt aangetast zonder dat ons volk zich daarvan bewust is. Dat - die eenzijdigheid en dat onmerkbare - is het groote d u b b e l e gevaar. Ons volk heeft vroeger, vooral in de 18e eeuw, óók een zeer eenzijdigen buitenlandschen invloed ondergaan: den Franschen en hoewel dat n i e t onbewust geschiedde en het bederf vooral op taalgebied, zóó duidelijk herkenbaar bleef dat het in de negentiende eeuw weer kon worden uitgestooten, is inmiddels die verslapping en vereenzijdiging

van het e i g e n wezen ons op den smaad van 1810-1813 te staan gekomen. Hoeveel dreigender moet dan nu het Duitsche gevaar worden geacht dat, even eenzijdig op ons inwerkend als in der tijd het Fransche, langs veel meer invalswegen in onzen volksaard binnendringt en welks vreemdelingspas heel gauw onleesbaar wordt zoodat wij al die Duitsche trekken in gewoonten, denken, doen en spreken, voor onze eigene gaan houden.

Voor hem moet daarom een germanisme al heel lang ingeburgerd zijn in onze taal om het te aanvaarden. Voor hem is e l k actueel germanisme verwerpelijk. En het komt er voor hem niet op aan of een woord v r o e g e r goed Nederlandsch was wanneer het, in onbruik geraakt, t h a n s als vertaling uit het Duitsch herleeft. In al die gevallen houdt hij onverbiddelijk den duim omlaag.

Hij gaat zelfs nog verder: Als er twee goed-Nederlandsche woorden van gelijke beteekenis zijn en het eene is tevens nagenoeg Duitsch, dan bezigt hij bij voorkeur het andere. Om een voorbeeld te noemen: Vondel laat aan Gijsbrecht den raad geven, zijn schouders te zetten onder 't juk, hem opgelegd 'van God' en zelfs Van Alphen nog bezong een kind, 'van God bemind'. In beide gevallen (en in vele andere) blijkt 'van' een woord, gelijkwaardig aan d o o r . Maar het is tevens typisch D u i t s c h ; in het Duitsch m o e t men in zulke gevallen 'von' gebruiken en k a n men 'durch' niet bezigen. En juist daarom vermijdt hij, in constructies als de beide aangehaalde, het woord 'van' en bezigt hij 'door'.

Zoo oordeelde, nu 13 jaren geleden, onze toenmalige redacteur. En wij gelooven niet ver van de waarheid te zijn als wij onderstellen dat de nu 75-jarige - 'die-hard' die hij is - terstond bereid zou zijn het oordeel van toen opnieuw te onderschrijven.

Een gestreng oordeel, een wel zeer straffe maatstaf. Een p e r s o o n l i j k oordeel, dat echter naar wij weten gedeeld wordt door vele lezers van ons blad. N i e t het oordeel van ons Genootschap, voor hetwelk maar één opvatting bestaat: die van zijn Raad van Deskundigen. Een conflict? Stellig niet, want voegde niet de schrijver, toen hij zoovele jaren geleden van zijne opvattingen blijk gaf, er bij dat hij erkende dat een minder straffe maatstaf óók verdedigbaar was? Ja zelfs dat hij er voordeel in zag dat onze Raad van Deskundigen een gematigd oordeel pleegt uit te spreken.

En zoo is het ook. Zoolang Onze Taal zich mag verheugen in de belangstelling van zijn 'Raad' - moge het nog lang zijn! - is het gematigde oordeel van dien Raad h a a r oordeel. En daarnaast kan dan elke lezer voor zichzelf de grenzen nauwer trekken, zoo nauw als hijzelf maar verantwoord vindt.

Staken.

Men schrijft ons van gezaghebbende zijde:

In het Besluit van 13 Jan. 1944, houdende vaststelling van het Zuiveringsbesluit komt het woord staken niet voor in de zin, waarin het nu wordt gebruikt. Daar leest men in art. 2: 'In afwachting van een onderzoek omtrent de noodzakelijkheid van schorsing of ontslag, bedoeld in de artikelen 3 en 4 van dit besluit, kan den in art. 1 bedoelden personen zonder opgave van redenen worden bevolen de uitoefening van hun functie te staken.'

Men moet dus aannemen, dat het zonderlinge gebruik van staken in de laatste tijd in het volk zelf is opgekomen en niet op rekening van de regering kan worden gesteld.

Schlager.

Voor het misselijke 'Schlager' hebben we het goede woord *k a s s t u k*; we zouden desnoods ook *s u c c e s s t u k* kunnen zeggen.

'Dender' is m.i. geen goed woord; we zullen een piepende kruiwagen immers geen 'piep' willen noemen en niet van een knars, een brul, een kabbel willen spreken!

'Denderen' is het geluid van een trein over een ijzeren brug. M.i. moeten we dit woord slechts weinig gebruiken, evenals dreunen, daveren, donderen, laaien e.d. Het zijn verkapte superlatieven en het overmatige, veelal onjuiste, gebruik er van verraadt persoonlijke armoede aan woorden en is bakvischjestaal.

Bu.

Japanner.

In de kranten vindt men tegenwoordig zoo goed als uitsluitend den vorm Japanner, die 'Japannees' vrijwel verdrongen schijnt te hebben. Is dat nu noodig? Een lid van onzen Raad merkte eens op: 'Wij hebben een mooie historisch gegroeide verscheidenheid van uitgangen voor volksbenamingen, die het zonde en jammer zou zijn, te vervangen door het eentonige, eenvormige *passepartout* -er. Straks dan ook: Portugaller, Egypter en Amerikaner? Ik zie ook niet in, waarom wij met "Japanner" zouden beginnen'.

Laat ons een bemiddelingsvoorstel doen. Wie aan Japanner wil vasthouden, mag dat doen, maar verplicht zich dan ook van Chiner te spreken. Wie Chinees wil blijven zeggen, geeft den vorm Japanner op en spreekt voortaan van Japannees. Een redelijk voorstel, dunkt ons.

Contributie.

De penningmeester zal het op prijs stellen de bijdragen der leden over het loopende jaar, benevens de abonnementsgelden der lezers, op de postrekening van het Genootschap (no. 1816.61) te ontvangen.

[Vragen]

‘Naar aanleiding van de laatste vraag in no. 2 blz. 8 wilde ik twee dingen vragen:

1° Is het begrip “in burger” volledig identiek met “niet in uniform”? Kan ik dus bv. zeggen: “Eerst kwam er een heer voorbij in burger en daarna een in uniform”? Ik heb nl. altijd het gevoel gehad, dat alleen van iemand die normaal in uniform verschijnt, als hij deze een keer niet aan heeft, kan worden gezegd dat hij “in burger” is. In dat geval zou een “rechercheur in burger” wel geen pleonasme zijn (daar het woord rechercheur niet de afwezigheid van uniform in zich sluit), maar toch een onjuiste samenvoeging, daar een rechercheur normaal geen uniform draagt. Daarom zou ik graag willen weten, of ik er met mijn beperking van het begrip “in burger” naast ben of niet.

2° Hoe komen we aan die eigenaardige vorm “in burger”? Is het een afkorting van “in burgerkleding” of zoiets? Mu.

§§ - Ja, wij zouden ook zeggen dat ‘in burger’ bepaaldelijk gezegd wordt met betrekking tot personen die, zool niet ‘normaal’, dan toch ‘ook wel’ in uniform verschijnen. Als een rechercheur gewoonlijk geen uniform draagt, heeft de uitdrukking ‘in burger’ weinig zin. ‘In burger’ zal inderdaad wel een ‘korte vorm’ zijn van: in burgerkleding.

‘Boven een stukje in een onzer dagbladen stond dezer dagen “Japan gecapituleerd!” Volgens mij voel je dat hier het ww. capituleeren met z i j n vervoegd is, hetgeen fout is. Dus: heeft er tusschen.’

Mu.

§§ - Inderdaad, zulke zinnen bestaande uit znw. en verl. deelwoord is men op het eerste gezicht geneigd op te vatten als bedoelende dat de handeling door het ww. uitgedrukt, ondergaan werd. Leest men boven een bericht in de krant ‘agent gedood’, dan zal men dat niet licht opvatten als korten vorm van: een agent heeft een burger gedood; ‘jongen gebeten’ niet als: een jongen heeft zijn vriendje gebeten. Wat de zaak in het gegeven voorbeeld ook verwarrend maakt, is dat ‘capituleeren’ onovergankelijk is. Wij kunnen niet zoo gauw voorbeelden vinden van zulk een verkorten taalvorm met een onovergankelijk ww. ‘Grootvader gevlogen’ (telegram, meldende dat grootpa per vliegmaschine de reis naar zijn verlangende kleinkinderen aanvaard heeft)? ‘Zon geschenen’, voor: de zon heeft geschenen (als belangrijke omstandigheid bij een intocht, een wedstrijd)? ‘Recht gezegenvierd’ (als kop boven het verslag van een rechtzitting).

Maar wat speculeeren wij; een ‘wet’ is hier niet te vinden. De ‘opmaker’ bij de krant heerscht absoluut.

‘Overal ziet men reclameplaten hangen met het opschrift: “Indië moet bevrijd”. Is dit wel juist? Dit moet toch zijn: Indië moet bevrijd worden?’ Kai.

§§ - Ook hier hebben wij te doen met den ‘korten taalvorm’; de vorm voor den kop in de krant en het affiche. Er op gericht aandacht te trekken, ‘sensatie’ te wekken. Er bestaat bij sommige schrijvers de neiging ook in het dagelijksche taalgebruik zulke verkorte zinnen te bezigen. ‘Het schip behoeft niet opgelegd’, ‘de misdadiger dient opgespoord’. Zulke zinnen klinken gekunsteld. Uitdrukkingen als: het dient gezegd, zooals gezegd, dienen aanvaard te worden, maar wij moeten maar niet veel verder gaan.

'U schrijft: het woord is van jongere dagteekening. Is een dergelijke absolute comparatief wel goed Nederlands? ik heb het steeds voor een germanisme gehouden, ben ik daar mis mee?'

§§ - Laat ons daar maar niet over strijden. Het citaat is van Matthijs de Vries, en zullen wij die aanvallen?

Zeker, men kan 'het betere genre', 'een oudere heer' afkeuren en zeggen: dat is Duitsch gedoe. Maar men kan ook zeggen dat in veel gevallen de comparatief nog zijn eigenlijke functie vervult: men vergelijkt met een gemiddelde, een norm. 'Hij verkeert graag in hogere kringen', in kringen die hoger zijn dan zijn eigen. Inderdaad, in zinnen als: deze opvattingen vindt men veelal bij de hogere standen, bij den minderen man, is de vergelijkende functie dood.

'Ik lees in O.T.: "een bepaalde- en een onbepaalde beteekenis". Ik zie tegenwoordig vaak het koppelteken gebruikt om een weggelaten vrijstaand woord aan te duiden. Ik dacht dat dit alleen geoorloofd was bij een weggelaten woordgedeelte (bv. melk- en waterbrood), maar zelfs niet eens, als het de eerste keer wel een woordgedeelte is, maar de tweede keer een apart staand woord (bv. melk- en andere boeren stonden te wachten) en dat dus ook in het geciteerde voorbeeld het koppelteken niet op zijn plaats is.' Mu.

§§ - Het teken, voorkomende op blz. 15b, regel 17 v.b., is niet bedoeld als een afbrekingsteeken, maar als gedachtenstreepje; wat klein uitgevallen en te dicht op het woord gekomen.

Inderdaad, een weggelaten vrijstaand woord wordt niet aangeduid door het afbrekingsteeken, maar met de uitbreiding, die inzender aan dezen regel wil geven, zijn wij het niet eens. Tegen melk- en andere boeren is o.i. niets in te brengen^{*)}. Inz. zal toch niet willen schrijven: melk en andere boeren? Een mooie formatie is het overigens niet.

'Moet er in beschaafd Nederlandsch verschil gemaakt worden tusschen: meenemen en meebrengen? Bv.: Ik heb vergeten het boek mee te nemen (op school). Ik heb iets moois voor U meegebracht. Kunnen in deze gevallen de werkwoorden verwisseld worden?' Mo.

§§ - Meenemen en meebrengen drukken stellig niet hetzelfde uit, al zullen begeleidende factoren meenemen dikwijls doen opvatten als bedoelende meebrengen.

Meenemen is eenvoudig iets met zich dragen naar een plaats waar men heen gaat; het zegt niets omtrent het daar laten van het meegenomene. 'Ik heb vergeten het boek mee te nemen' zegt alleen: ik heb vergeten het, naar school gaande, bij mij te steken. Wie iets met zich meeneemt naar een plaats, draagt het ook weg van een plaats; meenemen kan dus ook beteekenen: iets met zich dragen, terwijl men ergens vandaan gaat.

Brengen is bepaaldelijk iets met zich meenemen naar een plaats om het daar (voor goed of tijdelijk) te laten.

'U schrijft: redenen... die dat woord of die uitdrukking als... met het Nederlandsch onbestaanbaar moeten doen kenmerken enz. - Is dat wel juist? M.i. kan iets bestaan - en dan is het bestaanbaar -, of het kan niet bestaan - en dan is het onbestaanbaar. Maar "onbestaanbaar met iets anders" schijnt mij... onbestaanbaar! Moet het niet zijn: onvereinigbaar met...?' v. B.

§§ - Heeft onze lezer er zich wel rekenschap van gegeven van wien de woorden zijn ten aanzien van welke 'bestaanbaarheid' hij twijfel koestert? Zoo neen, laat hij dat dan alsnog doen; dan zal zijn twijfel denkkelijk verdwijnen. Wij citeeren - ten overvloede! - het W.N.T. 'Onbestaanbaar - vergezeld van een bepaling met het

*) Tegen de schrijfwijze natuurlijk; tegen sommige boeren wel.

voorz. m e t . Van verschillende zaken. Niet kunnende bestaan, niet kunnende samengaan met hetgeen in de bepaling is uitgedrukt, daarmede niet overeen te brengen, daarmede volstrekt en van nature strijdig.'

'U schrijft van een bestuurslid, dat hij "van het eerste begin af" bij ons is geweest. Is hier het woord "eerste" niet overbodig?'

§§ - Wat bedoelt inz. met deze vraag? Een afkeuring? Is hij van oordeel dat alles uitgebannen moet worden wat in de taal gemist kan worden? Dan zou het er raar met de taal uitzien. Overigens, dat 'eerste' vervult hier stellig een functie.

'Is flikken voor herstellen een goed Ndl. woord?' Mu.

§§ - Het is ongetwijfeld in deze bet. hd. flicken, maar het woord is al zoo lang onder ons, dat wij het geen germanisme meer zouden willen noemen. De Statenbijbel bezigt het woord en Huygens sprak al van een gewaad, van lappen 'geflickt'.

[Nummer 11]

'Van formaat...'

In onze aflevering van Augustus hebben wij, met lichten spot, gesproken over de tegenwoordig zoo geliefde uitdrukking: mannen van formaat, o.a. toegepast op de mannen die ons cabinet vormden. Een zeer goede vriend van ons werk, de heer J. Tal, komt hier tegen op: hij wil een lans breken voor onze formateurs. Het is alles goed en wel - zoo redeneert hij - maar wie zoo als gij zulk een wijze van uitdrukken critiseert, houdt geen rekening met de viva vox, waarmede zooiets wordt gezegd.

'Al naar de nuance is van den nadruk, die de levende stem geeft aan een woord, krijgt het de aanvulling van "echt, flink, degelijk, waar" en dgl.; niet eenvoudig maar den nadruk, maar den nadruk, die deze bedoeling uitdrukt. "Deze koning was een Kòning" met bepaalden stemklank; een echte, een flinke koning, iemand, die de benaming "koning" verdient. "En het was een hoevélheid, wat er bij ons werd gebracht", d.w.z. een flinke, een groote hoeveelheid. "Die jongens daar hebben gewèrkt", d.w.z. flink en hard gewerkt.

Het is niet vreemd, dat men de voorbeelden daarvan in andere talen evengoed vindt. Als Menelaos - zoo vertelt Homerus - den jongen Telemachos als zijn gast wil vasthouden, dan zegt deze, dat hij wel zou willen blijven, maar dat zijn makkers wrevelig worden om het lange wachten, "maar gij houdt mij een tijd hier vast" en dan bedoelt hij: een langen, flinken tijd (Od. 599; in vers 594 heeft hij gezegd: "veel tijd"). Als de onbeleefde Eurualos van Odusseus een verdiende terechtwijzing krijgt, zegt deze, dat de goden niet aan alle menschen de innemende eigenschappen tegelijk geven; "de eene is minder waard aan uiterlijk, maar de godheid verleent hem door woorden gestalte" en dit bedoelt: bevallige, goede gestalte (ib. 170); en "gestalte" is in v. 367 evenzoo gebruikt. Zoo zijn er massa's voorbeelden. En ook bv. in het Hebreeuwsch. "Wees een mán!" zegt koning David tot zijn zoon (I Kon. 2:1); evenzoo (I Sam. 4:9) "Salomo zag, dat hij (Jerobeam) een (echte, degelijke) werkvolbrenger was" (ib. 11:28); "zoodat ge mánnen zijt en strijdt", dat is: flink en met succes strijdt; evenzoo Num. 22:1, II Kon. 16:5, Jes. 7:1, Zech. 10:2. "Want een zwáárd heeft de vijand" (Jirm. 6:25), dat is: een geweldig zwaard, dat zich doet gevoelen. Num. 13:32, "mannen van maat", "mannen van formaat", dit is: mannen van groot, flink formaat. Er zijn veel voorbeelden.

En zoo ben ik weer naar het uitgangspunt teruggekeerd. De schrijver bedoelde "mannen van formáát" en heeft het, toen hij het schreef, met zijn geestesoor zoo

gehoord; nadere aanduiding van het formaat is er niet bij noodig. De zegswijze is goed.'

* * *

Ja, wat zullen wij hierop zeggen. Onze geachte opponent staat dicht bij de Grieksche helden die hij ten tooneele voert, dan wij - en wat het Hebreeuwsch betreft, dat is.... Grieksch voor ons! Maar waarom uit te wijden over Grieksch en Hebreeuwsch? Wat in die talen voorkomt, behoeft nog niet in het Nederlandsch goed te heeten. De Statenvertalers hebben dan ook Num. 13:32 'van groote lengte' gezegd; zij vonden denkkelijk de letterlijke vertaling niet mogelijk. 'Een man van maat' zou bij ons thans zeker opgevat worden als 'die maat weet te houden'. Wel heeft de Statenvertaling 'mannen van naam';

de heer Tal weet wel, waar. De eerstgenoemde, Nederlandsche, voorbeelden zijn zeker mogelijk; maar veel eer in de spreektaal dan in de geschreven taal. De heer Tal zal niet loochenen dat daar noodwendig verschil tusschen bestaat. Het best zou het nog gaan met koning, man, en dgl.: woorden, die zoo vaak een kenmerkende bijzondere kwaliteit aangeven: het koninklijke, het mannelijke! Maar wat zou het kwaliteitsbegrip in formaat zijn? En hoe zou men een adjectief daarvoor vormen: formatelijk?

De zaak is, dat formaat een zeer neutraal woord voor het gevoel is; het wordt voornamelijk, en al sinds eeuwen, voor het aanwijzen van de grotere of kleinere afmetingen gebruikt, waarin men vellen papier pleegt te vouwen.

Zoo min als men zeggen zal: Ik heb een boek van formaat gekocht, zoo min zal iemand zeggen: ik heb een man, vrouw, jongen, meisje van formaat gezien. Wel, desnoods (al is het gebruik van het woord op menschen toegepast vrij zeldzaam): van groot, klein, dwergachtig, reusachtig formaat.

Laat ons het zóó formuleeren: wanneer iemand het een enkele keer zou zeggen, ja schrijven, dan maakten wij zoo licht geen aanmerking, maar wat vooral zoo hinderlijk werkt - en dat is het wat wij in het licht hebben willen stellen - is: de zotte navolgingszucht, de mode, die in de laatste jaren dat 'van formaat' elk oogenblik doet gebruiken, met een gewichtig air: weet ik me niet fraai uit te drukken? Dàt, en niets anders.

De 'conditionalis'.

'Ik zei onlangs in gezelschap: "Als de oorlog niet was uitgebroken, was ik al ingenieur geweest"; tegen dit "was ik al geweest" werd bezwaar gemaakt. "Als je ingenieur geweest bent, ben je het nu niet meer, en dit is juist hetgeen je niet bedoelt", werd gezegd. "Op mijn eindexamen hebben ze mij een dergelijke zinsconstructie als fout aangerekend."

Aldus een lezer. Laat ons maar weer eens zien.

Als er geen oorlog uitbreekt, ben ik (zal ik zijn) in 1945 ingenieur;, draag ik (zal ik dragen) in 1945 den ingenieurstitel (praes. met fut. ingesloten).

Als er geen oorlog zou zijn (was) uitgebroken, zou ik in 1945 ingenieur geweest zijn (was ik geweest) (plusquamperf. conditionalis, of beter: irrealis) = zou ik in 1945 gedragen hebben (had ik in 1945 gedragen) den ingenieurstitel.

Het jaar 1945 lag bij den eersten zin in de toekomst. Bij nabetrachting van den tweeden zin is 1945 heden geworden; men vervangt het dus door: nu, al of: nu al.

De voorwaardelijke wijs (conditionalis) wordt vaak vervangen door de corresponderende vormen van de aantoonende wijs: ik zou krijgen - ik kreeg; ik zou gekregen hebben - ik had gekregen. Zoo wordt ook: ik zou zijn, tot: ik was; ik zou geweest zijn, tot: ik was geweest. De omslachtige Nederlandsche benaming van deze werkwoordsvormen: onvoltooid verleden toekomstige tijd, drukt wel aardig het karakteristieke er van uit: zij geven een werking aan, voltooid of onvoltooid, in het verleden gezien als toekomstig: de man beloofde mij verleden week nog, dat hij binnen veertien dagen alle stukken afschrijven zou (afgeschreven zou hebben). Deze vormen worden zeer veel aangewend ter uitdrukking van toekomstige handelingen, die van een voorwaarde afhankelijk zijn; en inzonderheid van: onderstelde toekomstige werkingen, die niet tot werkelijkheid worden, omdat de voorwaarde onvervuld blijft, ja, vaak onmogelijk is.

De opmerking, dat 'geweest zijn' zou inhouden: nu niet meer zou zijn, gaat hier niet op. Dat 'ingenieur zijn' beteekent hier: den ingenieurstitel dragen, met de bijgedachte: voor het eerst, zoo pas zijn, dragen; dus: het diploma in zijn zak hebben. Door het parallellisme der tijden in de twee leden van den samengestelden zin komt 'ingenieur zijn' evenals 'uitbreken' in het plusquamperfectum; het zou ook heeten: zou ik in mijn zak gehad hebben. Zal men concludeeren: 'gehad', dus nu niet meer hebben? Als je geschoten had, was je verloren geweest; 'geweest', dus behouden? Leuke grapjes, maar geen taalkunde!

Het bijzondere, dat in den door onzen lezer medegedeelden zin aanleiding gaf tot de gestelde kwestie, is dit: dat 'ingenieur zijn' hier reeds als voltooide handeling bedoeld en gevoeld wordt: den titel verkregen hebben; de constructie van den zin brengt mede, dat dit weer in den voltooiden tijd komt te staan. Daarbij werkt de speciale bijgedachte, die het deelwoord *g e w e e s t* niet zelden opwekt: *n u v o o r b i j*, dit in de hand. Vervang 'ingenieur zijn' door: den ingenieurstitel bezitten (dat even duratief is als ingenieur zijn, tegenover het momenteele van: verkrijgen, verwerven, bereiken en dgl.), dan valt ons het formeel verleden karakter van den werkwoordsvorm niet zoo op, ofschoon men evengoed kan volstaan met: zou bezitten, als met: zou zijn; een vereenvoudiging, die met 'verkrijgen' niet mogelijk is.

Hetzelfde verschijnsel doet zich voor met bv.: indien niet..., zou je al dood geweest zijn, òf: al dood zijn. Zet men: omgekomen zijn, dan is de vervanging: zou omkomen niet mogelijk. Meer voorbeelden zullen wij maar niet geven, ze zijn gemakkelijk te vinden.

Prof. dr. Jac. van Ginneken †

Ten tweeden male is ons een lid van ons deskundig college ontvallen: Professor Dr. Jac. van Ginneken is van ons weggenomen. Velen van ons zullen zich de rede herinneren, die Professor Van Ginneken bij den aanvang van ons werk voor onze leden heeft gehouden en die wij in ons blad mochten afdrukken onder den titel De Cultuurschat der Nederlandsche Taal. Sindsdien hebben wij steeds zijn belangstelling ervaren; wij zijn er trotsch op dat zijn naam gedurende veertien jaren aan het hoofd van ons blad heeft mogen prijken.

Onze Taal zal zijn nagedachtenis in dankbaarheid blijven gedenken.

Strijd.

Een lezer schrijft ons het volgende:

‘Met een onzer relaties hebben wij een verwoede discussie gevoerd over een taalkundige kwestie. Wij hadden in een brief de volgende zinsnede opgenomen:

“..... op welk bedrag bij verblijf in Indië nadien, tijdens een daar heerschenden actieven oorlogstoestand.....”

Onze relatie beweert gerild te hebben bij het zien van dezen zin; volgens hem moet het zijn:

“tijdens een daar heerschende actieve oorlogstoestand.....”

en dat niet, omdat hij de schrijfwijze-Terpstra voorstaat, terwijl wij te onzen kantore trouw den naamvals“n” schrijven, maar omdat het volgens hem eerste naamval is. Wij hebben hem niet kunnen overtuigen. Hij zegt de kwestie aan een doctoranda in de Nederlandsche Taal voorgelegd te hebben, die geantwoord heeft, dat het beide goed is, want “dat het er van afhangt, of men “tijdens” als voorzetsel, dan wel als bijwoord beschouwt”.

Wij begrijpen dit antwoord niet goed en zijn er nog niet geheel door overtuigd dat onze schrijfwijze - vooropgesteld natuurlijk, dat men den naamvals“n” bezigt - niet de eenig juiste is. Kunt U ons een uitleg van het antwoord geven? Maar de kwestie wordt nog vertroebeld door het volgende. Volgens onzen taalkundigen tegenstander maakt het verschil uit of er staat “heerschende”, dan wel bv. “huidige”, “want heerschen is een werkwoord, dus de oorlogstoestand heerscht en dan is het ook eerste naamval”! Onze pogingen hem te overtuigen, dat het woord hier bijvoeglijk gebruikt is en dat het er niets toe doet of men het woord “heerschend” dan wel “huidig” gebruikt, hebben gefaald. Kunt U ons in dezen helpen?

Dat willen wij gaarne doen, ten aanzien van het tweede geschilpunt. Want ten aanzien van het eerste - de vraag of in het gegeven zinsdeel ‘tijdens’ beschouwd mag worden als bijwoord bij ‘heerschen’ -, nu een deskundige in dezen gesproken heeft, past het ons te zwijgen, althans ons te onthouden van het geven van een ‘uitleg’. Onze lezer zal h a r om die uitlegging moeten verzoeken, en, daar deze stellig ook voor onze andere lezers van belang zal zijn, zal het ons een genoegen zijn daarvoor onze kolommen open te stellen.

Wat het tweede punt betreft, komt het ons voor dat hier een misvatting heerscht. Heeft de ‘taalkundige tegenstander’ misschien gedacht aan v o o r z e t s e l s die

oorspronkelijk deelwoorden waren, en vóór ze daarin overgingen voor het taalgevoel, in zgn. 'absolute constructie' stonden? Men zal zich herinneren wat wij vroeger over deze absolute constructies schreven: gedurende, niettegenstaande, uitgezonderd enz. enz. (O.T. 1941, 77 vlgg; 1944, 40). In verbinding daarvan met een substantief kan men beide oorspronkelijk voor nominatief aanzien. Het is een oud vraagstuk, welke naamval zoo'n 'absolute naamval' in het Nederlandsch geweest is (en in enkele gevallen, waar wij dien nog hielden, thans nog is: 'ijs en weder dienende'). Maar met de ter beoordeeling gegeven constructie heeft dit alles niets te maken.

Star.

In het Decemбернаummer van verleden jaar gaven wij een beschouwing over 'star', waaromtrent gevraagd werd of dit woord in de betekenis van 'onwrikbaar' goed Nederlandsch was, dan wel dat wij het moeten beschouwen als een ontleening aan het Duitsch. Men schrijft ons nu dienaangaande het volgende.

'Wanneer de schrijver meent, dat star in de betekenis van stijf geen ontleening aan het duits behoort te zijn, wens ik toch daarop te laten volgen, dat het in feite nu een germanisme is. "Star" betekent: onbeweegbaar. In de betekenis "onvervormbaar" is het een germanisme, altans naar mijn modern taalgevoelen. Waar de Duitser spreekt van "Mechanik starrer Körper" zeggen wij: mechanica der vaste lichamen, waarbij begrepen wordt dat die lichamen niet elastisch vervormbaar zijn. De betekenis van moeilijk vervormbaar wordt weergegeven door "stijf" of door "stug". Van een of andere constructie zal men liever zeggen "stijf". Een trilplaat in een luidspreker wordt "stijver", wanneer hij een kegelvorm krijgt. De ondersteuning in een mijngang kan ook "stijver" gemaakt worden. Een materiaal dat zich niet goed laat vervormen, zal men "stug" noemen. Door afkoeling wordt ijzer "stugger", moeilijker om te smeden, en ook door vervorming kan een materiaal als koper "stugger" worden, desgelijks door bijsmelting van wat tin.

"Star" is de waterval die bevroren is: onbeweegelijk hangen de kegels. "Star" is de blik die onafgewend naar één punt staart. Maar mijn vin-

gers die verkleumen “verstarren” niet (roidir de froid), maar zij “verstijven” van de kou. De vrouw van Lot daarentegen “verstarde” tot een zoutpilaar.’

Fo.

‘Als’ of ‘dan’.

De vraag of men ‘mag’ zeggen: beter a l s , heeft blijkbaar voortdurend de aandacht van onze lezers; telkens weer vraagt men ons onze stem te verheffen tegen dit ‘euvel’. Weet men wel dat wij in ons blad deze constructie in den loop der jaren welgeteld e l f malen besproken hebben?

Wat ons aangaat, ons zal men er niet licht op betrappen dat wij schrijven ‘beter als’, maar niet o n z e opvatting heeft waarde voor Onze Taal, doch die van zijn Raad. En een lid van dit deskundige college heeft het oordeel uitgesproken dat men ‘in bijna heel het Nederlandsche taalgebied zegt: meer a l s ’ en dit wel ‘met evenveel genoeg en recht als meer d a n ’.

Nu laten wij daar of wat ‘men’ al zoo ‘met veel genoeg’ zegt, voor ons een alles beslissende maatstaf mag zijn, maar als de deskundige ons verzekert dat de vorm ‘meer a l s ’ evenveel r e c h t heeft als ‘meer d a n ’, dan zullen wij ons wel wachten dien af te keuren.

Maar het spreekt wel van zelf dat wij niet behoeven te dulden dat men, zooals een krant eens deed, den vorm ‘meer dan’ zijn recht op bestaan wil gaan ontzeggen. Want wij hebben nog altijd die uitspraak van een ander lid van onzen Raad: ‘De reeds eeuwen bestaande en sinds lang in verzorgde taal zoo goed als algemeen in acht genomen onderscheiding: evengroot a l s , grooter d a n , thans te gaan verwaarloozen, ja te bestrijden, acht ik zeer verkeerd. Het brengt op den weg der gelijkmakerij, dien ik n i e t op wil. De “keurige”, begrijpelijke en redelijke onderscheiding helpt kleur en afwisseling brengen in onze taal. Wat wint men daarentegen met de afschaffing?’

Inleverkantoor.

‘Dit formulier blijft berusten bij het inleverkantoor’. Wat is een ‘inleverkantoor’; kantoor van inlever? Wij moeten in het vervolg maar spreken van ‘inleveringskantoor’, of wel: kantoor van inlevering.

Mondgeblazen.

In de krant worden ‘mondgeblazen’ parfumflacons (er staat Parfum Flacons) te koop gevraagd. Zonde van het advertentiegeld; die dingen bestaan bij ons niet.

P.O. Box.

Sommige firma's - Nederlandsche firma's! - vermelden op hun papier: ‘P.O. Box...’. Waarom? Is het woord ‘postbus’ niet goed?

[Vragen]

‘U schijnt terechtgewezen te zijn ten aanzien van de door U gebezigde uitdrukking: “een rol die ons niet ligt” en die terechtwijzing aanvaard te hebben. Ik zou deze uitdrukking noch in het Duitsch, noch in het Fransch of Engelsch gebruiken, maar

alleen wanneer ik Nederlandsch spreek; het is mij daarom niet duidelijk waarom U de terechtwijzing aanvaard hebt.' Du.

§§ - Inderdaad, men heeft ons terzake van dit 'liggen' van een rol terecht gewezen; Charivarius heeft dat gedaan. Niet in het Duitsch? 'das liegt mir nicht', das entspricht nicht meinen Neigungen.

'In Uw artikel in het Juli-nummer over "Verouderde en verouderende woorden en uitdrukkingen" noemt U het woord "weeg" in de beteekenis van "wand". Het leeft, zegt U, slechts voort in: weegluis. M.i. ook in "wageschot", een soort hout ter beschieting van een wand. Zou ook in "wagewijd", "wage" de beteekenis van wand hebben?' Ro.

§§ - Waar 'wagenschot' vandaan komt is niet met zekerheid te zeggen; denkkelijk: schot van een wagen. 'Wagenwijd' is stellig: zoo wijd dat er een wagen doorheen kan.

'Wij verzoeken U dit te doen', of 'wij verzoeken U dit te willen doen'. M.i. is dit 'willen' overbodig.' Ke.

§§ - Het is maar de vraag wat men onder 'overbodig' verstaat: overtollig, met de bijgedachte: ongewenscht? 'Een overbodige vraag', een vraag die evengoed, of beter, niet gedaan was? Dat 'willen' is een beleefdheidsvorm; 'wij verzoeken U dit te doen' kan een verkapt bevel inhouden, de bijvoeging van 'willen' sluit deze mogelijkheid uit.

'Op de oproeping voor het afhalen van mijn persoonsbewijs stond de aanbeveling: "schoonhouden"; dit maakte op mij de indruk, dat ik geacht werd met water en zeep om te gaan. Voel ik het juist dat er verschil is tussen schoonhouden en schoon houden?' Dw.

§§ - Wij voelen dat verschil ook. Wij moeten het biljet schoon houden: oppassen dat er geen vuil op komt. Maar de conciërge moet de kantoorlokalen schoonhouden, d.i. geregeld schoon maken.

'Waarom zeggen wij: scheidbaar, verrijdbaar; eigenlijk moest toch die d wegvallen? Zie O.T. Augustus 1941.' v. L.

§§ - In het bedoelde stukje in O.T. is sprake van samenstellingen; glijbaan, kruiwagen, leiband, rijbroek, smeekolen, scheikunde, scheislout, snijmachine enz. enz. Bij afleidingen met -baar is het uitwerpen van de d (de) niet in zwang; berijdbaar, strijdbaar, lijdbaar.

'Is een kind van een prinselijk echtpaar een "prinsekind" of een "prinsenkind"? Heeft deze n iets te maken met de mogelijkheid dat een van de beide echtgenooten geen prins(es) van geboorte is?'

§§ - Prinsenkind, kind eens prinsen. De n als aanwijzing van het morganatisch huwelijk? Neen, heusch niet!

'U schrijft: het W.N.T. zegt s.v. (volgt het woord waarover het gaat); wat beteekenen deze letters s.v.?' De.

§§ - De letters s.v. stellen voor de Latijnsche uitdrukking 'sub voce'; men ziet ook wel: in voce. Wij zouden ook kunnen schrijven: het W.N.T. zegt ten aanzien van..., maar dat is wat omslachtig.

'Zij gelieve naar den heer B. te vragen' of 'zij gelieft enz.' Ke.

§§ - Zij gelieve; de wenschvorm. 'Zij gelieft' zou kunnen uitdrukken: het heeft haar behaagd, met de bijgedachte dat dat vragen eigenlijk niet in den haak was.

‘Wij verzoeken U z i c h daar te vervoegen, of: wij verzoeken U U daar te vervoegen’? Ke.

§§ - Wij geven aan den eersten vorm de voorkeur (U U klinkt niet fraai). Wij behoeven niet bang te zijn voor dat ‘zich’; het behoort al eeuwen tot onze taal.

[Nummer 12]

De elliptische zin

‘Wat’ - vroeg een weetgierige jongeling aan zijn vader - ‘is een ellips, een elliptische zin?’. Vader, met zijn gedachten elders: ‘een zin waar wat uit weggelaten is’. Maar dan, bedenkende dat zoo'n antwoord toch wel wat al te summier is: ‘een groep woorden, als zin bedoeld, waaraan iets toegevoegd moet worden om er een volledige zin van te maken. Anders gezegd: een incomplete zin, een zin waarin iets weggelaten is, hetzij de kop, of de romp, of de staart.’ - ‘O, een complete zin heeft kop, romp en staart? Net als een kip, hè?’ - ‘Goed, net als een kip, als het je lust het zoo uit te drukken.’ Zoon, zwaar denkende: ‘Natuurlijk, een kip moet een kop hebben, een kip zonder kop kan niet redeneeren. En een romp ook, want waar zouden anders de eieren vandaan komen. En pooten?’ - ‘Pooten?’ - ‘Zeker, een zin moet loopen.’ - ‘Grappig! Een vondst!’ - ‘Een staart dan. Maar als het alleen om het nut te doen is, kunnen wij den staart als het moet missen.’ - ‘Goed, goed, kop en romp dan alleen; een zin moet een kop en een romp hebben. Een woord alleen vormt geen zin. Dat is duidelijk. Als ik zeg: “ik”, wat wil dat uitdrukken? Plant je op straat voor een voorbijganger en zeg met nadruk “ik” tot hem; de man zal je aanzien, alsof je niet goed in het hoofd bent. Of hij antwoordt met iets dat rijmt op “ik”.

Zeg “ik gisteren”; wat wil dat zeggen? Als dat een zin wil verbeelden, een zin wil hebben, moet het aangevuld worden. Aangevuld bv. uit hetgeen vooraf gegaan is. Gaat de vraag vooraf: “wie heeft het laatst de zieke bezocht, en wanneer?”, dan begrijpen wij dat dit “ik gisteren” wil zeggen: i k heb het laatst de zieke bezocht en wel g i s t e r e n .

Zeg “hier”; wat wil dat zeggen? Heeft een zoon, verontrust door het uitblijven van een gevraagde remise, aan vader getelegrafeerd: “waar blijft geld?”, dan is het ten antwoord gegeven “hier” volkomen duidelijk: het geld blijft h i e r .

Zoo'n “korte zin”, zal ik maar zeggen, kan ook verduidelijkt worden door de houding van den spreker, door den nadruk waarmede hij uitgesproken werd. Zeg ik, bevelend, “h i e r” tot den hond, dan begrijpt het dier al spoedig dat hij met een ellips te doen heeft en zal bij zichzelf zeggen: de baas bedoelt “ik beveel je dat je h i e r komt!” Zeg “g a”, wat voor zin heeft dat? Is het een antwoord op de vraag: “zegt men in het Nederlandsch: ik gaan, of ik ga”, dan vullen wij het woord gereedelijk aan: “in het Nederlandsch zegt men: ik g a”. Maar ook hier: als ik tot iemand zeg “Nu is het genoeg”. “G a!” dan is dat woord, vooral als ik het met nadruk uitspreek en tegelijkertijd met uitgestrekte arm naar de deur wijs, alweer volkomen duidelijk: “Ga” is de elliptische vorm van: Ik beveel U dat gij gaat! - Of eigenlijk, elliptisch, dat is zooals je het opvat. Wij gebruiken bij voorkeur in gevallen als deze niet zulke uitvoerige zinnen, de verkorte vorm is voor ons taalgebruik wel de gewone, en is voor ons taalgevoel geen ellips.’

- ‘O, dus die kop-en-romp-theorie van U gaat al niet meer op; als “ga” geen ellips is, dan is het een zin, een zin van één woord. Maar wat is dan eigenlijk wel een ellips?’ - ‘Ja, een nauwkeurige definitie van een taalverschijnsel is moeilijk, de taal is nu eenmaal geen rekensommetje, je kunt niet alles in een formule uitdrukken. Het is dikwijls een kwestie van aanvoelen.’ - ‘Goed, maar dan is het begrip “ellips” wel wat erg vaag, je weet ten slotte niet waar het begint en waar

het eindigt. Alles kan zoo “elliptisch” zijn; of niets. Je zoudt er haast toe komen te zeggen: er zijn geen ellipsen.’ - ‘Je overdrijft; de grenzen mogen dan minder scherp zijn, wij behoeven er niet aan te twifelen dat de ellips bestaat. Een uitdrukking zal soms een ellips zijn, en in een andere sfeer stellig niet. In het algemeen gezegd zal een uitdrukking in de gesproken taal, ondersteund door gebaar en accent, in mindere mate als elliptisch gekend worden dan in de geschreven taal. Het begrip ellips heeft stellig iets vaags, maar dat geldt voor elk begrip op het gebied van de taal. De inhoud van een woord heeft reeds iets vaags, het kan nu eenmaal niet alles uitdrukken wat wij er in verschillende omstandigheden mee willen zeggen. Het heeft een goeden verstaander nodig. En dat is stellig ook met een zin het geval; wij denken, gevoelen altijd veel meer dan wij “onder woorden brengen”. Maar het is duidelijk dat wij er naar moeten streven onze bedoeling zoo juist mogelijk tot uitdrukking te brengen. Dat doet men, in het algemeen genomen, in wèlgevormde zinnen; zinnen die geen hoofdelement der voorstelling missen. Met inachtneming van de daarvoor geldende, in het gebruik gegroeide regels. Want de taal is een gevoelig instrument, dat waard is goed bespeeld te worden.’ - ‘Met andere woorden, het taalgebruik is streng gereguleerd?’ - ‘Streng gereguleerd zou ik liever niet zeggen, dat wekt onaangename bijgedachten. Laat ons zeggen: het taalgebruik dient eerbied te hebben voor de taalbeschermdende afspraken die wij gemaakt hebben. Waarom zouden wij stamelen, als wij het vermogen bezitten onze gedachten in goed loopende, behoorlijk afgewerkte zinnen te uiten?’

Natuurlijk behoeft niet elke zin breed uitgesponnen te worden. Ik zei zoeven ‘Grappig’, ‘Een Vondst’; dat waren ellipsen, als men wil. Natuurlijk had ik kunnen zeggen ‘Ik vind de vergelijking van den “loopenden” zin met de loopende kip grappig’, en ‘Ik beschouw deze woordspeling als een vondst’. Maar dan was het ironische element minder tot zijn recht gekomen dan thans door mijn - elliptischen - uitroep: Grappig! Een Vondst!

Soortgelijke gevallen hebben wij bij uitroepen als: Goede reis!, Veel succes!; die kan men elliptisch noemen, want daar is heel wat bij weggelaten. Hoewel, weggelaten? Het is de vraag of wij aanvankelijk heel deftig gezegd hebben: ‘Ik wensch dat gij een goede reis hebben moogt’, dus of het wel ooit ellips is geweest.

Een mededeeling behoort in behoorlijken vorm te geschieden, maar is een uitroep een mededeeling? Ik wil een spijker inslaan, maar tref met den hamer mijn duim, dat geeft mij een gevoel van onbehagen en aan dat gevoel geef ik uiting door den uitroep ‘au’. Dat is geen ‘mededeeling’, dat is geen ‘zin die aanvulling behoeft’; dat is geen ellips!

Tot zoover de gedachtenwisseling tusschen vader en zoon. Wat de vader aanvankelijk met betrekking tot de ellips zeide blijkt het meest toepasselijk op den mededeelenden, hetzij verhalenden, hetzij betoogenden, zinsvorm. Bij uitroep, bevel, wensch - en ook bij de vraag - zal de hier normale volledigheid vaak ontbreken. En zoodra men in het verhaal deze vormen gaat weergeven, of ook anders het gesproken woord zoo dicht mogelijk zal willen benaderen, zullen de besproken kortere uitingsvormen toenemen. Ze ellipsen te noemen, verdient o.i. geen aanbeveling, omdat ze volstrekt niet altijd door ‘weglating’ (dat immers beteekent de Grieksche term elleipsis) behoeven ontstaan te zijn. Het psychische proces der voorstelling moge in vaste banen verlopen, de uitdrukking in de taal behoeft niet alle elementen daarvan volledig te weerspiegelen in zoovele woorden. Het dichtst nog daarbij aansluiten zal de ‘mededeeling’: maar wij gebruiken de taal voor nog heel wat meer dan voor het rustig voortschrijdende, breede verhaal en het logisch sluitende betoog. En de woorden zijn niet uitsluitend het middel waardoor wij hetgeen in onzen geest omgaat tot uitdrukking brengen.

'Vader' raakte af en toe in verlegenheid door de vragen van zoonlief. Zijn verlegenheid zou nog groter geweest zijn als de zoon de immers voor de hand liggende vraag gesteld had: een zin, - wat is eigenlijk een zin? Want het antwoord daarop zou nog zoo eenvoudig niet zijn. Het hangt mede af van den nadruk dien men leggen wil op zins-i n h o u d of op zins-v o r m . 'Een zin', zegt Overdiep in zijn *Stilistische Grammatica*, 'is een klank g e h e e l (de zinsvorm), waarin gevoel of gedachte wordt uitgedrukt (de zinsinhoud)'. En hij gaat voort: 'een zin-in-den-vorm is een door pauzen omgeven klankgeheel, zooals we het.... in de gesproken taal op grond van de intonatie (accent, toon en rythme) kunnen onderscheiden'. Een mooie, weloverwogen definitie, die echter - dat kan haast niet anders - niet aan alle bezwaren ontkomt; ze noopt den schrijver veel zindeelen, die wat afgezonderd staan, zijn zoogenaamde 'afgescheiden zindeelen' als feitelijke zinnen te beschouwen (§ 331).

Wat is een zin? Er is een heel bekend werk over syntaxis, van Rudolf Blümel, een flink boek van een kleine driehonderd bladzijden. Daarin is uiteraard voortdurend sprake van 'zinnen', maar eerst op bladzijde 142 komt de schrijver tot de vraag: wat is de zin? - 'Een grammatisch-psychologisch moeilijke vraag', zegt hij, maar aan het einde van zijn boek gekomen hebben wij nog zijn antwoord niet gekregen!

En daarom is het maar gelukkig dat de zoon die vraag niet gesteld heeft!

‘Knokken’ en ‘knijf’.

‘Knokken’ is naar het mij voorkomt afgeleid van den Engelschen boxterm ‘knock out’ (en dan uitgesproken met hoorbare k!). Ik heb knokken in mijn jeugd nooit gehoord, hoewel ik toen in Amsterdam woonde, waar heel wat gevochten werd. Dit klopt ook er mee, dat de Van Dale van 1898, waarover ik hier beschik, het niet vermeldt en dat de boxsport in 1897 in Nederland is ingevoerd.’

Aldus een lid. Knokken, naar het Engelsch, met hoorbare k? Evenals knijf?... Het kan zoo zijn, maar zeker is het allermint. ‘Spelling-pronunciation’? Maar zullen de ‘werkwilligen afranselende stakers’ en de bootwerkers, zullen die de Engelsche woorden g e s c h r e v e n gezien hebben? Of gesproken? maar dan zullen ze van de k niet afweten.

Knijf, om daarmee te beginnen, is een heel oud woord bij ons (ook met een p voor f). Kiliaan heeft het al in de beteekenis van: lang, puntig mes, dienende tot wapen, waarschijnlijk in lengte het midden houdend tusschen dolk en degen; ponjaard. Gewestelijk nog voor knip- of zakmes.

En knokken? Zooals gezegd het kan overgenomen zijn uit het Engelsch, met verkeerde uitspraak. Maar het kan ook een reeds vroege ontleening zijn uit den tijd toen in het Engelsch de k aan het begin vóór n nog gehoord werd. Maar óók kan het zijn dat wij hier te doen hebben met een klanknabootsend (‘onomatopoëtisch’)woord, in het Engelsch èn bij ons.

De uitdrukking knokken is thans in ruwe taal vrij algemeen in gebruik. Boeventaal. Naast knokken is in de dieventaal knoksen bekend, in den zin van ‘slaan’, en ‘steken’. ‘... Een knokker, ... een onstuimige prent, die al heel wat maandjes had opgeknapt voor “mishandeling” van agenten en weerbarstige buurtgenooten.’ ‘... Knokpartijen, waarin Stijn rondliep met afgekerfd hoofd (Querido).’ Knokploeg, vechterstroep, afdeeling van een groep of partij die de tegenstanders te lijf gaat; inzonderheid een groep stakers, die werkwilligen afranselt.

-Matig.

Men heeft ons gevraagd naar de juiste schrijfwijze van het woord f a b r i e k (s) m a t i g (in den naam ‘Bedrijfsunie voor... bedrijven’), mèt of zonder s. Alweer dus de kwestie: verbindingsklanken in samenstellingen, waarover wij reeds zoo dikwijls schreven. Zooals gezegd: een vaste, voor alle gevallen bindende regel is in dezen niet te geven; wij zullen ons menigmaal door ons taalgevoel moeten laten leiden. Of oordeelen naar analoge gevallen. Bezigen wij nu deze verbindings-s in de - overigens weinig talrijke - woorden op -matig die onze taal heeft? Laat ons zien. Doelmatig, kunstmatig, plichtmatig, rechtmatig, stelselmatig, wetmatig: geen van alle een s. Wij zouden er dus vóór zijn fabriekmatig te schrijven, zonder verbindings-s, ja, wij vragen ons af waardoor hier eigenlijk een dubium is ontstaan. Zou het kunnen zijn dat bij -matig onze gedachten onwillekeurig gaan in de richting van hd. -mässig, dat wèl een s neemt? Maar dat is immers geen grond voor Nederlandsch gebruik. Veeleer er tegen, zouden wij haast zeggen!

Dit wat betreft de ons gestelde vraag. Maar laat ons nu even verder zien. Ten eerste, welk een rare naam toch heeft die ‘Unie (van fabrieksarbeidersorganisaties)’ zich laten aanmeten. Rechttuit leelijk. Wat voor kracht ligt er in de tautologie ‘Bedrijfsunie

voor.... bedrijven'? Waarom niet: Bedrijfsunie voor fabrieksarbeiders? Of, korter nog: voor fabrieken? Vreesde men soms met 'fabrieken' iets uit te sluiten, dat men toch wou insluiten? Maar wat dan? Heeft het begrip 'fabriek' bij ons al niet zooveel uitbreiding van beteekenis ondergaan dat zulke vrees ongegrond genoemd kan worden? Wat 'als fabriek', 'in den trant van een fabriek' werkt, kan men in zoo'n samenvattende benaming toch zeker wel stilzwijgend gelijkstellen met fabriek. Desnoods zet men in een artikel van het reglement uiteen, wat men er ook nog onder verstaan wil.

En dan dat '-matig'. Waarom vraagt men ons wèl om advies terzake van een verbindingsklank, maar niet ten aanzien van dit rare achtervoegsel? Of leest eens na wat - hoe lang nu reeds geleden! - een lid van onzen Raad in ons blad daarover schreef. 'Het Duitsche achtervoegsel -matig moeten wij krachtig bestrijden; zet men de deur dáarvoor open, dan kan men rekenen op een onmatige aanwending van dit -matig passepartout. Taalverarming, taalverknoeiing.'

Het D u i t s c h e achtervoegsel, niet het - zooals gezegd: beperkt voorkomende - N e d e r l a n d s c h e . Want daar is verschil tusschen, een verschil - en dat is weer het venijnige van het geval - dat wie 'fabriekmatig' zegt over het hoofd ziet. O n s '-matig' drukt uit zoiets als: zich houdende aan, zich voegende naar, en niet bv.: overeenkomst vertoonende met. In het Duitsch is de beteekenis van -mässig veel ruimer en vager. Maar... wat gaat ons het D u i t s c h aan, als wij het over het N e d e r l a n d s c h hebben?

Verzorgen.

Een bank adverteert in een dagblad: Inschrijvingen op de nieuwe staatsleening worden door ons gaarne verzorgd. - Er is een boek verschenen, waarvan gezegd wordt dat het 'verzorgd' is door dr. X.

Bezorgd zou in beide gevallen bruikbaar zijn, evenals nog andere woorden van gelijke strekking.

Ke.

Germanismen.

In O.T., blz. 37, wordt gesproken van 'richtlijnen', m.i. een leelijk germanisme. Het artikel 'Maatstaven' is zeer interessant. Wat de Germanismen betreft, merk ik op dat er zich verscheidene in onze taal nestelen, onder het mom van gallicismen. In den oorlog lazen wij: distancieeren en tegenwoordig deelt ons de radio mede dat het orkest van het Concertgebouw zal concerteeren. Distancer is in het Fransch heel iets anders dan achteruitkrabbelen en concerter heeft met een muziekuivoering niets te maken. De geldzuivering wordt saneering genoemd. Wie kent in het Fransch saner? Het zijn allemaal woorden, overgenomen uit het Duitsch. Erger nog is dat er wordt gesproken van gasteeren (gastieren) wanneer een tooneelspeler of een zanger ergens als gast optreedt. Het w.w. Gaster zal U ook wel onbekend zijn.

Vo.

(Wij zijn er niet zeker van of 'richtlijnen' een volbloed Germanisme is. Het is een betrekkelijk jong woord, gevormd misschien onder hd. invloed. Maar dat alleen maakt een woord niet tot germanisme. 'Richtsnoer' is al een oud woord; men vindt het reeds bij Poirters.

Het plaatsen van den uitgang -eeren achter Nederlandsche woorden behoeft niet te wijzen op hd. invloed: het is van oudsher hier gewoonte geweest. Wij spraken, en spreken ook thans nog in sommige gevallen, welgemoed van: voeteeren, stoffeeren, trotseeren, waardeeren, halveeren, enz. - Red.)

Drukfouten.

De huidige omstandigheden leiden er toe dat aan de correctie der proeven van ons maandblad wel eens iets minder tijd besteed kan worden dan vroeger, toen alles zoo veel gemakkelijker ging. Er blijft dus hier en daar wel eens een foutje staan. Dat is niet erg, als de lezers dan maar niet zoo'n afwijking als 'voorschrift ter zake eener nieuwe spelling' opvatten. Gijzelen schrijven wij nog steeds met een z; en een zegepraal kàn een zegen zijn, maar daarom schrijven wij het woord nog niet met een n. En het behoeft ternauwernood uiteengezet te worden dat 'uetienzetting' geen poging tot invoering eener nieuwe schrijfwijze is!

Schlager.

* Op blz. 39b stelt een schrijver voor Schlager te vervangen door 'kasstuk' of 'successtuk'. M.i. ten onrechte. Een Schlager is iets anders. Paul omschrijft het in zijn 'Deutsches Wörterbuch' (3de druk) blz. 433b als volgt: 'S c h l a g e r südostd. Form für S c h l ä g e r , in neuester Zeit Bezeichnung für ein Lied aus einer Operette oder Posse, das durchschlagenden Erfolg gehabt hat; scheint von Wien ausgegangen.'

Een betere vertaling weet ik zoo gauw niet; voor 'dender' voel ik, evenals de schrijver, weinig.

Taal van herboren Nederland.

Houdingsverzetters - Het was te volks-onttrokken - Hij drapeert ongemerkt het fluweel van welvaart om innerlijke dodigheid en verval - Principiële belijndheid - De eigenheid van het Nederlandse geestesmerk - Bijeenbrengings-pogingen - Deze verwortelheid in ons hele volk komt organisatorisch aan den dag door een brede onderbouw, die vorm krijgt in een Algemene Vergadering - Doch èn bij oud èn bij

jong is door het lijden en de gruwel der voorbij gegane jaren een nieuwe wijn getreden, welks tinteling geen verouderde vormomsluiting verdraagt. De W.

Controleeren.

‘Ik zou er eens de aandacht op willen vestigen dat het Engelsche werkwoord “to control” niet mag vertaald worden door: controleeren, wat onze kranten geregeld doen. Als zij de Chineezzen laten betoogen dat zij de Chineesche zee moeten “controleeren”, dan bedoelen zij die zee te beheerschen; en dat is iets heel anders. Als zij schrijven over den door de communisten “gecontroleerden” Balkan, dan is dat ook duidelijk fout. Als zij het hebben over de geallieerde “Controle”-commissie in Berlijn, dan weet ik het niet meer; maar die commissie doet heel wat meer dan enkel controleeren, en ik vermoed dat dit woord mij een geheel verkeerden indruk geeft.’

Le.

Hulp voor den opmaker.

‘Als de opmaker van de krant nu eenmaal geen ruimte had voor het hoofdje voluit: “Japan heeft gecapituleerd” dan kan hij al niet veel anders doen dan dat “heeft” weglaten’.

Aldus een lezer. Laat ons den opmaker dan te hulp komen. ‘Japan capituleert’, of ‘Japan capituleerde’.

Als eerste.

‘Hij drukte hem als eerste de hand’. Zinnen als deze kunnen wij elken dag in de krant lezen.

Le.

Taalbloempjes.

De geldcirculatie ‘in beeld’. - Een huzarenstukje. - Aanstormende Lancasters.

Le.

Begroeten.

Is het Nederlandsch om gebeurtenissen te ‘begroeten’? Ik ‘verwelkom’ ze liever.

Le.

In bedrijf.

‘Er zijn weer scholen in bedrijf’. Een der vele zonden, die het krantenbedrijf bedrijft.

Draden.

* Op blz. 34a onderaan zegt U: ‘boonen worden afgehaald (niet gepunt, ontpunt of ontdraad)’. Het is misschien van eenig belang hierbij aan te teekenen, dat in het Groningsch boonen worden g e d r a a d .